

Den Haag

► **Onderzoeksrapport**

DSO/Programmamanagement, Strategie en Onderzoek

WERKGELEGENHEIDSMONITOR

2014

COLOFON

Uitgave
Gemeente Den Haag
DSO / Programmamanagement, Strategie en Onderzoek
mei 2015

Inlichtingen

DSO / Programmamanagement, Strategie en Onderzoek
Carla Rothuizen (070 35 34874 / carla.rothuizen@denhaag.nl)

De Dienst Stedelijke Ontwikkeling aanvaardt geen enkele aansprakelijkheid inzake het gebruik en toepassing van de gepresenteerde gegevens. Afwijkingen in absolute aantallen en % kunnen worden veroorzaakt door afronden. Bij gebruik van cijfers is bronvermelding verplicht.

► **Onderzoeksrapport**

DSO/Programmamanagement, Strategie en Onderzoek

WERKGELEGENHEIDSMONITOR 2014

INHOUDSOPGAVE

Managementsamenvatting	7
1 Werkgelegenheid en specifiek Haagse economische Clusters	19
1.1 Inleiding	19
1.2 Den Haag internationale stad van 'Vrede en Recht'	20
1.3 Cluster Veiligheid – 'The Hague Security Delta'	23
1.4 Cluster Finance & Legal	26
1.5 ICT / Techniek	30
1.6 Energie	35
1.7 Recreatieve en toeristische sector	38
1.8 Creatieve sector	41
2 Economische sectoren	45
2.1 Ontwikkeling banen	45
2.2 Bedrijfsdynamiek	47
2.3 Overzicht banen naar sectoren	49
2.4 Primaire sector, delfstoffen, nuts.....	49
2.5 Industrie, bouw, vervoer	50
2.6 Handel	51
2.7 Zakelijke diensten	52
2.8 Overheid en extraterritoriale organisaties	53
2.9 Zorg en welzijn	54
2.10 Maatschappelijke organisaties	55
3 Spreiding en concentratie over de stad	57
3.1 Inleiding	57
3.2 Spreiding van werkgelegenheid	57
3.3 Spreiding van vestigingen	59
4 Groot-, Midden- en Kleinbedrijf	61
4.1 Inleiding	61
4.2 Grote bedrijven	61
4.3 MKB	64
4.4 Zzp'ers en starters	64
5 Prognose banen	67
5.1 Inleiding	67
5.2 Verkenning van de vraag naar arbeid 2014-2018	67
5.3 Vervangingsvraag, tijdelijk werk en mobiliteit	68
5.4 Baanopeningen naar beroep en beroepsniveau	69
5.5 Aard arbeidsvraag	70

6	Arbeidsaanbod: beroepsbevolking	73
6.1	Inleiding	73
6.2	Kenmerken van de Haagse beroepsbevolking	73
6.3	Pendel	74
6.4	Prognose van de beroepsbevolking 2014-2018	75
6.5	Nww'ers	77
6.6	Opleidingsniveau nww'ers	79
6.7	Jeugdwerkloosheid	79
7	De Haagse regio	81
7.1	Inleiding	81
7.2	Werkgelegenheidsontwikkeling per gemeente in de regio	82
7.3	Belang Rijkstopsectoren	84
7.4	Groei- en krimpsectoren / uitschieters	87
7.5	Grootste werkgevers in de regio	94
8	Haagse werkgelegenheidsontwikkeling 2008-2012 in relatie tot de G5	97
8.1	Inleiding	97
8.2	Werkgelegenheidsontwikkeling G5	97
8.3	Groei- en krimpsectoren G5	98
8.4	Bruto stedelijk product van Den Haag	101
8.5	Sociaaleconomische index	102

Bijlagen

I	Indeling in Haagse sectoren	105
II	Indeling in landelijke sectoren	107
III	Afbakening van de clusters Internationale Organisaties en The Hague Security Delta	108
IV	Afbakening cluster ICT	109
V	Afbakening cluster Creatief	110
VI	Afbakening cluster Energie / Olie & Gas	113
VII	Afbakening cluster Recreatie & Toerisme	114
VIII	Afbakening van de clusters Finance & Legal	116
IX	Ontwikkeling en relatief belang per sector, regiogemeenten, 2000-2014	117
X	Ontwikkeling en relatief belang per sector, G5, 2000-2014	122

MANAGEMENTSAMENVATTING

Den Haag heeft net als de rest van Nederland te maken met de gevolgen van de economische recessie die eind 2008 is begonnen. Inmiddels zijn we ruim zes jaar verder en zijn er alom tekenen van herstel. Hoewel het herstel nog broos is, is er toch reden voor optimisme. In 2015 verwacht het CPB voor Nederland een verdere economische groei tot 1,5%. Voor het eerst sinds jaren groeit ook de consumptie. De werkgelegenheid neemt toe en de werkloosheid daalt.

Naast de conjunctuur zijn er ook structurele factoren die een rol spelen in de Haagse economie. Er is sprake van een transitie. Den Haag als ambtenarenstad met grote staatsbedrijven, een bescheiden industrie en op de overheid gerichte zakelijke dienstverlening is aan verandering onderhevig. De overheid slinkt af, de staatsbedrijven zijn geprivatiseerd en de zakelijke dienstverleners gaan op zoek naar andere klanten.

Inmiddels zijn nieuwe sectoren in opkomst, die een verbreding van de Haagse economie en werkgelegenheidsstructuur kunnen betekenen.

Den Haag ontwikkelt zich naast internationale stad van vrede, recht en veiligheid tot zakenstad, toeristenstad en stad van kennis en innovatie. De inzet van het college is gericht op het versterken van de economische structuur via de clusters Vrede en Recht, The Hague Security Delta, Finance en Legal, IT/TECH, Energie en Toerisme en het versterken van het MKB. Deze ontwikkeling is hier en daar al waarneembaar in de cijfers, maar mede door de conjuncturele effecten is de afname van banen in de afgelopen paar jaar groter dan de beperkte groei.

Per saldo kromp de Haagse werkgelegenheid in 2013 nog steeds maar de daling ging minder hard en was ook minder groot dan landelijk het geval was. In totaal is het aantal banen in Den Haag in 2013 afgenomen met bijna 2000 (-0,8%).

Daartegenover staat dat de beroepsbevolking juist is gegroeid en ook de komende jaren groeit. De consequentie is dat de werkloosheid verder is toegenomen tot 17% van de beroepsbevolking.

In deze werkgelegenheidsmonitor wordt inzicht gegeven in de ontwikkelingen aan de hand van de meest actuele cijfers en feiten op dit gebied.

1 Specifiek Haagse clusters

Den Haag kent een aantal specifieke clusters die voor haar economie van belang zijn. Deze economische clusters worden samengesteld op basis van hun interessegebied of doelstellingen. De vestigingen in de clusters kunnen in verschillende bedrijfstakken vallen. Zo komen in het cluster Internationale Organisaties en instellingen extraterritoriale instellingen voor maar ook (internationaal) onderwijs en zakelijke dienstverlening.

Vestigingen kunnen in meerdere clusters voorkomen. Het aantal banen in de clusters kan dan ook niet zomaar opgeteld worden omdat er dan dubbeltellingen in zitten. Zo vallen bedrijven die software ontwikkelen zowel in het ICT cluster als in het Creatieve cluster en een bedrijf als TNO valt zowel in het Creatieve cluster als in het cluster Veiligheid.

Internationale organisaties blijven groeien

Het cluster Internationale Organisaties, goed voor 12.700 banen per 1-1-2014 (5,1% van de werkgelegenheid), groeit nog steeds en de verwachting is dat dit ook nog zo zal blijven. Wel vlakkt de groei onder invloed van de recessie af en hebben met name NGO's het moeilijk.

HSD ontwikkelt zich goed

The Hague Security Delta (HSD) heeft zich de afgelopen jaren ontwikkeld tot hét landelijk veiligheidscluster en is het grootste veiligheidscluster van Europa. Inmiddels heeft het cluster 7000 banen in de kern (aandeel 2,8%) en 11.000 (4,4%) in een schil van zijdelings betrokken bedrijven zoals overheidsinstanties en kennisinstellingen.

HSD heeft zich zeer gunstig ontwikkeld tot 2012 waarna er een lichte teruggang is ontstaan. Naar verwachting is dit een tijdelijke dip is en zal het cluster zich in de komende jaren verder ontwikkelen. Vooral van cyber security wordt veel verwacht.

Tij is gekeerd voor de financiële sector

De harde kern van de financiële sector heeft 13 jaar op rij met krimp te maken gehad. Automatisering en verdergaande efficiency hebben Den Haag sinds 2000 een kleine 5000 banen gekost. Inmiddels is het tij gekeerd. Sinds 2012 is er weer groei bij de financiële sector waardoor het cluster begin 2014 13.000 banen omvat (5%). Kansen voor het versterken van de financiële sector liggen in cross-overs met andere (groei)sectoren.

Juridisch cluster groeit

De harde kern van het juridische cluster groeit al sinds 2000. Na 2011 is er wel sprake van een kleine dip maar in 2013 was er weer sprake van groei en lijkt het cluster op weg naar herstel. Ook bij dit cluster liggen er kansen voor verdere groei in cross-overs met andere sectoren. Het cluster omvat 5200 banen in de kern (2,1%) en 4200 banen in de schil (1,7%).

Krimpende telecom bepalend voor ICT

Het ICT cluster wordt vooral bepaald door de telecom. Met de telecom gaat het voor wat betreft het aantal banen al jaren slecht. Grote spelers zoals KPN en T-Mobile krimpen al jaren. Ziggo is binnen de regio verhuisd naar Rijswijk en de weinige groeiers zijn veel kleiner in omvang.

Wel is er groei bij de ICT-diensten. De ICT-handel en de ICT-industrie laten een sterk fluctuerend beeld zien met een krimpende tendens. Daar waar sprake is van groei is dit vooral het gevolg van verhuizingen binnen de regio. Het cluster omvat ca. 14.000 banen, 5,5% van de werkgelegenheid.

Energie stabiliseert

Binnen Den Haag gaat het energie cluster met name over olie & gas. Het cluster heeft zich zeer positief ontwikkeld tot 2008 vooral door een aantal nieuwe vestigingen en uitbreidingen bij bestaande vestigingen. Na 2008 loopt de werkgelegenheid bij het cluster iets terug. Door de recente daling van de olieprijs worden investeringen uitgesteld. Dit zal de groei geen goed doen. In Den Haag omvat dit cluster 3200 banen (1,3%)

Cluster toerisme en recreatie heeft het moeilijk, cultuur en sport ontwikkelen zich gunstig

Het cluster toerisme en recreatie (15.500 banen, 6,2%) heeft het na 2008 moeilijk gehad. Wel lijkt het erop dat de afname van het aantal banen in dit cluster tot stilstand is gekomen. Sport en cultuur laten een continue groei zien, de overige subsectoren zijn na 2008 gekrompen. In het laatste jaar (2013) laat de horeca een opleving zien. Voor de nabije toekomst zien de voortekenen er gunstig uit.

Creatieve sector komt uit haar dip(je)

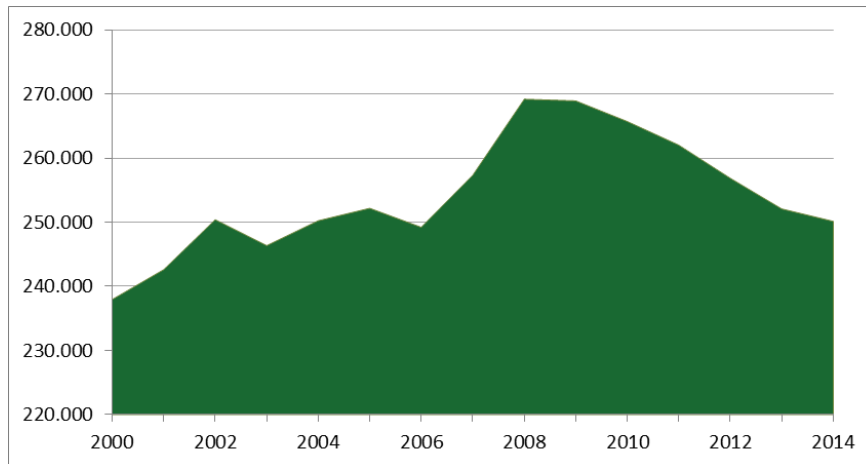
De creatieve sector heeft zich de afgelopen vijftien jaar gunstig ontwikkeld tot 17.800 banen (7%). Wel heeft ook deze sector last van de recessie (gehad). Inmiddels vindt er weer groei plaats.

2 Economische sectoren

Dominantie zakelijke dienstverlening en overheid

De werkgelegenheidsstructuur van Den Haag laat een grote dominantie zien in de sectoren zakelijke dienstverlening (24% van alle Haagse banen) en overheid (20%). Waar de overheid een grote krimpsector is, laat de zakelijke dienstverlening wel groei zien, die voornamelijk te danken is aan één groot bedrijf (Aegon).

Werkgelegenheidsontwikkeling in Den Haag sinds 2000

Bron: Werkgelegenheidsregister Haaglanden, bewerking PSO

Arbeidsmarktbalans verder onder druk

De positie van Den Haag binnen de regio verandert weinig. Den Haag levert iets meer dan de helft van de banen in de regio Haaglanden. Wel blijft de arbeidsmarktbalans verslechteren: Den Haag heeft steeds minder banen voor haar groeiende beroepsbevolking.

Bedrijfsdynamiek: groei door nieuwe vestigingen, krimp door bestaande bedrijven

De ontwikkeling van het aantal banen ten opzichte van 1-1-2013 is het resultaat van verschillende ontwikkelingen. De bedrijfsdynamiek laat zien hoeveel bedrijven groeien of krimpen en wat er aan dynamiek is te gevolge van vestiging en vertrek (binnen en buiten de overige Haaglanden gemeenten), en van oprichting en opheffing.

Bij het grootste deel van de zittende vestigingen (82%) is geen dynamiek te zien in het aantal banen in 2013. Iets meer vestigingen lieten krimp zien (3400 vestigingen, -13.000 banen) dan groei (2700 vestigingen, 10.000 banen).

Bedrijfsdynamiek in 2013

Ontwikkeling 2013-2014	vestigingen	banen
Per 1-1-2013	37.567	252.071
Autonome groei in Den Haag	2.717	10.301
Autonome krimp in Den Haag	3.413	-12.848
Ongewijzigde vestigingen	27.157	63.821
Saldo autonome ontwikkeling	-	-2.547
Groei door vestiging (van buiten HLD*) of starter	5.060	7.779
Krimp door vertrek (naar buiten HLD) of opheffing	-3.932	-7.571
Saldo vestiging/vertrek en starter/opheffing	1.128	208
Groei door in-verhuizing uit HLD	302	1.618
Krimp door uit-verhuizing naar HLD	-348	-1.225
Saldo in-/uit-verhuizing binnen HLD	-46	393
Saldo ontwikkelingen	1.082	-1.946
Per 1-1-2014	38.649	250.125

Bron: Werkgelegenheidsregister Haaglanden, bewerking PSO

* HLD = Regio Haaglanden

Door vestiging, oprichting, vertrek en opheffing kwamen er per saldo 600 banen bij in 2013.

Per saldo zijn er door al deze bewegingen in de periode 2013-2014 zo'n 1000 vestigingen bij gekomen en een kleine 2000 banen verdwenen.

Grootste krimp bij de overheid, grootste groei bij zakelijke dienstverlening

Onderstaande tabel laat de stand zien op 1 januari 2013 en op 1 januari 2014. Hieruit blijkt dat in 2013 het aantal banen in totaal met bijna 2000 is afgenomen (-0,8%). Een belangrijke rol hierin speelde de overheid waar krimp al langer voorkomt. De overheid, en daarbinnen vooral de Rijksoverheid, had de grootste krimp (-1400) gevolgd door zorg en welzijn (-500) en industrie, bouw en vervoer (-400). Groei was er per saldo bij de zakelijke diensten (+555). Hoewel de meeste sectoren per saldo gekrompen zijn, zijn er binnen deze krimpende sectoren verschillende branches waar wel groei voorkomt. De belangrijkste groeibranches zijn de groothandel, aan gemeentelijke overheid gelieerde diensten en horeca.

De volgende tabel laat het aantal banen naar sector zien voor 2013 en 2014.

Overzichtstabel (stand per 1-1)

Banen	2013	2014	groei-krimp absoluut	groei- percentage
Primaire sector, delfstoffen, nuts	5.017	4.827	-190	-3,8%
Landbouw, bosbouw, jacht, visserij	2.176	2.104	-72	-3,3%
Delfstoffen	1.613	1.567	-46	-2,9%
Nutsbedrijven	1.228	1.156	-72	-5,9%
Industrie, bouw, vervoer	26.523	26.135	-388	-1,5%
Industrie	6.894	6.825	-69	-1,0%
Bouw	11.066	10.689	-377	-3,4%
Vervoer en opslag, post	8.563	8.621	58	0,7%
Handel	40.025	39.963	-62	-0,2%
Horeca	9.825	9.927	102	1,0%
Detailhandel	21.539	21.161	-378	-1,8%
Groothandel	5.826	6.193	367	6,3%
Autohandel	2.487	2.345	-142	-5,7%
Reparatie computers en consumentenartikelen	348	337	-11	-3,2%
Zakelijke diensten	60.046	60.601	555	0,9%
Media, informatie, communicatie, IT	13.859	13.313	-546	-3,9%
Ontwerp, vormgeving, keuring, marktonderzoek	10.612	11.027	415	3,9%
Juridische dienstverl. accountants, org. advies, management	14.047	14.234	187	1,3%
Financiële instellingen, verzekeraars	7.928	8.634	706	8,9%
Vastgoed, verhuur, reizen, ov zakelijke diensten	5.673	5.256	-417	-7,4%
Arbeidsbemiddeling, uitzendbureaus en personeelsbeheer	3.149	3.438	289	9,2%
Facility management, reiniging, beveiliging e.d.	4.778	4.699	-79	-1,7%
Overheid en extra-territoriale instellingen	50.819	49.415	-1.404	-2,8%
Rijksoverheid	33.169	31.838	-1.331	-4,0%
Provinciale overheid	2.764	2.636	-128	-4,6%
Gemeentelijke overheid	9.822	9.965	143	1,5%
Extra-territoriale instellingen	5.064	4.976	-88	-1,7%
Zorg en welzijn	37.463	36.941	-522	-1,4%
Gezondheidszorg	17.044	17.071	27	0,2%
Verpleging, verzorging en begeleiding met overnachting	10.338	10.206	-132	-1,3%
Maatschappelijke dienstverlening zonder overnachting	10.081	9.664	-417	-4,1%
Maatschappelijke organisaties	32.178	32.243	65	0,2%
Onderwijs	15.302	15.486	184	1,2%
Kunst, cultuur, sport, recreatie, maatsch. en politieke org	16.876	16.757	-119	-0,7%
Totaal	252.071	250.125	-1.946	-0,8%

Bron: Werkgelegenheidsregister Haaglanden, bewerking PSO

3 Spreiding en concentratie over de stad

Meeste banen in Centrum, meer dan de helft van de banen in een werkgebied

In totaal werken ca. 130.000 mensen in een werkgebied in Den Haag. Daarmee ligt 52% van alle banen op een bedrijventerrein, in een kantorengedebied of in een winkelcentrum. De overige banen zijn buiten de werkgebieden gevestigd verspreid in de stad. Dit zijn grotendeels zzp'ers. De meeste banen komen voor in de werkgebieden Binnenstad, Nieuw Centrum en Beatrixkwartier. Als we uitzoomen naar stadsdeelniveau zijn de meeste banen te vinden in het stadsdeel Centrum.

De meeste vestigingen komen voor in de stadsdelen Centrum, Escamp en Scheveningen. Ten opzichte van het aantal banen in het stadsdeel komen relatief veel vestigingen voor in de stadsdelen Segbroek en Escamp.

4 Groot-, Midden- en Kleinbedrijf

Eén procent van de vestigingen is verantwoordelijk voor 51% van de banen

Den Haag kent 367 vestigingen met meer dan 100 banen. Deze grote vestigingen bieden 128.000 banen. Het grootste bedrijf in Den Haag is de gemeentelijke organisatie zelf.

MKB goed voor 123.000 banen

MKB heeft zich lange tijd sterk ontwikkeld. Pas na de recessie van 2008 is de groei omgeslagen in krimp.

Meer dan de helft van alle Haagse vestigingen is een zzp'er

Zij vertegenwoordigen ca. 22.000 banen. Bij zzp'ers is sprake van veel dynamiek. Acht procent van de zzp'ers uit 2009 is na vijf jaar gegroeid. Zzp'ers komen vooral voor in de zakelijke dienstverlening, bouw en kunsten. Naar verhouding zijn veel zzp'ers te vinden in de stadsdelen Escamp en Segbroek.

Het aantal starters in Den Haag blijft hoog

Eind 2014 zijn er naar verwachting ca. 6600 starters. Dat is ca. 17% van alle vestigingen. Starters zijn vooral te vinden in de zakelijke diensten, de bouw en de detailhandel.

5 Prognose banen

Werkgelegenheid neemt tot 2018 verder af maar minder snel

Het aantal banen zal verder afnemen in een aantal sectoren die in Den Haag sterk vertegenwoordigd zijn zoals overheid, telecom en financiële diensten. Banengroei in nieuwe/andere sectoren kan dit voorlopig nog niet compenseren.

Kans op een baan vooral door vervanging en mobiliteit van werkenden

Door mobiliteit van werkenden en pensionering ontstaan op jaarbasis ongeveer 20.000 tot 25.000 baanopeningen. Deze worden vooral weer bezet door werkenden.

Jaarlijks ca. 35.000 vacatures in de regio Haaglanden

Iets minder dan een derde van de vacatures spelen op elementair en laag beroepsniveau. De meeste baanopeningen ontstaan in zorg en welzijn en handel.

Arbeidsmarkt wordt flexibeler, banengroei bij kleine parttime banen

Voor zover er banengroei heeft plaatsgevonden in 2013 ging het daarbij met name om kleine parttime banen (<12 uur per week). Bij de grotere banen, waarbij meer dan 12 uur per week wordt gewerkt, nam het aantal af.

Trends in de aard van de arbeidsvraag zijn een groter aandeel van werknemers met een flexibel contract en een groter aandeel zelfstandigen. Binnen de flexibele schil wordt een toename van de tijdelijke contracten met uitzicht op vast verwacht, een kleine toename van het aandeel oproep- en invalkrachten en een afname van het aandeel uitzendkrachten.

6 Arbeidsaanbod: beroepsbevolking

Beroepsbevolking steeds jonger en hoger opgeleid

Het CBS berekent de omvang van de beroepsbevolking in Den Haag op ca. 257.000 in 2014¹. Zij zijn relatief vaak hoog of juist laag opgeleid, relatief weinig middelbaar opgeleid.

Pendel

Ongeveer twee derde van de werkzame bevolking van Den Haag werkt in Den Haag en bezet daarmee 55% van de Haagse banen.

Prognose

In de komende vier jaar is de verwachting dat de beroepsbevolking steeds jonger en beter opgeleid wordt, en dat een overschot op de arbeidsmarkt blijft.

Jaarlijks zoeken ca. 35.000 mensen in Den Haag een nieuwe/andere baan. Daar staan ca. 25.000 baanopeningen tegenover.

Bij een licht dalende werkgelegenheid en een toenemende beroepsbevolking zal het verschil tussen baanopeningen en 'nieuw' aanbod zich de komende jaren in ongunstige zin ontwikkelen, dat wil zeggen dat het aantal werkzoekenden elk jaar een fractie hoger komt te liggen. Dit zal zich vooral manifesteren via een toename van het aantal Wwb uitkeringen.

¹ ILO definitie

Nww

Het aantal niet-werkende werkzoekenden (nww'ers) is toegenomen tot ca. 43.000 eind 2014 (18%). Zij zijn steeds vaker laag opgeleid. Binnen de nww'ers is de jeugdwerkloosheid onder jongeren tot 27 jaar sterk toegenomen tot 5000 eind 2014.

8 Regio Haaglanden

Grote verschillen binnen de regio

Pijnacker-Nootdorp en Midden-Delfland groeien bijna continu sinds 2000, Rijswijk en Leidschendam-Voorburg krimpen bijna continu. De overige gemeenten volgen het patroon voor de regio totaal: groei tot 2008 en daarna krimp.

Dominantie

Binnen de regio huisvest Den Haag iets meer dan de helft van de banen (51%) en 53% van de vestigingen. Den Haag heeft het grootste deel van de banen in de sectoren overheidsbestuur en territoriale instellingen, olie & gaswinning en de financiële sector.

Westland heeft vooral een dominantie in de banen in de landbouw. Ten opzichte van het totaal aantal banen in Westland heeft deze gemeente ook relatief veel banen in de nutssector.

Delft kenmerkt zich door het merendeel van de regionale banen in de nutssector en relatief veel banen in het onderwijs.

De overige gemeenten zijn minder afhankelijk van een specifieke sector.

Den Haag heeft minder dan gemiddeld aantal banen in de topsectoren maar zij ontwikkelen zich positiever

Landelijk werkt één op de vijf werkenden in een topsector. In de regio is het belang van de topsectoren nog iets groter (22% van de banen is in een topsector). Voor Den Haag zijn de topsectoren minder belangrijk (13% van de banen is in een topsector). Den Haag heeft vooral topsector banen in de creatieve industrie en de hightech. Hoewel ook de topsectoren gekrompen zijn sinds het 2011 (begin van het topsectorenbeleid) hebben zich in Den Haag wel iets gunstiger ontwikkeld dan de overige sectoren. In de regio is dat niet het geval.

In de afgelopen vijf jaar is er binnen de regio nauwelijks groei te vinden

Alleen Midden-Delfland is gegroeid sinds 2009. De krimp van de afgelopen vijf jaar speelt bij alle sectoren. Daar waar sprake is van groei is deze kleiner dan de krimp. De groei op gemeentelijk niveau is vaak te danken aan verhuizingen binnen de regio. Voor de regio totaal levert dit geen extra banen op.

Veel krimp en weinig groeisectoren

Krimp in de werkgelegenheid is vooral van belang wanneer het een belangrijke/grote sector betreft.

- Voor Den Haag is openbaar bestuur van groot belang. Deze drager van de Haagse werkgelegenheid krimpt al jaren en zal dat naar verwachting ook de komende jaren blijven doen.
- De financiële diensten hebben te maken met langdurige krimp. Het belang van deze sector wordt daarmee steeds kleiner voor Den Haag. Dit geldt ook voor de meeste andere gemeenten.
- De sector informatie en communicatie ontwikkelt zich ook niet gunstig in Den Haag maar groeit wel in sommige andere gemeenten in de regio.
- Delfstofwinning is van belang voor Den Haag maar krimpt al een aantal jaren.
- De agrarische sector heeft al jaren te maken met een afname van het aantal banen. Dit is vooral van belang voor Westland, Midden-Delfland en Pijnacker-Nootdorp waar het belang van deze sector groot is.
- Horeca heeft het in de meeste gemeenten goed gedaan maar laat ook voor ongeveer de helft van de gemeenten een terugval zien na 2008. De meeste gemeenten blijven wel boven het niveau van 2000.
- Overige zakelijke dienstverlening is vooral van belang voor Wassenaar en Rijswijk. In Wassenaar is de sector stabiel, in Rijswijk ook maar pas na 2008 en op een lager niveau.
- Onderwijs en zorg zijn voor alle gemeenten belangrijke sectoren. Zij ontwikkelen zich in de meeste gemeenten gunstig. Uitzondering hierop is Rijswijk waar beide sectoren in banen achterblijven. De groei van zowel de zorg als het onderwijs blijft in Den Haag achter ten opzichte van het gemiddelde van de regio en ten opzichte van de meeste andere Haaglanden gemeenten.

Top 20 werkgevers

De 20 grootste werkgevers bij commerciële bedrijven en de 20 grootste werkgevers bij bedrijven in de quartaire sector bieden samen meer dan 126.000 banen, ruim een kwart van alle banen in de regio.

9 Den Haag en de G5

Den Haag blijft achter binnen de G5

Zowel absoluut als in relatie tot het totaal aantal banen is de krimp van Den Haag sinds 2009 het grootst binnen de G5. Er is ook krimp bij Rotterdam en Eindhoven maar zij verliezen minder banen dan Den Haag. Amsterdam en Utrecht zijn sinds 2009 gegroeid.

G5 groei- en krimpsectoren

Ook binnen de G5 geldt het grote belang van het openbaar bestuur voor Den Haag; een belangrijke krimpsector.

De zorg begon in Den Haag een paar jaar eerder te krimpen dan in de andere gemeenten. Belangrijke sectoren groeien in Den Haag minder dan in de andere G5 gemeenten. Het gaat om onderwijs en advies en onderzoek.

Den Haag krimpt waar andere gemeenten groeien

Dit geldt voor horeca en de vrijetijdssector. Horeca groeit in de andere gemeenten door, ook na 2008. In Den Haag zet de krimp in na 2008. De vrijetijdssector krimpt ook in Rotterdam. Overigens geldt in beide gevallen dat alle steden van de G5 boven het niveau van 2000 blijven.

Arbeidsproductiviteit toegenomen

Hoewel de economie in de agglomeratie Den Haag (corop-gebied²) als enige is afgenomen is de arbeidsproductiviteit wel gestegen.

Sociaal economische index

Den Haag is voor de sociaal economische index op de ranglijst van de 50 grootste gemeenten gezakt naar een 38ste positie in 2013. Utrecht scoort voor de meeste onderdelen van deze index het hoogst, Rotterdam vaak het laagst.

² Het corop-gebied Den Haag bestaat uit de gemeenten Den Haag, Wassenaar, Leidschendam-Voorburg, Zoetermeer, Rijswijk en Pijnacker-Nootdorp.

1

WERKGELEGENHEID EN SPECIFIEK HAAGSE ECONOMISCHE CLUSTERS

1.1 INLEIDING

Den Haag kent een aantal specifieke clusters die voor haar economie van belang zijn. Naast de indeling op basis van de standaard bedrijfsindeling zoals deze in het vorige hoofdstuk is gebruikt, zijn er clusters te beschrijven die door deze indeling heen lopen. Deze economische clusters worden samengesteld op basis van hun interessegebied of doelstellingen. De vestigingen in de clusters kunnen in diverse bedrijfstakken vallen. Zo komen in het cluster Internationale Organisaties en instellingen extraterritoriale instellingen voor maar ook (internationaal) onderwijs en zakelijke dienstverlening.

Vestigingen kunnen in meerdere clusters voorkomen. Het aantal banen in de clusters kan dan ook niet zomaar opgeteld worden omdat er dan dubbeltellingen in zitten. Zo vallen bedrijven die software ontwikkelen zowel in het ICT cluster als in het Creatieve cluster en een bedrijf als TNO valt zowel in het Creatieve cluster als in het cluster Veiligheid.

Sommige clusters hebben meer overlap dan anderen. Zo hangen de clusters Internationale Organisaties, Finance & Legal vrij sterk samen. En ook de clusters ICT, Recreatie & Toerisme en Creatief hangen samen. Het cluster Olie & Gas als onderdeel van de topsector Energie heeft nauwelijks overlap met de andere clusters.

Figuur 1.1 Belangrijkste overlap van banen in Den Haag in verschillende clusters, op 1-1-2014

Bron: Decisio, Werkgelegenheidsregister Haaglanden, bewerking PSO

Het cluster The Hague Security Delta (HSD) ontbreekt in dit plaatje maar dit cluster heeft banden en overlap met alle andere clusters. De grootste overlap is er met de clusters juridisch, Internationale Organisaties en ICT (met ieder ca. 4000 banen in overlap). Minder, maar nog steeds fors is de overlap met financieel (ca. 2100 banen). Kleinere overlopen zijn er met Olie & Gas (900), en met Creatief (600 banen).

1.2 DEN HAAG INTERNATIONALE STAD VAN 'VREDE & RECHT'

Internationaal cluster goed voor 12.700 banen in Den Haag en 19.500 totaal in de regio. Het cluster besteedt direct en indirect € 5,2 miljard.

Het cluster 'Vrede & Recht' bestaat uit internationale instellingen en organisaties (IO) zoals ambassades en consulaten en aan hen gelieerde organisaties, internationale onderwijs- en kennisinstellingen, intergouvernementele organisaties en non-gouvernementele organisaties. In geografische zin is het cluster gevestigd in de IO-regio bestaand uit Haaglanden, Noordwijk en Leiden. Dit cluster wordt regelmatig onderzocht door onderzoeksbureau Decisio, de laatste keer in 2013. De door Decisio gehanteerde cijfers zijn van 2012 tenzij anders vermeld. Hieronder volgt een beknopte beschrijving van de resultaten. Voor nadere informatie wordt verwezen naar het rapport³.

De regio Den Haag kent 369 vestigingen die binnen het cluster Vrede & Recht vallen. In totaal geven deze organisaties € 2,5 miljard uit aan directe bestedingen. Hiervan wordt ca. € 1,3 miljard in Den Haag besteed en € 1,2 miljard in de rest van de regio. De € 2,5 miljard aan bestedingen levert een toegevoegde waarde van € 1,6 miljard. Ruim € 700 miljoen hiervan wordt gegenereerd door bestedingen van internationale organisaties in de gemeente Den Haag; de organisaties buiten Den Haag genereren bijna € 900 miljoen toegevoegde waarde met hun directe bestedingen.

Naast de directe bestedingen door de organisaties besteden internationale werknemers, bezoekers en toeleveranciers van de internationale organisaties in totaal nog eens € 2,7 miljard. Deze indirecte bestedingen leveren € 1,4 miljard toegevoegde waarde. Samen met de toegevoegde waarde van € 1,6 miljard door de directe bestedingen door internationale organisaties zijn zij goed voor in totaal ca. € 3,0 miljard toegevoegde waarde.

In totaal betekent dit dat het internationale cluster goed is voor € 5,2 miljard aan bestedingen door organisaties en hun personeel, bezoeker en toeleveranciers. Deze bestedingen zouden niet hebben plaatsgevonden als de internationale organisaties hier niet zouden zijn gevestigd.

In deze werkgelegenheidsrapportage kijken we naar de directe werkgelegenheid voor de verschillende clusters en sectoren uitgedrukt in banen. In de rapportage van

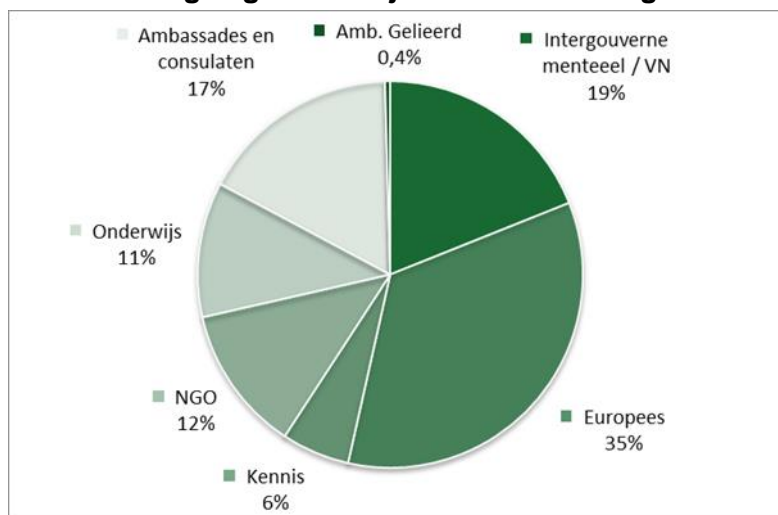
³ Den Haag 'Internationale Stad van Vrede en Recht'. Economische impact internationale organisaties, NGO's, ambassades, internationale scholen en kennisinstellingen, actualisering 2013/2014. Decisio

Decisio wordt gebruik gemaakt van fte's. Het aantal banen dat deze fte's opleveren is dus nog iets groter dan hier is aangegeven.

In 2012 waren er 19.500 fte's bij internationale organisaties in de regio Den Haag. Internationale organisaties in de gemeente Den Haag waren goed voor 65% van deze banen, de overige 35% zijn banen bij organisaties in de rest van de regio Den Haag.

Europese organisaties leveren ruim een derde van de totale werkgelegenheid.

Figuur 1.2 Directe werkgelegenheid bij Internationale Organisaties (in fte's, 2012)

Bron: Decisio, 2012

De werkgelegenheid in directe fte's in dit cluster is de afgelopen jaren fors toegenomen. In de tabel zijn de cijfers aangevuld tot 2014 op basis van een inschatting van de verdere ontwikkeling.

Het aantal banen in het internationale cluster is volgens Decisio toegenomen met 60%. Wel vlakkt de groeicurve nu af. In de periode 1 januari 2013 tot 1 januari 2014 is het aantal directe banen bij vestigingen in dit cluster naar schatting met 0,8% toegenomen. In de jaren 2012-2013 (twee jaar) was dat naar schatting 2,2%.

Tabel 1.1 Directe en indirecte werkgelegenheid in fte's in IO-regio voor gemeten jaren (2014 geschat)

	2004	2007	2010	2012	2014
Directe werkgelegenheid	12.000	14.000	18.000	19.500	19.924
Indirecte werkgelegenheid	12.000	14.000	17.500	18.000	18.514
Totaal	24.000	28.000	35.500	37.500	38.438
% t.o.v. voorgaande meting		16,7%	26,8%	5,6%	2,5%
groei directe banen		16,7%	28,6%	8,3%	2,2%

Bron: Decisio, bewerking PSO

De toename in de werkgelegenheid in het cluster internationaal zit in hoge mate bij de intergouvernementele en VN-instellingen en de Europese instellingen.

Om terug in de tijd te kunnen kijken tot 2000 is de werkgelegenheid bij de organisaties bekeken zoals deze bekend zijn in het werkgelegenheidsregister. Hierbij wordt niet gekeken naar fte maar naar banen waarin ook parttimers en uitzendkrachten meetellen.

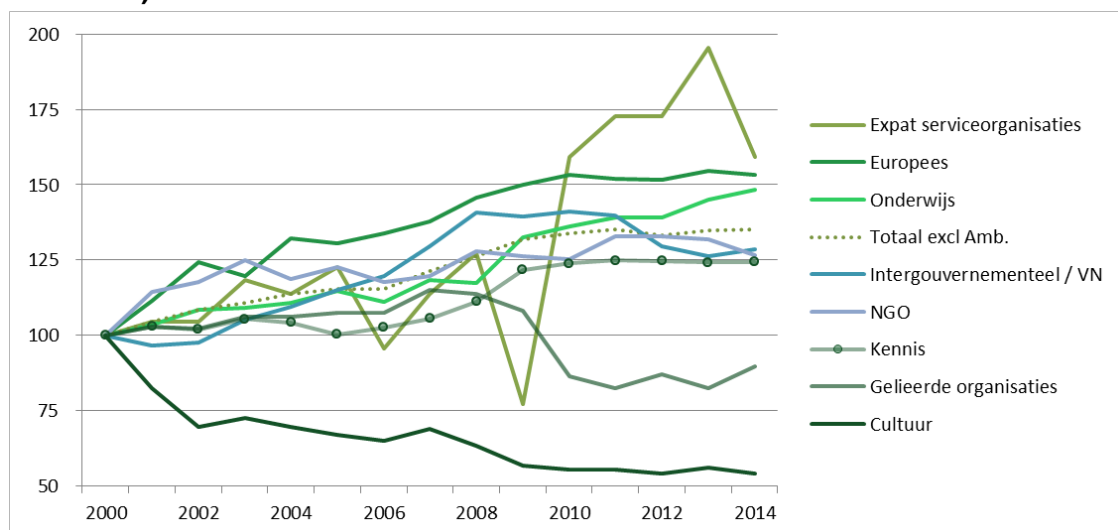
De ambassades en consulaten blijven hierbij buiten beschouwing omdat de aantallen banen die in het werkgelegenheidsregister bekend zijn onvolledig zijn. Ook ontbreekt informatie over vestigingen buiten de Haaglanden gemeenten zoals Noordwijk en Leiden.

De IO's zijn de afgelopen jaren constant fors gegroeid in de regio. Vanaf 2000 is het aantal banen in dit cluster vrijwel constant gegroeid, in totaal met 35%.

Toch hebben ook de internationale organisaties te lijden onder de economische crisis. Vanaf 2010 vlakt de groei van het aantal banen af. Maar er is nog steeds groei.

De sterkste groei over de periode 2000-2014 in de regio vond plaats bij het internationale onderwijs. Dit is ook een subsector die constant blijft groeien. Het aantal banen bij deze groep groeide met 1600 (48%) sinds 2000. Maar ook de andere instellingen en organisaties zijn explosief gegroeid de afgelopen jaren. De internationale culturele instellingen doen het daarentegen minder. En ook de aan ambassades gelieerde instellingen zoals handelskamers e.d. zijn onder de nullijn gezakt.

Figuur 1.3 Ontwikkeling aantal banen bij internationale subsectoren (geïndexeerd, 2000=100)

Bron: Werkgelegenheidsregister Haaglanden, bewerking PSO

Globaal overzicht

Nederland heeft een historische, vanuit de grondwet diep gewortelde en natuurlijke houding om de internationale rechtsorde te versterken. Met deze open en internationale houding - ook op het terrein van diplomatie en handelsbelangen - is een gedeeld prioriteitsbelang gevonden met de regeringsstad Den Haag. Immers het profiel en de uitbouw van Den Haag internationale stad van vrede, recht en (meer recent) veiligheid, staan hoog op de prioriteitenlijst van het college. Ook voor de toekomst, want het levert de stad directe en indirecte banen op, de stedelijke verdien capaciteit wordt verder uitgebreid en het internationale profiel van stad en regio wordt verder verankerd en verbreed. Een belangrijke voorwaarde voor huidige en toekomstige (inter)nationale vestigers.

Den Haag

Eén van de hoofddoelstellingen voor de komende jaren is gericht op de bestendinging en de uitbouw van het aantal internationale organisaties en kennisinstellingen op het gebied van vrede en recht. Het segment veiligheid wint aan kracht. Een aanzienlijk aantal internationale organisaties vestigde zich in de afgelopen decennia in Den Haag. Dit heeft geleid tot groei van het aantal arbeidsplaatsen in het segment vrede en recht. Onderzoeksbureau Decisio heeft in opdracht van de gemeente in 2013/2014 een onderzoek gedaan naar het economische effect van de aanwezigheid van internationale instellingen in Den Haag. De feiten uit het rapport staven het grote economische belang van de sector internationaal voor de stad en de regio.

Relevante ontwikkelingen

Het aantrekken en vasthouden van internationale organisaties is geen eenvoudige opgave. Den Haag heeft vanuit haar historie een goede startpositie, maar de concurrentie is hevig en de economische crisis is voelbaar. Dit laatste geldt vooral voor NGO's. Goed relatiebeheer, samenwerken met strategische partners en voornamelijk specialisatie is daarop een belangrijk deel van het antwoord.

1.3 CLUSTER VEILIGHEID – ‘THE HAGUE SECURITY DELTA’

Bijna 26.000 banen in HSD in de regio

‘The Hague Security Delta’ (HSD) heeft zich de afgelopen jaren ontwikkeld tot hét landelijk veiligheidscluster en is het grootste veiligheidscluster van Europa. In dit Nederlandse cluster – waarvan Den Haag het centrum is – werken bedrijven, overheden en kennisinstellingen samen aan nieuwe innovatieve oplossingen op het gebied van veiligheid. Op die manier stimuleren zij economische ontwikkeling (meer bedrijvigheid, meer banen) en dragen ze bij aan een veiligere wereld. De speerpunten zijn: national security, cyber security, critical infrastructure, urban security en forensics.

HSD vormt een kennisintensief cluster dat mede groeit door de toenemende vraag naar oplossingen voor maatschappelijke vraagstukken in binnen- en buitenland. We zien met name dat cyber security een cruciaal thema wordt voor overheden, grote bedrijven, MKB en burgers. Dit is bij uitstek een thema waarmee HSD zich internationaal weet te onderscheiden. Een ander thema is de forensische

onderzoeksexpertise, die ook wordt ingezet op financiële frauderecherche; daarbij komt een cross-over tussen de werelden van HSD, en de financiële en juridische sector tot stand. Een belangrijke opgave vormt het faciliteren en realiseren van het groeipotentieel binnen het cluster.

In 2012 is door Policy Research een onderzoek uitgevoerd naar de economische potentie van 'The Hague Security Delta'⁴.

In deze paragraaf wordt voortgeborduurd op de door Policy Research verzamelde informatie en worden de cijfers aangevuld tot 2014.

Begin 2014 heeft HSD ongeveer 12.700 banen in de kern van bedrijven en instellingen die zich bezig houden met national security, cyber security, critical infrastructure, urban security, forensics en education & research. Daaromheen zit een schil van bedrijven bestaand uit gerelateerde onderdelen van ministeries, overige HSD partners en veiligheidsgerelateerde organisaties. In deze schil zijn naar schatting ook nog eens ruim 13.000 mensen werkzaam. In totaal omvat dit cluster zo'n 25.800 banen, waarvan ca. 70% in Den Haag.

Tabel 1.2 Banen in de Security Delta, Den Haag en regio, 2014

	Den Haag	Overig regio	Totaal
<i>Kern</i>			
National Security	3.360	2.566	5.926
Cyber Security	895	803	1.698
Critical Infrastructure	379	600	979
Urban Security	1.691	1.449	3.140
Forensics	626	106	732
Education & Research	108	72	179
<i>Subtotaal</i>	<i>7.058</i>	<i>5.596</i>	<i>12.654</i>
<i>Schil</i>			
Veiligheidsdiensten	3.388	1.559	4.947
Overheid	7.457	313	7.770
Overig	194	189	383
<i>Subtotaal</i>	<i>11.039</i>	<i>2.061</i>	<i>13.100</i>
Totaal	18.097	7.657	25.754

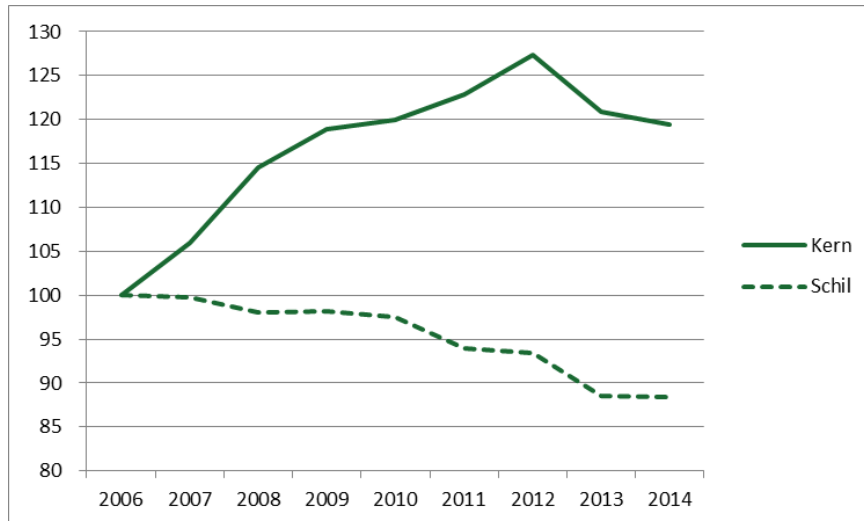
Bron: Policy Research Corporation, Werkgelegenheidsregister Haaglanden, bewerking PSO

Voor de overheid geldt dat deze vrijwel in haar geheel in Den Haag gevestigd is. Van critical infrastructure is twee derde buiten Den Haag gevestigd, vooral in Rijswijk.

Wanneer we kijken naar de ontwikkelingen in de HSD dan zien we dat de kern zich goed heeft ontwikkeld, vooral tot 2012. Daarna had de cyber security te maken met het vertrek van vestigingen van Alcatel, Deloitte en Eonic. Desondanks heeft de sector te maken met een groei van 19% sinds 2006.

⁴ Security Delta. Policy Research Corporation, 2014

Figuur 1.4 Ontwikkeling aantal banen in HSD, 2006-2014

Bron: Policy Research Corporation, Werkgelegenheidsregister Haaglanden, bewerking PSO

De verwachting van Policy Research in 2012 was een groei met ca. 25% tot 2020. Concreet komt dat neer op een toename met ca. 4000 banen in de kern tot ca. 17.000 banen in 2020. In de Agenda Kenniseconomie (2015) wordt een actieprogramma gepresenteerd om dit te bereiken.

Trends en ontwikkelingen

Het overgrote gedeelte van de omzet van de partners in HSD wordt niet gegenereerd in het traditionele veiligheidsdomein (bewaking etc.) maar in nieuwe sectoren zoals cyber security. Hier zit ook de meeste groeipotentie en zien wij de grootste ontwikkelingen. Den Haag heeft inmiddels een positie verworven als 'secure digital gateway to Europe' op het gebied van veiligheid. Als gevolg is de stad in 2015 gastheer van vier belangrijke congressen op het gebied van (cyber) security: de Global Conference on Cyber Security (GCCS), de International ONE Conference van het Nationaal Cyber Security Centrum, de TUSEXPO 2015 en de CIPRE Conference & Expo. Dergelijke congressen brengen veel internationale bezoekers naar de stad en bieden veel kansen in termen van acquisitie en versterking van de internationale positionering van Den Haag als Europese (cyber) security hoofdstad.

Ook de HSD Campus, het nationale innovatiecentrum voor veiligheid in Den Haag, ontwikkelt zich in toenemende mate tot een echt security knooppunt. Op de campus ontmoeten alle publieke en private stakeholders in het veiligheidsdomein elkaar om samen te werken aan innovatie. Vanwege dat gegeven hebben sinds de opening van de HSD Campus in februari 2014 reeds 23 organisaties zich permanent op de campus gevestigd en daarnaast zijn er veel partijen die op flexibele basis gebruik maken van alle faciliteiten. Alle beschikbare kantoorruimte is inmiddels verhuurd en om ook in de nabije toekomst aan de grote, toenemende vraag te kunnen voldoen, wordt de HSD Campus nu verder uitgebreid. Maar ook in de rest van Den Haag strijken organisaties neer die zich met veiligheid bezighouden. Zo verplaatst de NAVO binnen twee jaar al haar cyber-activiteiten naar Den Haag, haalde TNO haar hoofdkantoor terug naar Den Haag en vestigde zich in New Babylon, alwaar ook cyber security bedrijf Dearbytes binnenkort een 24/7 Security Operations Centre (SOC) realiseert.

1.4 CLUSTER FINANCE & LEGAL

Het cluster Finance & Legal wordt samen genoemd omdat er enige overlap inzit. En vooral omdat in de toekomst verwacht wordt dat juist in de cross-over tussen deze twee onderdelen winst te behalen valt.

Finance: herstel bij de harde kern, ondersteuning blijft groeien

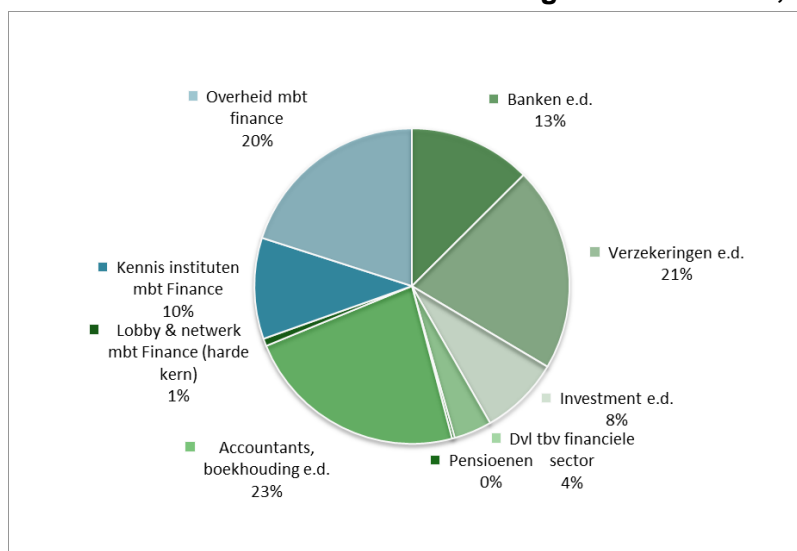
De harde kern van het financiële cluster bestaat op 1 januari 2014 uit ongeveer 1100 vestigingen in Den Haag en ruim 13.000 banen. In totaal maakt dit cluster 5% uit van de totale werkgelegenheid in Den Haag.

Het financiële cluster wordt vaak samen genoemd met het juridische cluster. Dit komt omdat er overlap zit in de vestigingen die tot deze clusters behoren. Deze overlap komt voor bij de kennisinstituten.

De harde kern van het financiële cluster bestaat uit banken, verzekeringsmaatschappijen, investeringsmaatschappijen, pensioenfondsen, financiële dienstverlening en accountancy en een deel van het lobbycircuit (het deel dat volledig gefinancierd wordt door de harde kern zoals het Verbond van Verzekeraars). In de grafiek zijn deze groen gekleurd.

Daarnaast is er een groep bedrijven die zich bezighoudt met ondersteuning van de sector. Hierbij valt te denken aan overige lobbyclubs, kennisinstituten die zich met financiën bezighouden en overheidsdiensten (ministeries). Deze zijn in de grafiek blauw gekleurd.

Figuur 1.5 Banen in financieel cluster in Den Haag naar subsector, 2014

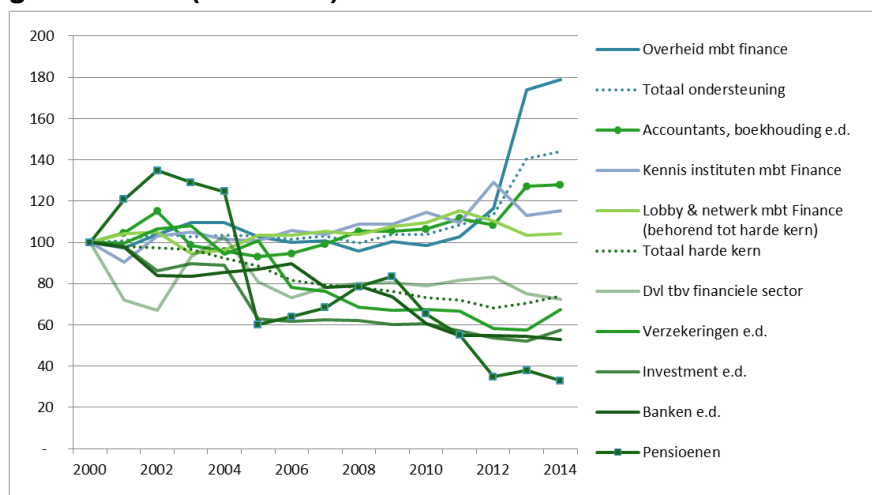

Bron: Werkgelegenheidsregister Haaglanden, bewerking PSO

Binnen de harde kern zijn vooral accountantsbureaus in groten getalen aanwezig. Zij zorgen voor ca. 4300 banen. In totaal is de harde kern van de financiële sector goed voor 13.000 banen. De ondersteunende bedrijven zijn goed voor ca. 5700 banen maar hierbij moet opgemerkt dat soms alleen bepaalde onderdelen van de bedrijven specifiek voor de financiële sector werken. Dit geldt met name bij de

overheidsinstanties. Het aantal banen dat hierbij specifiek aan de financiële sector gekoppeld kan worden is daardoor in werkelijkheid veel kleiner dan 5700.

Figuur 1.6 Ontwikkeling aantal banen financieel cluster in Den Haag naar subsector, geïndexeerd (2000=100)

Bron: Werkgelegenheidsregister Haaglanden, bewerking PSO

De grafiek met de ontwikkeling van het totale financiële cluster laat zien dat de ondersteunende diensten het de afgelopen jaren goed hebben gedaan (de blauwe lijnen in de grafiek). Vooral de overheid (groei in het aantal banen in het jaar 2011 bij CAK en Ministerie van Economische zaken).

De harde kern van het financiële cluster doet het veel minder goed. Vooral de ontwikkeling van het aantal banen bij de pensioenfondsen lijkt dramatisch. Hiervoor geldt echter wel dat de krimp van 67% gaat over een hele kleine subgroep. In totaal is het aantal banen hier afgenomen van 158 in 2000 tot 52 per 1-1-2014. De krimp in de rest van de harde sector is wel substantieel en heeft geleid tot een afname van 5400 banen bij de banken, verzekeringen, investment en dienstverlening sinds 2000. De tot de harde kern behorende lobbyclubs zijn iets gegroeid en de grootste groeier zijn de accountants- en boekhoudbureaus met een toename van 930 banen sinds 2000 (een groei van 28%). De laatste twee jaar hersteld de harde kern zich weer (door herstel bij de verzekeringen en investment) en is er weer sprake van groei.

In de overige gemeenten in de regio Haaglanden komen nog eens 8000 banen voor in het financiële cluster. Dit is met name in de harde kern. De ondersteunende bedrijven zijn vrijwel alle in Den Haag te vinden.

Trends en ontwikkelingen financieel cluster

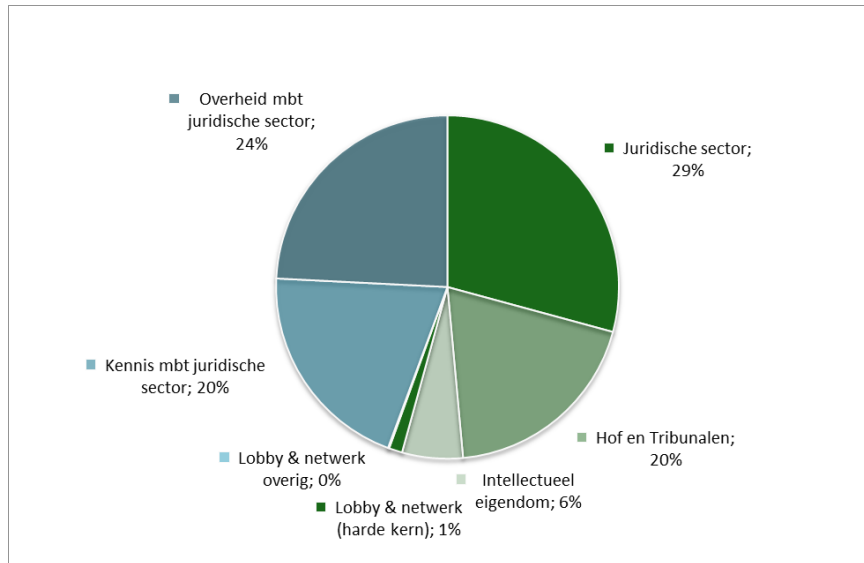
De financiële sector is bezig met een efficiencyslag. Tarieven staan onder druk en de eisen op het gebied van kwaliteit, transparantie en toezicht worden steeds hoger. Financiële dienstverleners automatiseren in toenemende mate processen. Gevolg hiervan is dat met name op MBO-niveau functies verdwijnen. Daar waar nieuwe plekken ontstaan, gaat het veelal om functies waarvoor op minimaal HBO-niveau wordt geworven. Ook wat betreft het aantal vestigingen en de omvang van vestigingen is er sprake van toenemende krimp. Door over te gaan op flexibel werken wordt in bestaande locaties minder m² afgenomen. In gevallen waar sprake is van meerdere vestigingen in de regio komt het vaker voor dat vestigingen in de ene plaats worden gesloten en in een krappere verdeling van m² per medewerker op de andere locatie afdelingen worden samengevoegd.

In Den Haag liggen kansen voor het versterken van de financiële sector in cross-overs met andere sectoren. Niet voor niets is Den Haag sinds januari 2015 een Financieel Forensisch Instituut rijker. Ook de behoefte aan kennis en innovatie op het gebied van onder meer cyber security en big data in het bedrijfsleven biedt kansen op het snijvlak tussen The Hague Security Delta, kennisinstellingen en de financiële sector. Het feit dat Den Haag ook in 2015 gekozen wordt als de locatie voor internationale congressen zoals het World Pension Summit en het Impact Investment Summit Europe toont aan dat de stad een uitermate geschikte thuishaven is voor de financiële sector.

Juridisch cluster groeit

Per 1 januari 2014 heeft Den Haag een juridisch cluster met een omvang van 9400 banen. Hiervan behoort ruim de helft (5200 banen) tot de harde kern van het cluster. Hieronder verstaan we de juridische bedrijven (advocaten, notarissen e.d.), gerechtshoven en tribunalen, bureaus voor intellectueel eigendom en een aantal lobby en netwerkpartners (daar waar ze volledig gefinancierd worden door de harde kern zoals de Nederlandse Orde van Advocaten). In de grafiek zijn deze groen gekleurd. Daarnaast is er een groep bedrijven die zich bezighoudt met ondersteuning van de sector. Hierbij valt te denken aan overige lobbyclubs, kennisinstututen die zich met juridische zaken bezighouden en diensten van de overheid (ministeries) of hieraan gelieerd. Deze zijn in de grafiek blauw gekleurd. Net als bij de financiële sector geldt ook voor het juridische cluster dat de banen bij de ondersteunende bedrijven hier volledig meegeteld worden hoewel in werkelijkheid slechts een deel van deze banen specifiek ten behoeve van het juridische cluster werkt.

Figuur 1.7 Banen in juridisch cluster in Den Haag naar subsector, 2014

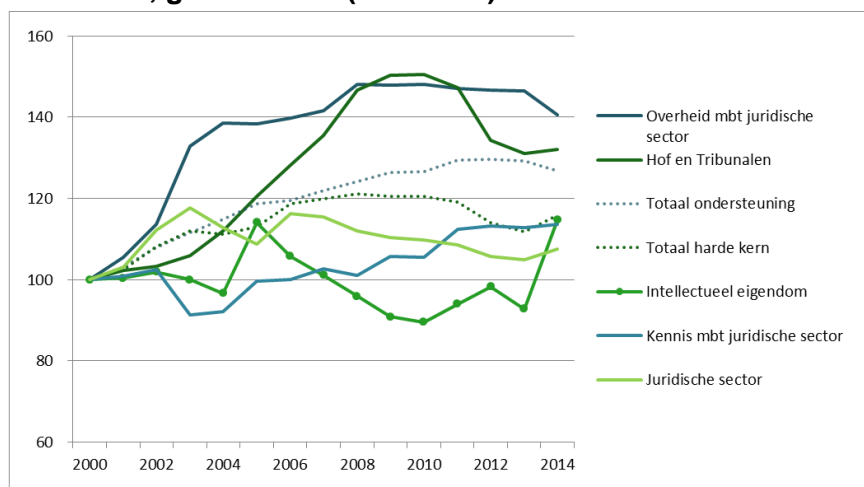

Bron: Werkgelegenheidsregister Haaglanden, bewerking PSO

De ontwikkeling van het juridische cluster laat zien dat deze een positieve ontwikkeling heeft doorgemaakt in de afgelopen jaren. Hoewel de harde kern vanaf 2008 iets aan omvang inboet, is er toch sprake van 16% groei in de periode 2000-2014. Binnen de harde kern is de inkrimping bij het ICTY vanaf 2011 van invloed op de ontwikkeling bij de subsector hof en tribunalen en op het totaal van de harde kern. In 2014 zien we voor alle subsectoren van de harde kern weer een groei.

De ondersteunende bedrijven zijn nog sterker gegroeid (met 27%) dan de harde kern sinds 2000. Hier is het laatste jaar sprake van krimp vooral door krimp bij de overheidsdiensten. De ontwikkeling van het lobbycircuit is in deze grafiek buiten beschouwing gelaten omdat het zowel bij de harde kern als bij de ondersteuning om slechts twee bedrijven gaat met een gering aantal werknemers.

Figuur 1.8 Ontwikkeling in het aantal banen in het juridische cluster in Den Haag naar subsector, geïndexeerd (2000=100)

Bron: Werkgelegenheidsregister Haaglanden, bewerking PSO

In de andere gemeenten van de regio Haaglanden komen nog eens 4500 banen voor in het juridische cluster. Dit wordt in grote mate bepaald door banen bij het Europees Octrooi Bureau (Rijswijk) en banen in de juridische sector. De ondersteunende diensten ten behoeve van het juridische cluster zijn vrijwel alle in Den Haag te vinden.

Trends en ontwikkelingen juridisch cluster

Het juridische cluster is nauw verbonden met het financiële cluster. In het juridische cluster is sprake van veel dynamiek en groeipotentie met nieuwe initiatieven en cross-overs naar andere clusters, zoals Security (forensisch fraudeonderzoek, cyber security) en Vrede en Recht (internationaal recht, mediation). Voorbeelden zijn het PRIME-finance initiatief (een internationaal instituut voor geschilbeslechting in de financiële sector) en de oprichting van een Financieel Forensisch Instituut (internationaal kennis- en onderzoeksinstituut voor financieel economische criminaliteit) in de HSD Campus. Tevens kent de Haagse regio een aantal bedrijven gespecialiseerd in patenten en octrooien (o.a. Nederlands Octrooibureau, European Patent Office) en relevante internationale spelers op dit gebied zoals de International Chamber of Commerce, waar mogelijkheden tot samenwerking, innovatie en groei worden gezien. In het verlengde van het cluster Vrede en Recht liggen er kansen voor het aantrekken van internationale instellingen op het gebied van arbitrage en octrooien. Door de sector is aangegeven dat mogelijk behoefte is aan fysieke faciliteiten voor (internationale) zittingen en geschilbeslechting, evenals aan internationaal onderscheidende hoogwaardige opleidingen op het gebied van internationaal recht en mediation.

1.5 ICT / TECHNIEK

Krimpende telecom beeldbepalend voor ICT sector

ICT staat voor informatie- en communicatietechnologie. Om deze sector af te bakenen maken we gebruik van de definitie van het CBS. ICT is een vakgebied dat zich met telecommunicatie, informatiesystemen en computers bezighoudt. In bijlage IV staan de SBI-codes die binnen dit cluster vallen.

De ICT sector omvat in de regio Haaglanden zo'n 4000 vestigingen waarvan bijna 1900 in Den Haag. In totaal heeft de sector in de regio ruim 27.000 banen, 6% van alle banen in de regio Haaglanden. Hoewel Den Haag als grootste gemeente ook de meeste ICT-banen heeft, heeft Zoetermeer naar verhouding de meeste banen in deze sector. In deze gemeente omvat het ICT cluster 10% van alle banen, in Den Haag is dat 5,6%.

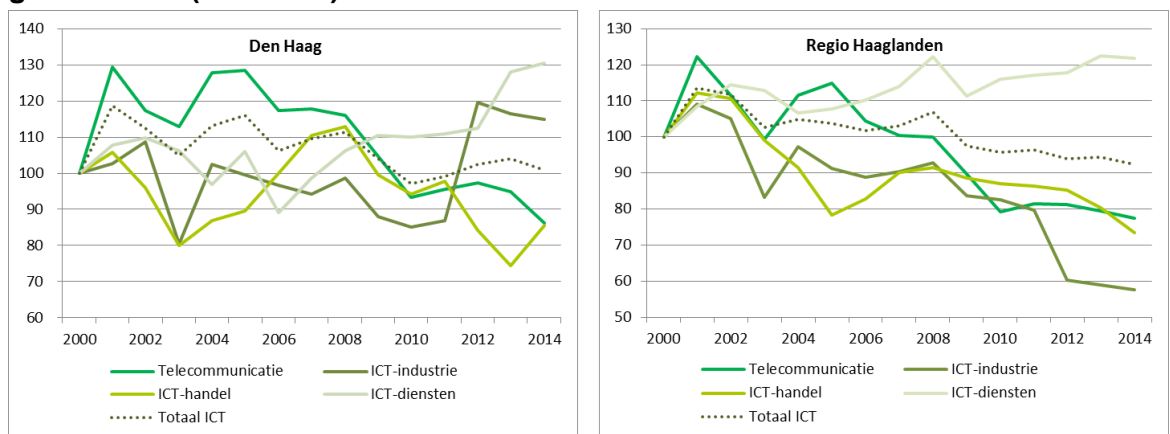
Tabel 1.3 Banen in ICT in Den Haag en overig regio Haaglanden, 2014

	Den Haag	overig regio Haaglanden	Totaal
Telecommunicatie	6.517	845	7.362
ICT-diensten	4.929	9.692	14.621
ICT-industrie	1.579	585	2.164
ICT-handel	1.104	2.036	3.140
Totaal ICT	14.129	13.158	27.287

Bron: Werkgelegenheidsregister Haaglanden, bewerking PSO

In Den Haag is de grootste subsector van de ICT de telecommunicatie. Ook binnen de regio domineert Den Haag in het aantal banen in de telecom.

Figuur 1.9 Ontwikkeling banen in ICT in Den Haag en in de regio Haaglanden, geïndexeerd (2000=100)

Bron: Werkgelegenheidsregister Haaglanden, bewerking PSO

De telecom is een krimpende sector. In de eerste jaren van dit decennium ging de ontwikkeling van het aantal banen nog met ups en downs maar vanaf 2004 is er eigenlijk alleen nog maar sprake van krimp. Door de economische crisis daalde het aantal telecombedrijven in vijf jaar tijd met 12%. Deze daling komt volledig op het conto van eenmansbedrijven en bedrijven met 2 tot 10 werknemers.

Het aantal bedrijven in de top van de markt (meer dan 100 werknemers) is vrij stabiel. Het aantal middelgrote bedrijven in Nederland is zelfs met een derde gestegen. Hierdoor steeg de concentratiegraad in de branche.

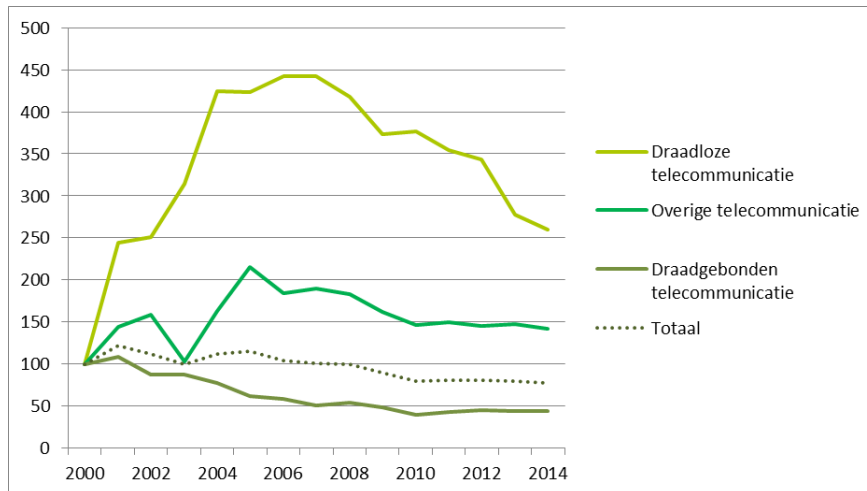
In Den Haag heeft de telecom sinds 2000 ruim 1000 banen verloren (-14%). In 2013 speelde de verhuizing van Ziggo van Den Haag naar Rijswijk een belangrijke rol. En in de nabije toekomst verwacht KPN ook nog een forse inkrimping wat tot een verdere krimp van de telecom zal leiden.

Voor de enkele telecomvestigingen waar wel groei voorkomt geldt dat deze in omvang veel kleiner zijn en de verliezen bij de grote spelers als KPN en T-Mobile niet kunnen compenseren.

Voor de rest van de regio Haaglanden komen daar nog eens ruim 1000 verdwenen banen bij. In totaal is de krimp in de telecom in de regio Haaglanden sinds 2000 23%.

Overigens zijn er ook onderdelen binnen de subsector telecom die zich stabielier ontwikkelen. De omvang van de draadgebonden telecom is gehalveerd sinds 2000 maar is inmiddels gestabiliseerd op ca. 3000 banen in de regio. De draadloze telecom kende een enorme groei in de jaren 2000-2007 om daarna in een vrije val te raken. De overige telecommunicatie tenslotte nam toe in omvang tot 2005, nam daarna weer wat af maar ook deze is sinds 2010 gestabiliseerd op ca. 3600 banen in de regio (zie de volgende figuur).

Figuur 1.10 Ontwikkeling banen in telecommunicatie in regio Haaglanden, geïndexeerd (2000=100)

Bron: Werkgelegenheidsregister Haaglanden, bewerking PSO

De tweede subsector in Den Haag zijn de ICT-diensten. Deze dienstensector heeft zich in Den Haag in gunstige zin ontwikkeld sinds het dieptepunt van 2005. Inmiddels omvat de subsector ca. 5000 banen in Den Haag. De groei bij de ICT-diensten in Den Haag compenseert het verlies aan banen bij de telecom sinds 2000. Binnen de regio is dit de grootste subsector met 15.000 banen. Naast Den Haag komen de ICT-diensten vooral voor in Zoetermeer (4200 banen) en in mindere mate in Delft (3300 banen) en in Rijswijk (2000 banen). Binnen de regio zien we wel een terugval van het aantal banen na de crisis van 2008 maar deze dip is in de regio inmiddels hersteld. Het aantal banen is in de regio met 14.600 terug op het niveau van 2008.

De ICT-industrie staat met 1600 banen op de derde plaats binnen het ICT cluster van Den Haag. De trend volgt een grillig patroon maar is duidelijk neerwaarts gericht. Een behoorlijke krimp was er in 2011 bij Siemens. Dit leidde tot concentratie van Siemens op de Haagse vestiging ten koste van het aantal banen bij Siemens in Zoetermeer. Hierdoor zien we bij figuur 1.4 bij Haaglanden de krimp bij de ICT-industrie stijj dalen in 2011 terwijl we tegelijkertijd bij de figuur van Den Haag zien dat de lijn in 2011 omhoog gaat. Het gaat hier dus om een verschuiving van banen van Zoetermeer naar Den Haag en per saldo op regionaal niveau een forse krimp.

De kleinste ICT subsector is de ICT-handel. In de regio gaat het hierbij om ongeveer 3000 banen waarvan ruim 1100 in Den Haag. Vooral groothandels in computers,

randapparatuur en software spelen hierbij een rol. Voor de stijgende lijn van 2013 naar 2014 in Den Haag is AT&T Global Network Services verantwoordelijk.

Trends en ontwikkelingen

In 2013 daalde de omzetgroei van de telecombranche verder naar ongeveer 1%. In 2011 was dit nog 1,5%. De belangrijkste oorzaak hiervoor is dat consumenten steeds meer mogelijkheden hebben om met elkaar te communiceren.

Lange tijd kon de omzetgroei in mobiele data en breedband internet en televisie de krimp in telefonie compenseren. Maar de groei in data kalft af, door de relatief hoge tarieven en de sterke daling van de omzet uit sms-berichten. De breedband markt raakt verzadigd, nu 88% van de huishoudens beschikt over breedband internet en digitale televisie. De zwakte van de markt en de hoge investeringen in infrastructuur (glasvezel, 4G) hebben een tweeledig effect: continue bezuinigingen en een Europese consolidatiegolf. Het samengaan van UPC en Ziggo in Nederland is hiervan een goed voorbeeld.

Ondanks de opleving van de economie, vertraagt de omzetgroei van de telecombranche in 2014 verder richting de nullijn. De branche profiteert niet van de stijging van de koopkracht bij consumenten en meer investeringen in het bedrijfsleven. De omzettrends van de afgelopen jaren zetten in 2014 door: daling bij telefonie en minder groei in mobiele data en breedband. De twee diensten voor de toekomst, 4G mobiel internet en glasvezel, groeien gestaag, maar zijn nog te beperkt in omvang om het verschil te maken. Ongeveer 9% van de breedbandaansluitingen betreft glasvezel. Slechts 3% van de Nederlanders had medio 2013 een 4G-verbinding.

De trage overgang naar nieuwe diensten komt vooral doordat de consument ze te duur vindt en de toegevoegde waarde ervan nog niet ervaart. Sowieso ligt het prijsniveau van mobiele data in Nederland hoger dan in andere Europese landen. Het gebruik van data is hier dan ook lager. Hierdoor ontstaat een soort patstelling tussen consument en telecomaandbieder. De verwachting is dat de prijzen voor mobiel internet door toenemende concurrentie toch gaan dalen. De combinatie Ziggo-UPC heeft ambities op het gebied van mobiele telefonie en Tele2 is van plan marktaandeel te winnen met lagere prijzen. De branche wacht op de massale omarming van mobiele mediaconsumptie door de consument. Daarnaast kunnen telecombedrijven proberen nieuwe inkomstenbronnen te vinden, zoals diensten rondom 'internet of things', mobiele betalingen en streaming content.

Clusters m.b.t. techniek

Behalve ICT bestaan er nog meer groepen vestigingen die met techniek te maken hebben. Zo is er de topsector HTSM (High Tech Systemen en Materialen), de groep Hightech met drie niveaus en een groep vestigingen die deel uitmaken van het cluster Techniek zoals dat gebruikt wordt bij 'Geslaagd in het vak' van de dienst SZW binnen de gemeente Den Haag.

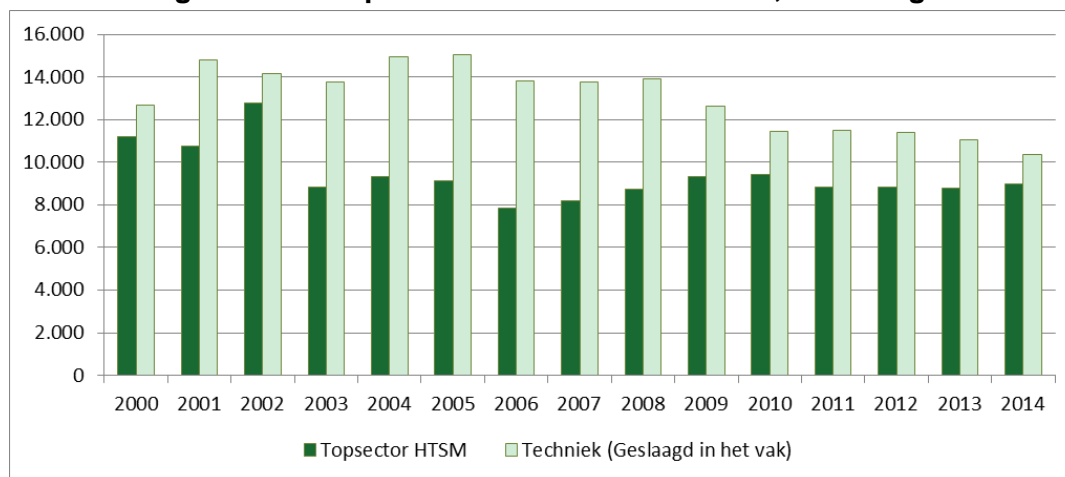
In de volgende alinea's gaan we kort in op deze verschillende groepen en de overeenkomsten met het ICT cluster.

Topsector HTSM

De topsector HTSM heeft alleen overlap met de ICT-industrie. Daarnaast omvat de topsector andere branches. De (100%) overlap met ICT-industrie betreft in 2014 1600 banen in Den Haag.

Het aantal banen in de topsector is voornamelijk afgenomen tot 2006, daarna is er wat groei en het stabiliseert vanaf 2011 rond de 8.800 banen.

Figuur 1.11 Ontwikkeling banen in Topsector HTSM en in Techniek, Den Haag

Bron: Werkgelegenheidsregister Haaglanden, bewerking PSO

Techniek

De afbakening Techniek zoals deze voor de Dienst SZW is gebruikt is een andere dan de topsector. Ook hierbij is er volledige overlap met de ICT-industrie. De groep Techniek komt voor een groot deel overeen met de topsector HTSM. Techniek omvat in tegenstelling tot de topsector ook de productie van elektriciteit, de installatie en bouwsector op elektrotechnisch gebied. En tenslotte is er een volledige overlap met de ICT-telecom. Na 2005 is er bij de Techniek sprake van krimp tot zo'n 10.000 banen in Den Haag begin 2014.

Hightech

De Hightech sector is te zien als een onderdeel van de topsector HTSM plus de bovengenoemde installatie en bouwsector op elektrotechnisch gebied. Ook de Hightech heeft een volledige overlap met ICT-industrie. De Hightech heeft zich in Den Haag ontwikkeld van ca. 2900 banen in 2000 tot 2400 banen in 2014.

1.6 ENERGIE

Cluster olie en gas stabiliseert na 2008 rond 7500 banen

Sinds een paar jaar kent Nederland topsectoren. Eén daarvan is de topsector Energie. Binnen deze topsector valt olie en gas maar ook elektriciteit en water. In Den Haag beperken we energie tot het cluster Olie & Gas. Dit is een voor de regio kenmerkend cluster. In totaal omvat het cluster 7600 banen waarvan 3200 in Den Haag. Het cluster Olie & Gas bestaat uit bedrijven in de olie- en gasindustrie die zich direct bezig houden met winning van olie en gas, dienstverlening hiervoor, raffinage en groothandel van olieproducten. Deze bedrijven maken ook deel uit van de topsector energie. Daarnaast bestaat het cluster uit ondersteunende bedrijven zoals ingenieurs en overig technisch ontwerp, advies of technisch speur- en ontwikkelingswerk, dienstverlening in de ICT e.d.

De olie- en gasector kan worden onderverdeeld in 'upstream' en 'downstream' activiteiten. 'Upstream' refereert aan de bedrijven die betrokken zijn bij de winning en exploratie van ruwe olie en natuurlijk gas. 'Downstream' is een term die wordt gebruikt voor het verwerken van ruwe olie, de verkoop en distributie van natuurlijk gas en producten die zijn geproduceerd vanuit de ruwe olie. De upstream zit meer in de Haagse regio. Dan gaat het vooral om de operators in de Noordzee, ingenieursbureaus en andere leveranciers van ondersteunende diensten. Deze twee laatste twee categorieën opereren vaak wereldwijd. De downstream zit meer in Rotterdam waarbij vooral de Rotterdamse haven erg belangrijk is.

Als gekeken wordt naar het aantal banen dan is het goed om naar de regio te kijken. Shell heeft het hoofdkantoor in Den Haag en een belangrijk centrum voor de coördinatie van haar E&P (exploration and production) projecten en onderzoek in Rijswijk. Als we voor het werkgelegenheidsplaatje alleen naar Den Haag kijken dan telt het eerste wel mee en het tweede niet. Het olie- en gascluster laat zich lastig vangen binnen gemeentegrenzen. Om die reden is bij de beschrijving van dit cluster naar de totale regio gekeken. De volledige regio die voor Olie & Gas interessant is beslaat ruwweg het gebied van af Schiedam tot en met Leiden. Informatie buiten Haaglanden hebben we niet tot onze beschikking waardoor de informatie in deze rapportage zich beperkt tot de regio Haaglanden.

De meeste banen in het olie en gas cluster binnen de regio Haaglanden zijn te vinden in Den Haag. Daarbuiten is Rijswijk (Shell) een grote vestigingsplaats met 2200 banen. In mindere mate spelen ook Zoetermeer (Technip Benelux BV en Seaway Heavy Lifting Engineering BV) en Delft (Allseas Engineering BV) een rol.

Tabel 1.4 Banen in het cluster Olie & Gas, 1-1-2014

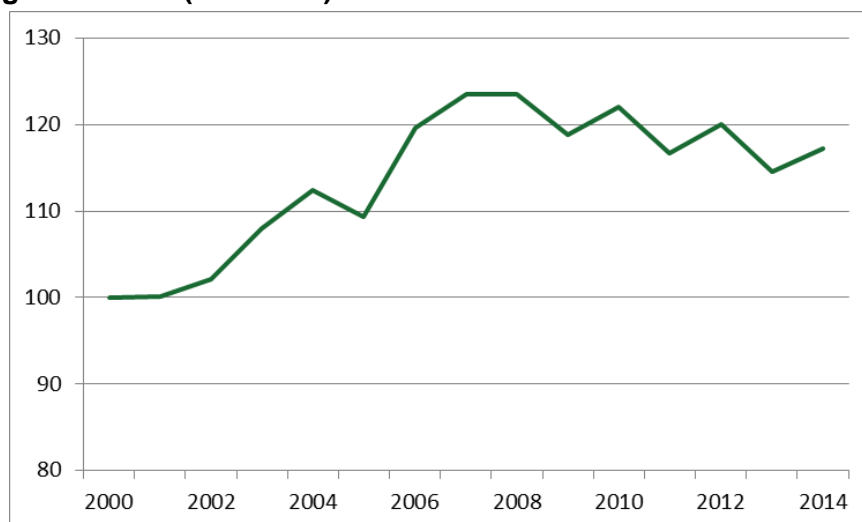
	Banen
Den Haag	3.162
Regio	4.281
Totaal	7.443

Bron: Werkgelegenheidsregister Haaglanden, bewerking PSO

Opvallend voor het olie- en gascluster is dat het een vrij constante sector is op het gebied van werkgelegenheid. De economische crisis is van weinig invloed geweest. Dat heeft vooral te maken met het feit dat het zoeken naar en het winnen van olie en gas langetermijnprojecten zijn. En ook speelt mee dat het mondiaal opererende bedrijven zijn. Risico's zijn daardoor beter te spreiden. Wat wel opvalt, is een forse stijging in de periode 2003 tot 2006. Dat is vrijwel geheel aan Shell toe te schrijven. In 2004 fuseerden Shell Transport en Trading en Koninklijke Olie tot Royal Dutch Shell. Daarbij werden de beide hoofdkantoren uit respectievelijk Londen en Den Haag samengevoegd in Den Haag. In 2006 werd het uitgebreide en vernieuwde technologiecentrum van Shell in Rijswijk in gebruik genomen. Ook dat had een forse stijging van de werkgelegenheid tot gevolg. Op het gebied van werkgelegenheid ligt het belang van deze sector vooral in de innovatie R&D met betrekking tot het zoeken en winnen van olie en gas.

Waar de ontwikkeling van het cluster Olie & Gas in de regio positief verloopt met een groei van ruim 1100 banen (36%) in de periode 2000-2014, geldt dat niet voor Den Haag. Dit komt vooral omdat er onderdelen van Shell verplaatst zijn naar Rijswijk. In Den Haag krimpt het aantal arbeidsplaatsen in dit cluster in dezelfde periode met 53 banen (-2%).

Figuur 1.12 Ontwikkeling aantal banen in cluster Olie & Gas in regio Haaglanden, geïndexeerd (2000=100)

Bron: Werkgelegenheidsregister Haaglanden, bewerking PSO

Bekijken we de situatie in Den Haag wat dieper dan zien we dat er in de periode 2000-2014 groei is in de categorie bedrijven (en onderdelen van bedrijven) die in de topsector energie valt. Vooral in de periode tot 2003-2004 is er veel groei in de topsector door groei bij Shell en Wintershall en de vestiging in Den Haag van Agip.

Bij de ondersteunende bedrijven gaat het vooral om ingenieurs en overig technisch ontwerp en advies. Den Haag kent in deze subsector één grote speler (CB&I) en een tiental kleinere vestigingen. Van alle is het personeelsbestand in de periode 2000-2014 bijna gehalveerd. Buiten Den Haag is deze subsector wel gegroeid.

Trends en ontwikkelingen

Internationale ontwikkelingen

De topman van Shell, Ben van Beurden, zei op het Shell-congres in Rotterdam in mei 2014 dat de strategie van Shell voor de komende 30 jaar niet zo ingewikkeld is. De vraag naar energie stijgt alsmaar verder en olie en gas zijn daarbij onmisbaar. Zelfs als de in het energieakkoord gevraagde ontwikkeling doorgaat met een groter aandeel hernieuwbare energie, dan nog zal door de toenemende vraag, het verbruik van olie en gas groter worden. Het is alleen lastig te voorspellen hoelang de olie- en gasvoorraden wereldwijd nog meegaan. De winning en exploratie van fossiele brandstoffen wordt steeds lastiger en daardoor ook steeds duurder. Voor Den Haag betekent dit in ieder geval dat de olie- en gassector nog wel een tijd vooruit kan. Sterker, doordat winning steeds moeilijker wordt, zijn steeds innovatievere technieken nodig om olie en gas naar boven te halen. Goed nieuws voor de serviceproviders en ingenieursbedrijven. Tenminste als de olieprijs weer omhoog gaat.

Economisch gezien zijn er weinig redenen te bedenken waarom de olieprijs zo scherp is gedaald. De Verenigde Staten hebben inmiddels de beschikking over een grote hoeveelheid schaliegas. Dat drukt de prijs wel, maar niet zoveel als recent is gebeurd. Voor sommige bedrijven is de olieprijs per vat op dit moment niet (of nauwelijks) kostendekkend. Hierdoor zullen nieuwe exploratieprojecten op korte termijn in de ijskast worden gezet, waardoor de productie binnen nu en enkele jaren zal gaan dalen. De verwachting is dan ook dat de prijs snel weer omhoog zal gaan. Maar door de uitgestelde investeringen zal op korte termijn de verwachte groei in de branche minder zijn.

Cluster in de Haagse regio

Voorheen was Den Haag vooral in beeld bij olie- en gasbedrijven vanwege de vergunningverlening van de Rijksoverheid bij velden op de Noordzee. Deze velden worden steeds minder interessant. Er is al veel uit de bronnen gewonnen en de infrastructuur is verouderd. De grotere bedrijven verlaten de Noordzee. Kleinere spelers zien er nog brood in en komen ervoor in de plaats. Dat zorgt voor de komst van nieuwe bedrijven, maar dat is dan wel ter vervanging van andere bedrijven. Recent voorbeeld hiervan is de overname van de velden van Chevron door Petrogas uit Oman.

Bedrijven die nu naar Den Haag komen, komen (op een uitzondering na) dan ook niet meer slechts voor de Noordzeevelden. Belangrijke aspecten bij de keuze nu zijn, naast het relatief gunstige belastingklimaat voor bedrijven in Nederland:

- Het bestaande netwerk van bedrijven in de regio, vooral de aanwezigheid van Shell's center of excellence E&P in Rijswijk is van groot belang;*
- De aanwezigheid van de TU in Delft. Daardoor zien vooral internationaal opererende ingenieursbureaus dat er een continu aanbod is van hooggekwalificeerd personeel en er zijn mogelijkheden voor wetenschappelijk onderzoek;*
- De directe nabijheid van Schiphol waardoor men snel de hele wereld rond kan reizen;*
- Het internationale karakter van de stad met goede voorzieningen voor expats (bijvoorbeeld de vele internationale scholen).*

Ondanks de aanwezigheid van de TU Delft blijft er sprake van een tekort aan technisch personeel op HBO/WO niveau. Daarom blijft het aantrekken van internationale kenniswerkers belangrijk ter versterking van dit deel van het bestaande olie en gas cluster.

1.7 DE RECREATIEVE EN TOERISTISCHE SECTOR

Cultuur en sport ontwikkelen zich gunstig, totale sector heeft het moeilijk

De toeristische sector van Den Haag heeft in inmiddels een stevig fundament: naast een aantal toonaangevende attracties als Madurodam, Omniversum en Sea Life, heeft Den Haag ook een breed scala aan musea, bioscopen, hotels en evenementen. Deze sector zorgt niet alleen voor een sterke aantrekkingskracht voor bezoekers van nationaal en internationaal niveau, maar draagt ook bij aan het voorzieningenniveau voor de inwoners.

In 2014 is de Kanskaart Toerisme vastgesteld: een nieuwe toeristische strategie waarin is opgenomen waar de komende jaren op wordt ingezet. Met deze strategie zet Den Haag zwaar in op groei in toerisme, om een structurele economische groei te realiseren en de werkgelegenheid te vergroten. De sector biedt ruimte voor werkzoekenden met verschillende opleidingsniveaus, voor zowel schoolverlaters als ervaren gastvrijheidsmedewerkers. Door het relatief hoge percentage parttime banen is de sector geschikt voor mensen met bijvoorbeeld zorgtaken.

De Recreatie & Toerisme sector (R&T) bestaat uit een aantal branches en sub branches. In bijlage VII wordt aangegeven welke branches binnen het R&T cluster vallen maar globaal gaat het om horeca, detailhandel in kampeer- en reisartikelen, reizigersvervoer, bioscopen, musea en theaters, sport, wellness e.d.

De sector is één van de speerpunten in het economische beleid van de gemeente Den Haag voor de komende jaren.

Recreatie en toerisme is goed voor ca. 6% van de Haagse werkgelegenheid. Hierin is in de afgelopen 15 jaar nauwelijks verandering gekomen.

In 2008 had de R&T sector bijna 17.800 banen. Na dit topjaar is het aantal banen in deze sector weliswaar afgenomen (vooral onder invloed van de recessie) maar nog altijd levert de R&T sector aan bijna 15.500 mensen een baan. Binnen de branches die onder deze sector vallen komen ook banen voor die niet recreatief of toeristisch zijn. Een voorbeeld hiervan zijn de benzinstations. Deze zijn maar voor een deel gericht op recreatie en toerisme maar ook voor een groot deel op bijvoorbeeld de transportsector of forenzende werknemers. Daarom is door IPO⁵ een berekening gemaakt van het aandeel banen dat daadwerkelijk onder de R&T sector valt. Voor

⁵ Het IPO (inter provinciaal overleg) heeft in samenwerking met het CBS en het Nederlands Bureau voor Toerisme en Congressen (NBTC) een standaard ontwikkeld voor het berekenen van de aandelen banen in de R&T sector.

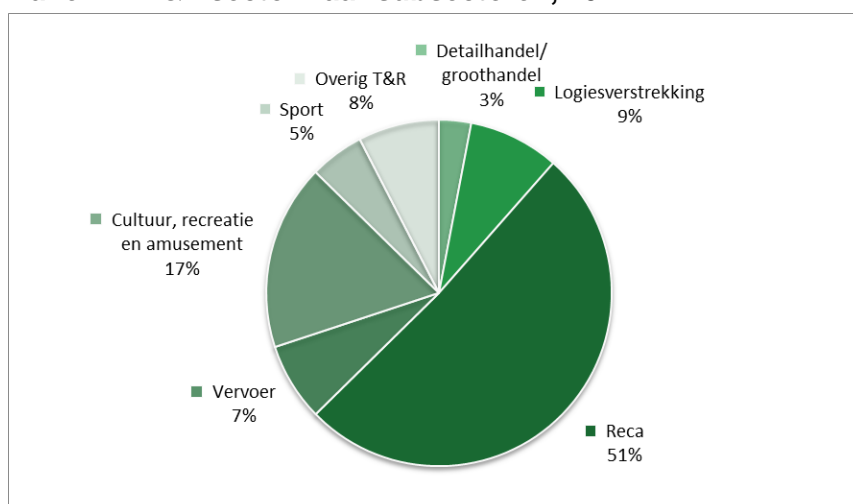
vestigingen in de toeristisch georiënteerde detailhandel kan gedacht worden aan 30% van de banen, bij banen in de hotelbranche aan 50%.

In de 'Kanskaart Toerisme Den Haag' berekende adviesbureau BEA in 2011 het aantal fte in de R&T sector vanuit de bestedingen. Hierbij is gekeken naar het aantal bezoekers vermenigvuldigd met de gemiddelde bestedingen zoals deze in het onderzoek van SmartAgent naar voren kwamen. Dit leidt tot een berekend aantal banen van ca. 23.000 fte. Daarnaast wordt een schatting gemaakt van het aantal indirecte banen bij toeleveranciers e.d. van 2765 fte. Dat betekent in de berekening van BEA dat er 25.765 fte in Den Haag zijn. Dat komt neer op ca. 31.000 banen direct en indirect in de R&T sector.

Dat was ca. 10% van de totale werkgelegenheid in 2011.

In deze rapportage wordt alleen gebruik gemaakt van de banen zoals die in het Werkgelegenheidsregister worden geregistreerd in de R&T sector en worden berekend conform de IPO standaard (zie ook bijlage VII).

Figuur 1.13 Banen in R&T sector naar subsectoren, 2014

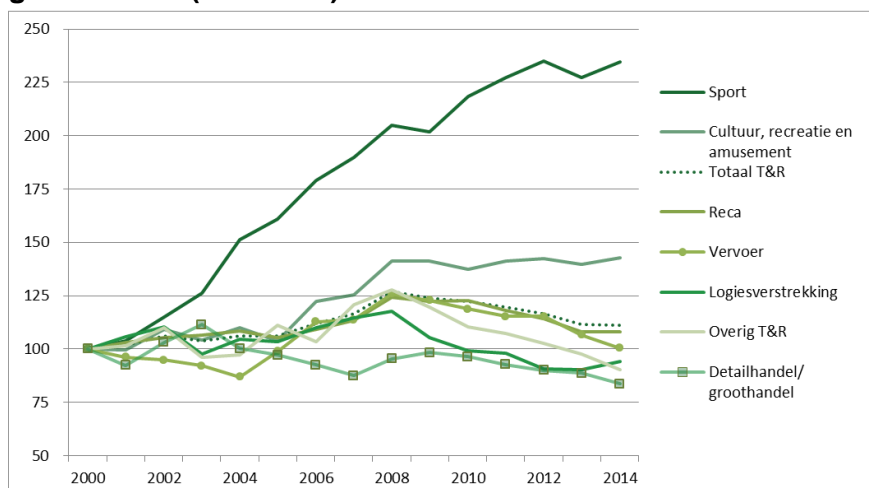
Bron: Werkgelegenheidsregister Haaglanden, bewerking PSO o.b.v. IPO

Meer dan de helft van de banen in de R&T sector wordt gevonden in de horeca onderdeel eten en drinken (reca). Het gaat hierbij om een kleine 8000 banen. Op de tweede plaats staat cultuur, recreatie en amusement met ca. 2700 banen.

In de periode sinds 2000 heeft de R&T sector zich goed ontwikkeld tot 2008. De crisisperiode heeft daarna haar sporen op de sector nagelaten. Inmiddels lijkt de daling van het aantal banen tot stilstand te komen.

Toch hebben niet alle branches in gelijke mate te lijden onder de crisis. Met name de sport is 'booming'. Het aantal banen in deze branche is meer dan verdubbeld van 336 in 2000 naar 788 in 2014 (135% groei). Ook cultuur, recreatie en amusement doet het goed hoewel de groei er na 2008 wel uit lijkt te zijn. Sinds 2000 is deze branche me 43% gegroeid tot 2700 banen in 2014.

Figuur 1.14 Ontwikkeling banen in R&T sector naar subsectoren, geïndexeerd (2000=100)

Bron: Werkgelegenheidsregister Haaglanden, bewerking PSO o.b.v. IPO

De overige branches zijn na 2008 wel gekrompen waarbij de detailhandel, overig T&R en logiesverstrekking onder het niveau van 2000 zijn gezakt. Wel zien we in het laatste jaar (2013) een opleving bij de horeca (reca en logiesverstrekking). Als gevolg van de landelijke trends en ontwikkelingen in de R&T (zie kader), de hernieuwde opening van het Mauritshuis (2014) en het economisch herstel lijken de vooruitzichten van de R&T gunstig.

Trends en ontwikkelingen recreatie en toerisme

Een van de belangrijkste ontwikkelingen op het gebied van toerisme is de toename van de internationale bewegingen en daarmee het internationaal toerisme. Naast de toename in aantal reizigers, gaan toeristen ook vaker en korter op vakantie. Voor steden een gunstige ontwikkeling omdat hiermee de doelgroep groter wordt. Daarnaast wordt het gedrag van de bezoeker grilliger, meer last-minute beslissingen, en is het moeilijker om de bezoeker te bereiken. Ten slotte is de rol van reviews en aanbevelingen op het kiezen van de bestemming tegenwoordig aanzienlijk groter.

Afgelopen jaren hebben verschillende toeristische voorzieningen van Den Haag hun product vernieuwd. Madurodam, het Mauritshuis, Panorama Mesdag, het Vredespaleis en Sea Life zijn allemaal vernieuwd. Voor de komende jaren zijn er verschillende plannen voor het vernieuwen van het bestaande product, maar ook het toevoegen van nieuwe voorzieningen, met name in Scheveningen en de binnenstad. Dit aanbod moet jaarrond en weersonafhankelijk zijn, waardoor de stad een grotere aantrekkingskracht zal krijgen het hele jaar door. Hiermee wordt verwacht een groter aantal bezoekers te trekken, een hoger percentage meerdaags verblijf te realiseren en daarmee meer werkgelegenheid te creëren.

1.8 CREATIEVE SECTOR

Groeiende sector klimt na recessie-dip weer uit het dal

De creatieve sector wordt van groot belang geacht voor de leefbaarheid van grote steden. Veel 'creatieven' vergroten de aantrekkelijkheid van de stad en het draagvlak voor verschillende culturele activiteiten. Het hebben van dit soort activiteiten op haar beurt vergroot de aantrekkingskracht voor andere (niet creatieve) bedrijven en de kans op cross-overs.

Tegelijkertijd is het een sector die lastig af te bakenen is volgens de gebruikelijke 'standaard bedrijfsindeling' (sbi). In deze rapportage wordt gebruik gemaakt van de definitie zoals die door TNO en CBS is gemaakt. Deze komt deels overeen met de rijkstopsector creatieve industrie. In bijlage V wordt aangegeven welke sbi codes binnen de creatieve sector vallen.

Tabel 1.5 Banen in Creatieve Sector, Den Haag en Haaglanden, 2014

	Den Haag	Overig Haaglanden	Totaal
<i>Enge definitie</i>			
Media en Entertainment	2.391	1.288	3.679
Creatieve Zakelijke Dienstverlening	3.025	2.350	5.375
Kunsten	5.440	3.705	9.145
<i>Ruime definitie</i>			
Creatieve detailhandel	357	311	668
Kennisintensieve diensten	5.700	12.011	17.711
Overige creatieve industrie	751	715	1.466
Creatieve Ambachten	131	166	297
Totaal	17.795	20.546	38.341
Topsector Creatieve Industrie	10.682	5.414	16.096

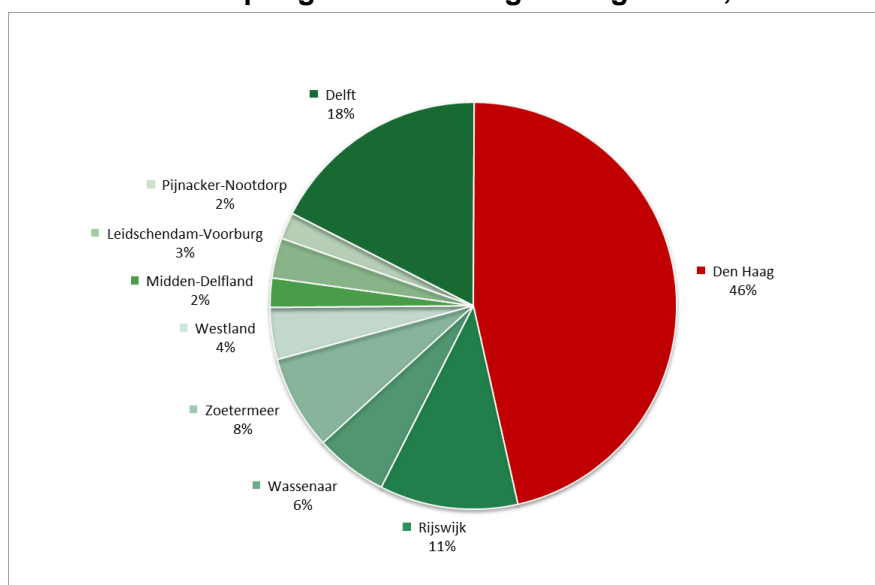
Bron: Werkgelegenheidsregister Haaglanden, bewerking PSO

Binnen de regio is Den Haag in absoluut aantal banen de belangrijkste leverancier van creatieve banen. Bijna de helft van alle creatieve banen zijn hier te vinden. Daarnaast komen veel creatieve banen voor in Delft en Rijswijk. Kijken we naar het aandeel van de creatieve banen ten opzichte van de omvang van de totale werkgelegenheid per gemeente dan staat Wassenaar aan top. In deze gemeente valt maar liefs 23% van alle banen in de creatieve sector. In Den Haag valt ongeveer 7% van alle banen in de creatieve sector. Dit is in de afgelopen 15 jaar nauwelijks veranderd.

Zoals gezegd is 46% van de banen in de creatieve sector gevestigd in Den Haag. Voor alle typen creatieve banen geldt dat Den Haag er naar verhouding veel van heeft. Zo heeft Den Haag 65% van alle banen in media en entertainment, 59% van de kunsten en 56% van de creatieve zakelijke diensten. De enige uitzondering hierop zijn de kennisintensieve diensten. Deze komen naar verhouding weinig voor in Den Haag. Deze zijn vooral gevestigd in Delft (Deltares, TNO, TOP Desk, Exact) en Rijswijk (onderdelen Shell, DTO, TNO).

Naast Den Haag zijn het vooral deze twee steden die een groot deel van de creatieve banen hebben.

Figuur 1.15 Creatieve banen per gemeente in regio Haaglanden, 2014

Bron: Werkgelegenheidsregister Haaglanden, bewerking PSO

De creatieve sector is in de regio Haaglanden toegenomen met 16% sinds 2000. Ook in Den Haag is de creatieve sector gegroeid met dit zelfde percentage. Voor Den Haag is dat een toename met ruim 2800 banen. Voor de meeste onderdelen van de creatieve sector geldt dat deze groeiden tot 2008 waarna het groeipad sterk afgezwakt is of er zelfs sprake is van krimp.

Dit geldt in sterke mate voor de relatief kleine subsector overige creatieve industrie zoals te zien is in de volgende figuur. Tot 2008 een enorme groei en daarna een langzame toename van het aantal banen tot 750 banen in 2014. Een belangrijke speler bij de overige creatieve industrie zijn de evenementenhallen waar het aantal banen sterk is toegenomen sinds 2000.

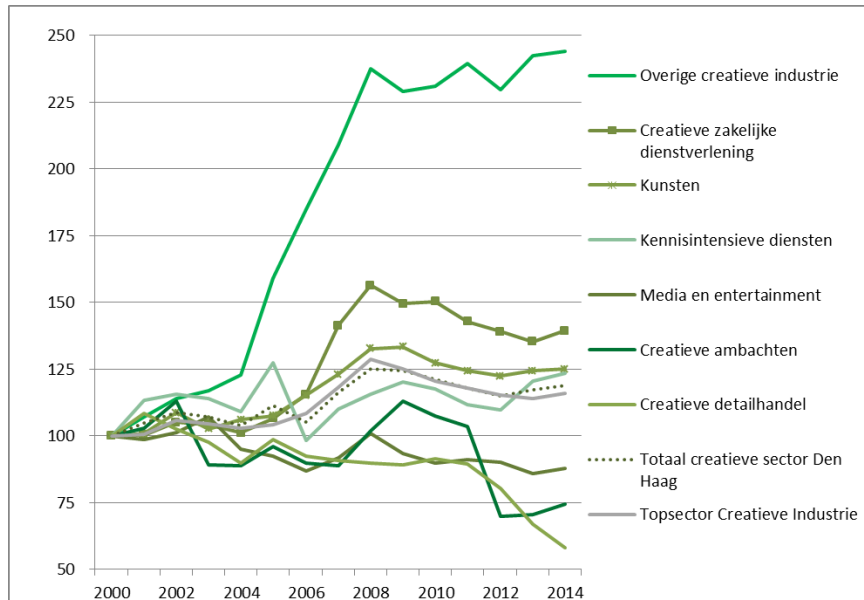
Ook de creatieve zakelijke dienstverlening groeide fors tot 2008 om daarna wat terug te vallen. Overigens laat het laatste jaar weer groei zien waardoor het aantal banen in deze subsector begin 2014 uitkomt op ruim 3000 banen. De derde grote groeier zijn de kunsten. Deze subsector heeft begin 2014 ruim 5400 banen.

De kennisintensieve diensten is de grootste subsector met 5700 banen begin 2014. Deze subsector groeit langzaam met ups en downs. Vooral in 2006 was er sprake van een dip door de verhuizing van CGI naar Rijswijk.

Subsectoren waarmee het minder goed gaat en die allen onder het niveau van 2000 zijn gekomen zijn de media & entertainment, creatieve ambachten en creatieve detailhandel. Hierbij is er vooral krimp in het aantal banen bij uitgeverijen van

boeken, bij pretparken, in de maakindustrie van textiel, hout en aardewerk en in boekwinkels.

Figuur 1.16 Ontwikkeling van verschillende onderdelen van Creatieve sector in Den Haag, geïndexeerd (2000=100)

Bron: Werkgelegenheidsregister Haaglanden, bewerking PSO

De topsector creatieve industrie komt grotendeels overeen met de subsectoren media & entertainment, creatieve zakelijke dienstverlening en kunsten. Het verloop van de ontwikkeling van de topsector verloopt vergelijkbaar met deze drie subsectoren; groei tot 2008 en daarna afvlakking met in het laatst jaar weer een opleving.

Trends en ontwikkelingen

De aandacht voor de creatieve industrie is de laatste 15 jaar sterk toegenomen. Onderzoeken en boeken van onder anderen Charles Landry ('The Creative City', 2000) en Richard Florida ('The rise of the creative class', 2002 en 'Cities and the creative class', 2005) hebben bijgedragen aan het besef dat de creatieve industrie een katalysator is voor de economische ontwikkeling van een stad. Inmiddels wordt deze snelgroeiende en dynamische industrie gerekend tot een van de negen topsectoren van Nederland. De vakgebieden die tot de creatieve industrie behoren leveren een onmisbare bijdrage aan innovaties in andere economische sectoren. En met de toenemende mogelijkheden van digitale technologie komen er steeds nieuwe creatieve disciplines bij. Denk aan digital design en (serious) gaming. De aanwas van deze disciplines bieden kansen voor crossovers met en innovaties binnen andere sectoren.

Vanwege het belang van een sterke vernieuwende creatieve industrie voor de economische ontwikkeling en groei concurreren steden met elkaar om creatief talent en innovatieve ondernemingen. Deze groepen zoeken een gunstig (economisch) klimaat om zich te vestigen. Naast een aantrekkelijke stad voor wonen en recreëren (quality of life) is voor hen de aanwezigheid van een optimaal 'creatief ecosysteem' van belang. Het gaat dan om toegang tot netwerken waarin start-ups, gevestigde bedrijven, onderwijs en kennisinstellingen elkaar ontmoeten, beschikbaarheid van durf- en groeikapitaal, toegang tot afzetmarkten en een overheid die nieuwe ontwikkelingen een duw in de rug geven (Smart City-principe). Daarnaast zijn fysieke plekken (labs) en programmering nodig waar ruimte wordt geboden aan experiment en cross-overs tussen organisaties, instellingen, bedrijven en creatieve professionals.

Voor Den Haag is het aantrekken van voldoende creatief talent en innovatieve ondernemingen ook van belang. De Haagse economie wordt steeds meer een kenniseconomie met een aantal sterke kennisintensieve clusters. Voorbeelden hiervan zijn The Hague Security Delta (HSD), Energie, Tech/IT, Finance & Legal en het internationale cluster. Om groei binnen deze clusters mogelijk te maken en te versnellen, en daarmee de internationale concurrentiepositie te versterken, is de aanwezigheid van een sterke creatieve industrie met innovatief vermogen essentieel.

2

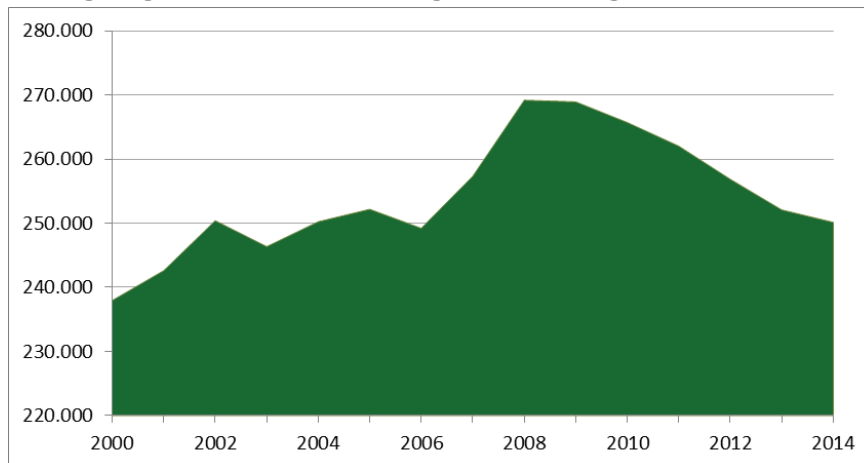
ECONOMISCHE SECTOREN

2.1 ONTWIKKELING BANEN

Krimp van het aantal banen minder groot, grootste sector zakelijke diensten

Den Haag heeft per 1 januari 2014 250.125 banen. Dat zijn er bijna 2000 minder dan op 1 januari 2013, een krimp van -0,8%. Daarmee heeft Den Haag het krimp-pad nog niet verlaten. Wel is de daling minder groot dan in eerdere jaren sinds 2009. Bovendien is de daling minder groot dan landelijk het geval is. Voor heel Nederland was de daling van het aantal banen in 2013 -1,1%. En hoewel Den Haag dus ook in 2013 nog krimp liet zien lijkt het er op dat de stad langzaam uit het dal krabbelt.

Figuur 2.1 Werkgelegenheidsontwikkeling in Den Haag sinds 2000

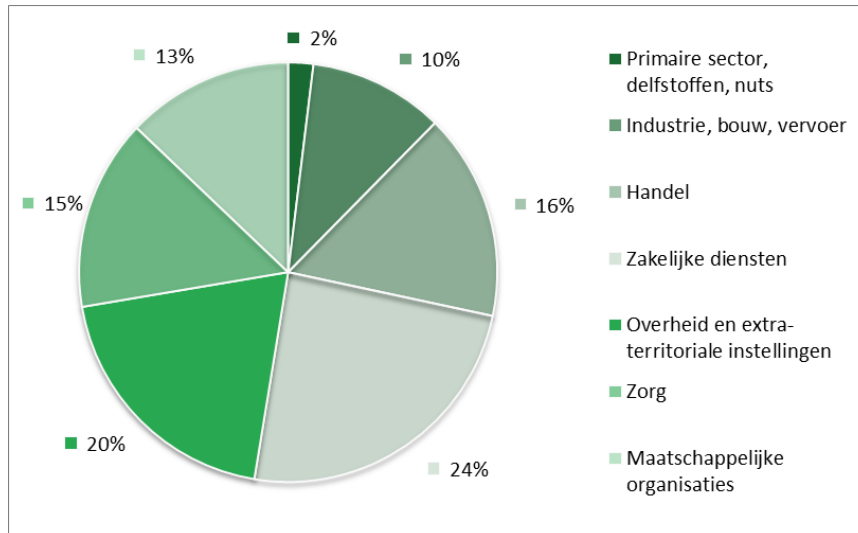

Bron: Werkgelegenheidsregister Haaglanden, bewerking PSO

De volgende figuur laat de verdeling van het aantal banen zien over de economische sectoren. De meeste banen zijn te vinden in de zakelijke dienstverlening.

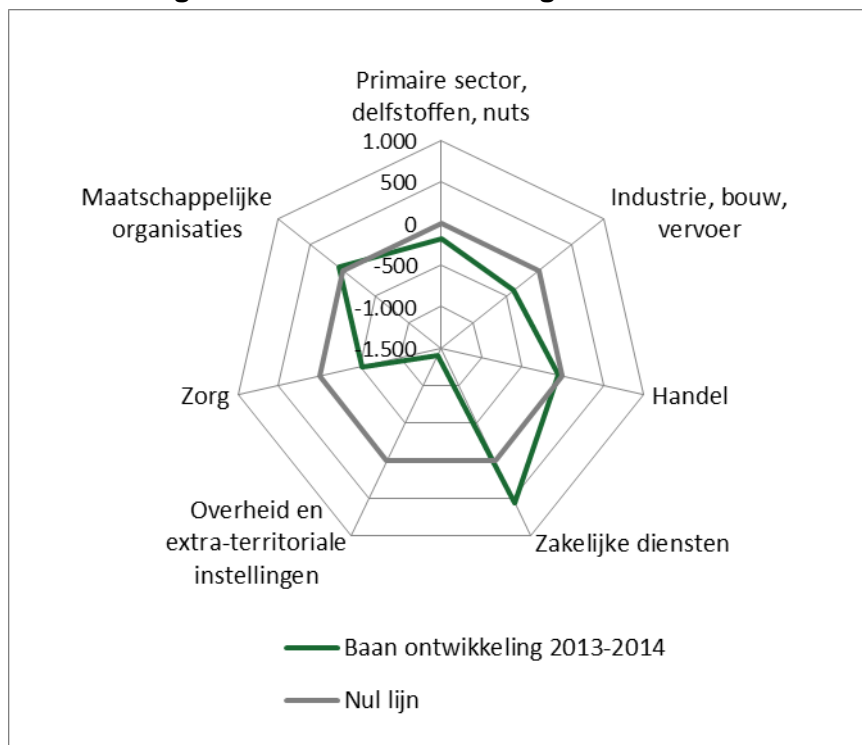
Niet alleen is de zakelijke dienstverlening de grootste sector voor wat betreft het aantal banen, zij is ook een van de weinige sectoren met groei (dankzij groei bij Aegon, zie ook §2.5). Figuur 1.3 laat zien dat behalve bij de zakelijke diensten ook bij de maatschappelijke organisaties (marginale) groei van het aantal banen heeft plaatsgevonden in 2013. De groene lijn in de figuur laat de baanontwikkeling zien in 2013. Daar waar de groene lijn buiten de grijze nullijn komt is er sprake van groei. De groei bij de maatschappelijke organisaties komt voor rekening van het onderwijs. De andere sectoren, waarvan de groene lijn binnen de grijze nullijn valt, hebben banen verloren in 2013. Vooral bij de overheid was het banen verlies groot (-1400). Maar ook bij de zorg verdwenen ruim 500 banen. Bijna 400 banen verdwenen bij de sector industrie, bouw en vervoer (vooral bij de bouw). In hoofdstuk drie wordt nader ingegaan op de ontwikkelingen in de sectoren.

Figuur 2.2 Banen in Den Haag naar Economische sectoren, 1-1-2014

Bron: Werkgelegenheidsregister Haaglanden, bewerking PSO

Figuur 2.3 Ontwikkeling aantal banen in Den Haag in 2013

Bron: Werkgelegenheidsregister Haaglanden, bewerking PSO

Arbeidsmarktbalans komt onder druk

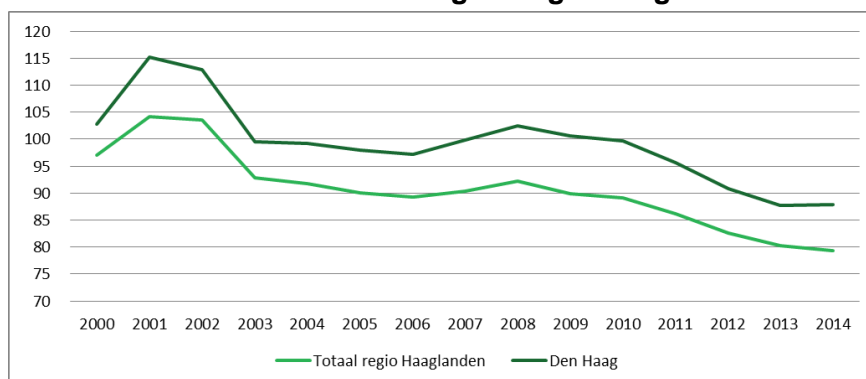
De arbeidsmarktbalans geeft de verhouding weer tussen het aantal banen⁶ en de omvang van de beroepsbevolking. Bij een volledige balans is het aantal banen gelijk aan de omvang van de beroepsbevolking en is de balans 100. Bij waarden boven de 100 heeft de gemeente meer banen dan beroepsbevolking, bij waarden onder de

⁶ Alleen het aantal banen > 12 uur per week telt mee.

100 zijn er onvoldoende banen voor de beroepsbevolking. Overigens staat deze balans los van eventuele kwalitatieve scheefheid.

Voor de regio Haaglanden is de balans in bijna alle jaren in de reeks in figuur 2.4 onder de 100 en zij blijft verder zakken naar 79 in 2013. Voor Den Haag ligt die balans iets gunstiger maar ook voor Den Haag ligt de balans al jaren onder de 100. Begin 2014 is de arbeidsmarktbalans voor Den Haag gezakt naar 88. Dat betekent dat de functie van Den Haag als centrum van werkgelegenheid voor de eigen beroepsbevolking en voor de regio onder druk staat.

Figuur 2.4 Arbeidsmarktbalans in Den Haag en regio Haaglanden

Bron: Werkgelegenheidsregister Haaglanden, CBS, bewerking PSO

De verslechtering van de arbeidsmarktbalans van de regio en Den Haag tussen 2000 en 2014 komt doordat de beroepsbevolking harder is gegroeid dan het aantal banen. De beroepsbevolking groeide met 21% in Haaglanden en 20% in Den Haag terwijl het aantal banen afnam met 1% in Haaglanden en slechts groeide met 3% in Den Haag.

2.2 BEDRIJFSDYNAMIEK

Groei door nieuwe vestigingen, krimp door bestaande bedrijven

De ontwikkeling van het aantal banen ten opzichte van 1-1-2013 is het resultaat van verschillende ontwikkelingen. Zo kunnen bestaande bedrijven groeien of krimpen. Maar er is ook sprake van vestiging en vertrek (binnen en buiten de overige Haaglanden gemeenten), en van oprichting en opheffing.

Krimp en groei zittende vestigingen

De autonome ontwikkeling van Den Haag was in het jaar 2013 ca. -2500 banen. Dat wil zeggen dat vestigingen die zowel in 2013 als in 2014 in Den Haag gevestigd waren per saldo ruim 2500 banen hebben verloren.

Verreweg het grootste deel van de zittende vestigingen (82%) had op 1 januari 2014 hetzelfde aantal banen als per 1-1-2013. Iets meer vestigingen lieten krimp zien (10%) dan groei (8%).

Toch zijn er ook ruim 2700 vestigingen die de afgelopen periode gegroeid zijn. Deze vestigingen hebben er samen in totaal ruim 10.000 banen bij gekregen.

Tabel 2.1 Bedrijfsdynamiek 2013-2014

Ontwikkeling 2013-2014	vestigingen	banen
Per 1-1-2013	37.567	252.071
Autonome groei in Den Haag	2.717	10.301
Autonome krimp in Den Haag	3.413	-12.848
Ongewijzigde vestigingen	27.157	63.821
Saldo autonome ontwikkeling	-	-2.547
Groei door vestiging (van buiten HLD*) of starter	5.060	7.779
Krimp door vertrek (naar buiten HLD) of opheffing	-3.932	-7.571
Saldo vestiging/vertrek en starter/opheffing	1.128	208
Groei door in-verhuizing uit HLD	302	1.618
Krimp door uit-verhuizing naar HLD	-348	-1.225
Saldo in-/uit-verhuizing binnen HLD	-46	393
Saldo ontwikkelingen	1.082	-1.946
Per 1-1-2014	38.649	250.125

Bron: Werkgelegenheidsregister Haaglanden, bewerking PSO

* HLD = Haaglanden

Vestiging, oprichting, vertrek en opheffing

Er zijn meer vestigingen bijgekomen. Bijna 5100 vestigingen kwamen op 1-1-2014 voor in Den Haag als nieuwkomer die er op 1 januari 2013 nog niet waren. Een kleine 4000 vestigingen kwam wel voor op 1 januari 2013 maar niet meer op 1-1-2014 in Den Haag en ook niet elders in Haaglanden (deze zijn dus opgeheven of vertrokken uit de regio). Het aantal banen dat hierbij betrokken was houdt elkaar redelijk in evenwicht: bijna 7800 banen erbij en ca. 7600 banen verdwenen.

Ook zijn vestigingen binnen de regio verhuisd. Hierbij bleven de banen voor de regio behouden. Het ging hierbij om zo'n 300 vestigingen met 1600 banen die naar Den Haag verhuisd zijn vanuit een andere Haaglanden-gemeente. Daar staat tegenover dat Den Haag ook ongeveer 350 vestigingen met ca. 1200 banen zag vertrekken naar gemeenten in de regio.

Per saldo zijn er door al deze bewegingen in de periode 2013-2014 zo'n 1000 vestigingen bij gekomen en een kleine 2000 banen verdwenen.

2.3 OVERZICHT BANEN NAAR SECTOREN

De volgende tabel laat het aantal banen naar sector zien voor 2013 en 2014. In de komende paragrafen worden de diverse sectoren beschreven.

Tabel 2.2 Overzichtstabel (stand per 1-1)

Banen	2013	2014	groei-krimp absoluut	groei- percentage
Primaire sector, delfstoffen, nuts	5.017	4.827	-190	-3,8%
Landbouw, bosbouw, jacht, visserij	2.176	2104	-72	-3,3%
Delfstoffen	1.613	1567	-46	-2,9%
Nutsbedrijven	1.228	1.156	-72	-5,9%
Industrie, bouw, vervoer	26.523	26.135	-388	-1,5%
Industrie	6.894	6.825	-69	-1,0%
Bouw	11.066	10.689	-377	-3,4%
Vervoer en opslag, post	8.563	8.621	58	0,7%
Handel	40.025	39.963	-62	-0,2%
Horeca	9.825	9.927	102	1,0%
Detailhandel	21.539	21.161	-378	-1,8%
Groothandel	5.826	6.193	367	6,3%
Autohandel	2.487	2.345	-142	-5,7%
Reparatie computers en consumentenartikelen	348	337	-11	-3,2%
Zakelijke diensten	60.046	60.601	555	0,9%
Media, informatie, communicatie, IT	13.859	13.313	-546	-3,9%
Ontwerp, vormgeving, keuring, marktonderzoek	10.612	11.027	415	3,9%
Juridische dienstverl. accountants, org. advies, management	14.047	14.234	187	1,3%
Financiële instellingen, verzekeraars	7.928	8.634	706	8,9%
Vastgoed, verhuur, reizen, ov zakelijke diensten	5.673	5.256	-417	-7,4%
Arbeidsbemiddeling, uitzendbureaus en personeelsbeheer	3.149	3.438	289	9,2%
Facility management, reiniging, beveiliging e.d.	4.778	4.699	-79	-1,7%
Overheid en extra-territoriale instellingen	50.819	49.415	-1.404	-2,8%
Rijksoverheid	33.169	31.838	-1.331	-4,0%
Provinciale overheid	2.764	2.636	-128	-4,6%
Gemeentelijke overheid	9.822	9.965	143	1,5%
Extra-territoriale instellingen	5.064	4.976	-88	-1,7%
Zorg en welzijn	37.463	36.941	-522	-1,4%
Gezondheidszorg	17.044	17.071	27	0,2%
Verpleging, verzorging en begeleiding met overnachting	10.338	10.206	-132	-1,3%
Maatschappelijke dienstverlening zonder overnachting	10.081	9.664	-417	-4,1%
Maatschappelijke organisaties	32.178	32.243	65	0,2%
Onderwijs	15.302	15.486	184	1,2%
Kunst, cultuur, sport, recreatie, maatsch. en politieke org	16.876	16.757	-119	-0,7%
Totaal	252.071	250.125	-1.946	-0,8%

Bron: Werkgelegenheidsregister Haaglanden, bewerking PSO

2.4 PRIMAIRE SECTOR, DELFSTOFFEN, NUTS

Primaire sector ontwikkelt zich positief dankzij Olie & Gas

De primaire sector, delfstoffen en nutsbedrijven is de kleinste sector in Den Haag. Per 1 januari 2014 telt de sector ruim 4800 banen. Dat zijn er 190 minder dan op 1

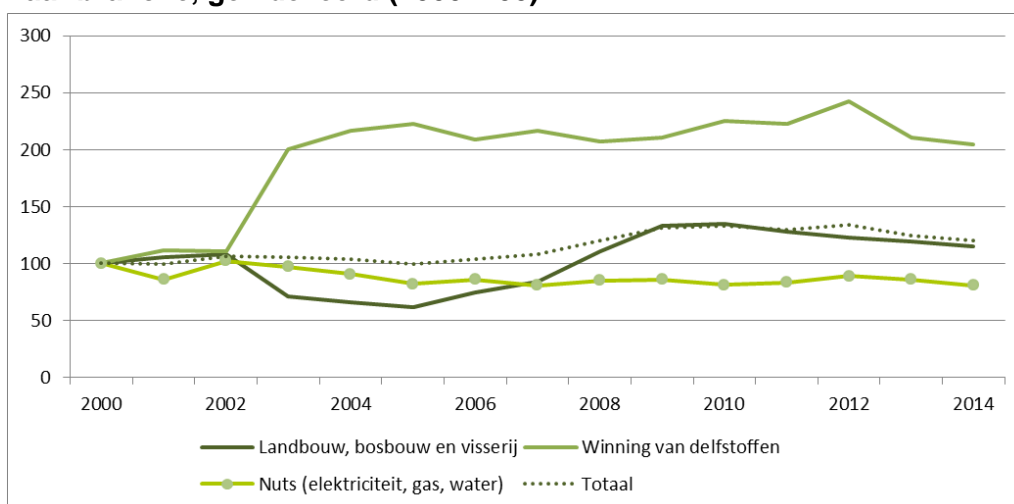
januari 2013. In de afgelopen 15 jaar is de sector langzaam gegroeid. Pas vanaf 2012 vindt er een kleine krimp plaats in het aantal banen.

Bij de landbouw, bosbouw en visserij gaat het vooral om de dienstverlening voor de akker- en tuinbouw. Ruim 1700 van de 2100 banen in de primaire sector zitten in de dienstverlening.

Bij de winning van delfstoffen gaat het om dienstverlening voor de olie & gasindustrie. De forse groei hiervan in 2003 kwam voor rekening van Shell. Het cluster Olie & Gas wordt beschreven in §1.6.

De belangrijkste speler bij de nutsbedrijven is de afvalinzameling en verwerking.

Figuur 2.5 Ontwikkeling aantal banen in primaire sector, delfstoffen en nutsbedrijven, naar branche, geïndexeerd (2000=100)

Bron: Werkgelegenheidsregister Haaglanden, bewerking PSO

In totaal is de primaire sector, delfstoffen en nuts sinds 2000 gegroeid met 20%. De laatste twee jaar is er wel weer sprake van een krimp.

2.5 INDUSTRIE, BOUW, VERVOER

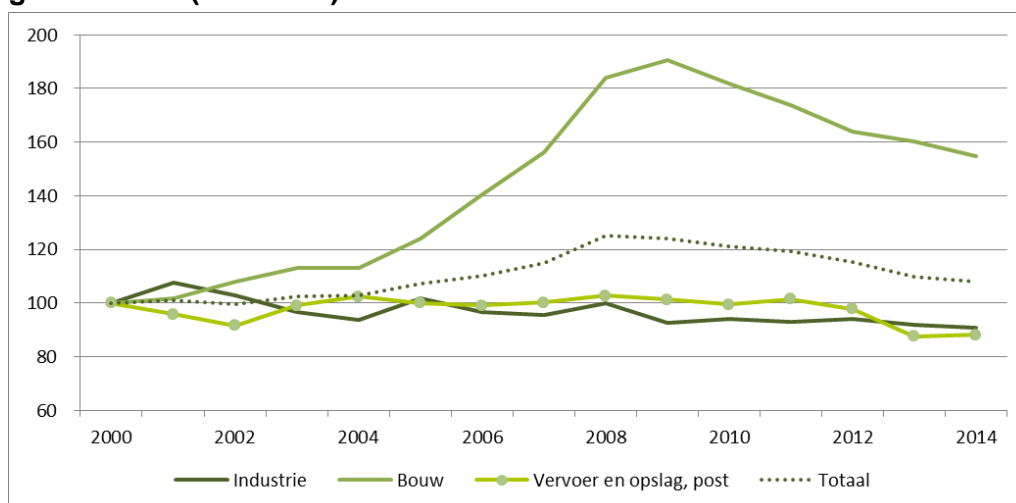
Bouw heeft zich positief ontwikkeld, industrie en transport minder

De sector industrie, bouw en vervoer is gegroeid tot 2008. Daarna is de sector gekrompen. Toch is het aantal banen in deze sector nog altijd groter dan in 2000. In totaal heeft de sector per 1 januari 2014 26.000 banen. Daarmee is de sector bijna 400 banen kleiner dan op 1 januari 2013.

Niet alle branches binnen de sector hebben zich op dezelfde manier ontwikkeld. De bouw kende een sterke groei tot 2008 om daarna ook weer vrij sterk te krimpen. Maar het aantal banen ligt nog altijd 55% boven het niveau van het begin van deze eeuw.

De industrie krimpt eigenlijk elk jaar met een paar uitzonderingen en de transportbranche schommelt voornamelijk rond de 100 om in de laatste twee jaar wat sterker terug te lopen in de werkgelegenheid. Dit laatste vooral door een krimp van -6% bij de postbedrijven.

Figuur 2.6 Ontwikkeling aantal banen in industrie, bouw en vervoer, naar branche, geïndexeerd (2000=100)

Bron: Werkgelegenheidsregister Haaglanden, bewerking PSO

2.6 HANDEL

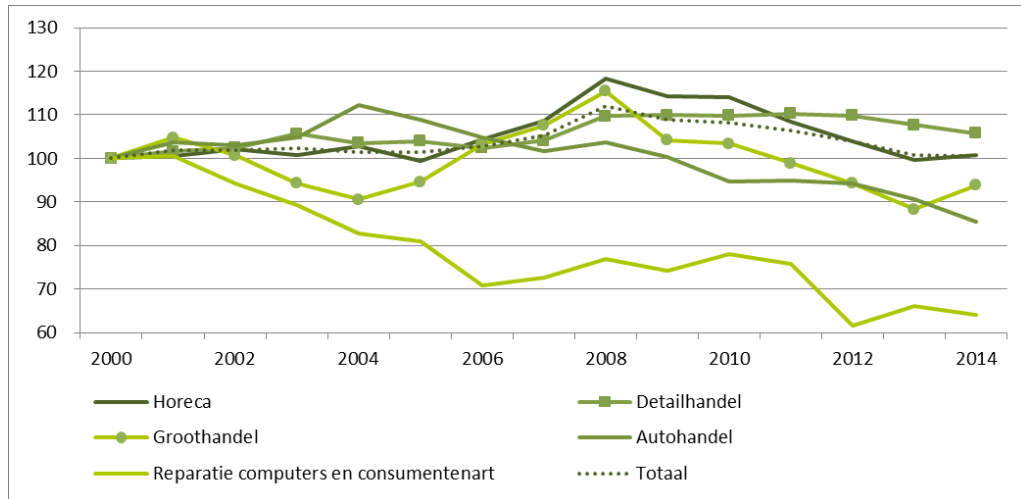
Ontwikkeling vooral na 2008 minder positief, reparatie zakt weg

Deze sector omvat horeca, detailhandel, groothandel, autohandel en reparatie. In totaal gaat het om 40.000 banen, 16% van de werkgelegenheid in Den Haag. Ten opzichte van 2000 laat vooral de consumentenreparatie een bijna constante daling van het aantal banen zien. Bij de andere branches is er sprake van fluctuatie over de jaren. In de horeca is na 2008 de werkgelegenheid afgenomen om in het laatste jaar te stabiliseren.

De groothandel laat sinds de crisis een krimp zien maar heeft in 2014 een opleving. De detailhandel was een aantal jaren stabiel op ongeveer 22.000 banen maar is na 2012 toch iets gekrompen. En de autohandel krimpt sinds 2004.

De sector als geheel groeit in de aanloop naar 2008 en krimpt daarna. Het totaal aantal banen in de sector handel is met 40.000 banen vrijwel gelijk aan het aantal in 2000 (39.800).

Figuur 2.7 Ontwikkeling aantal banen in handel, naar branche, geïndexeerd (2000=100)

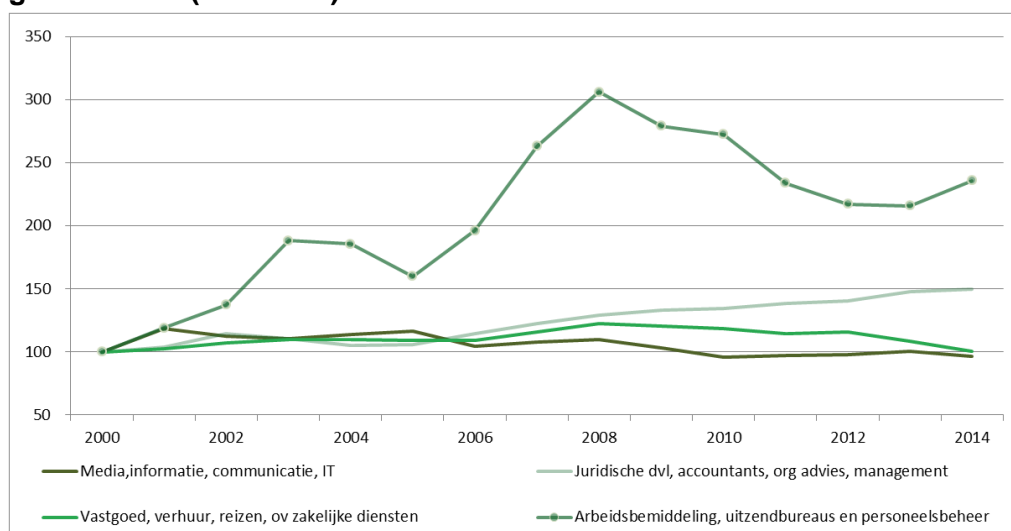
Bron: Werkgelegenheidsregister Haaglanden, bewerking PSO

2.7 ZAKELIJKE DIENSTEN

Juridische sector groeit gestaag, arbeidsbemiddeling groeit grillig. Financiële sector krimpt fors

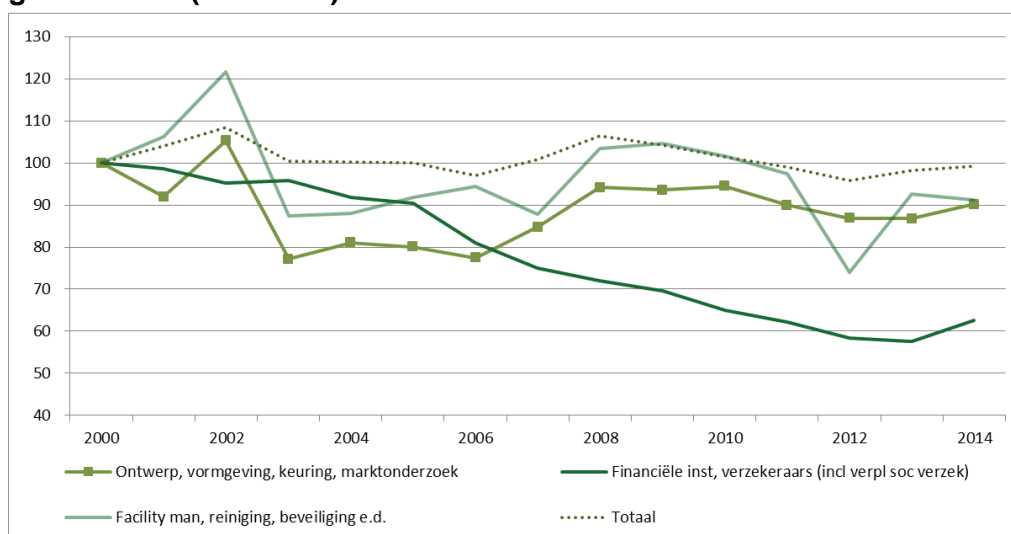
De zakelijke dienstverlening is met 60.600 banen de grootste sector in Den Haag. Het is ook een sector die bestaat uit veel verschillende branches. Deze branches hebben zich verschillend ontwikkeld. Media & ICT, juridische dienstverlening e.d., arbeidsbemiddeling en overige zakelijke diensten hebben zich rond of boven het niveau van 2000 ontwikkeld. Vooral de arbeidsbemiddeling kende een grillige ontwikkeling met een sterke toename van het aantal arbeidsplaatsen tot 2008 en een daling in de periode daarna. Alleen de juridische diensten, organisatie advies en management laat een constante groei zien.

Figuur 2.8 Ontwikkeling aantal banen in zakelijke dienstverlening, naar branche, geïndexeerd (2000=100)

Bron: Werkgelegenheidsregister Haaglanden, bewerking PSO

Figuur 2.9 Ontwikkeling aantal banen in zakelijke dienstverlening, naar branche, geïndexeerd (2000=100)

Bron: Werkgelegenheidsregister Haaglanden, bewerking PSO

Daar staat tegenover dat de financiële instellingen, ontwerp e.d., facility management en het totaal van de sector zich sinds 2000 in negatieve zin heeft ontwikkeld. Dit geldt in sterke mate voor de financiële instellingen en verzekeraars. Zij laten op 1 januari 2014 een krimp zien van -37% ten opzichte van 2000. Daarmee zijn zij overigens over het dieptepunt van 2013 heen want in de laatste periode (2013-2014) zien we een stijging van het aantal arbeidsplaatsen met ca. 700. Deze groei manifesteert zich vooral bij Aegon. Hoewel de verzekeringsbranche er niet zo florissant voor staat heeft Aegon toch groei gerealiseerd van ca. 600 banen. Het vermoeden bestaat dat het hier gaat om concentratie op de hoofdvestiging ten koste van vestigingen elders. Grillige patronen zien we bij ontwerp, vormgeving, keuring en marktonderzoek. Alleen de laatste subsector is gegroeid de afgelopen 15 jaar. Ook facility management, reiniging en beveiliging laat een grillig patroon zien. Hierbij is er krimp bij de facility management en schoonmaak branche maar een forse groei bij beveiliging. De beveiligingssector is sinds 2000 met 47% gegroeid.

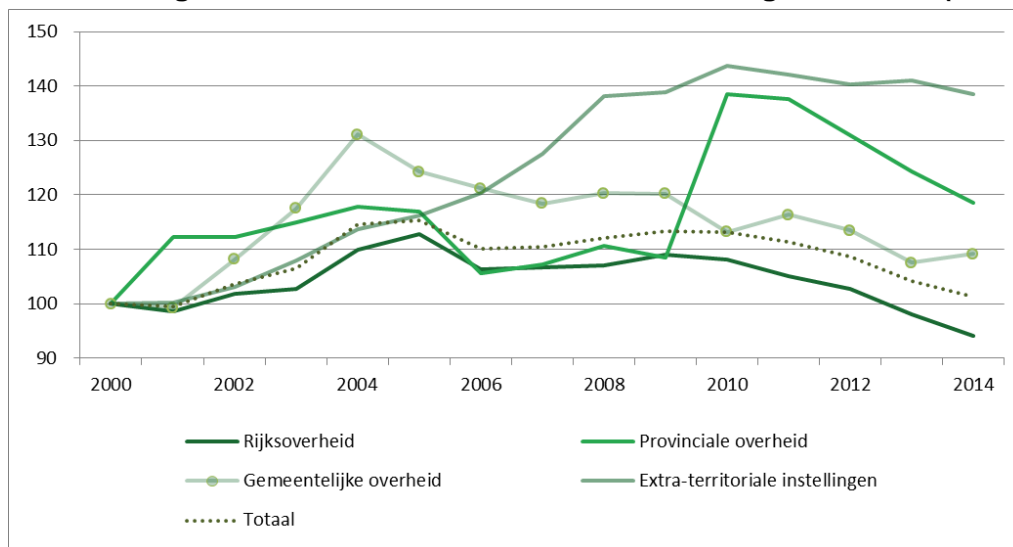
2.8 OVERHEID EN EXTRATERRITORIALE ORGANISATIES

Extraterritoriale instellingen groeien, overheid krimpt

Den Haag heeft als regeringsstad veel ministeries binnen haar grenzen. Ook de provinciale overheid huist hier voor een groot deel. Daarnaast is de gemeente Den Haag zelf een belangrijke werkgever in de regio. En tenslotte kent Den Haag veel ambassades en consulaten. Door de grote overheidssector hebben de landelijke bezuinigingen van de laatste jaren een grote impact op Den Haag. Toch is de krimp van de overheid niet iets van de laatste jaren. Al vanaf 2004 begon de gemeentelijke overheid af te slanken en vanaf 2005 gold dat ook voor de rijksoverheid. Bij de provinciale overheid liep het aantal banen terug vanaf 2004 om in 2010 omhoog te schieten door de uitbreiding van de Veiligheidsregio Haaglanden (samenwerkingsverband van de lokale hulpdiensten). Vanaf het hogere niveau in

2010 volgt in de jaren daarna opnieuw een constante krimp. In 2014 is het totaal aantal banen bij de overheid en extraterritoriale instellingen met 49.400 bijna op het zelfde niveau als in 2000 (48.800 banen). Het afgelopen jaar zijn in deze sector 1400 banen verdwenen. Ook in de komende jaren wordt bij de overheid nog verdere krimp verwacht.

Figuur 2.10 Ontwikkeling aantal banen in overheid, naar branche, geïndexeerd (2000=100)

Bron: Werkgelegenheidsregister Haaglanden, bewerking PSO

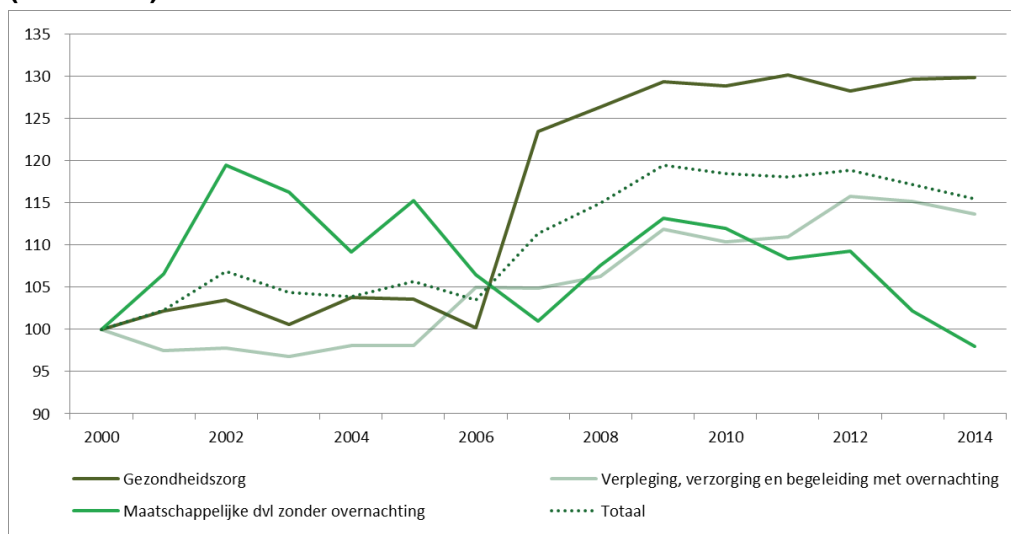
Binnen deze sector is er ook goed nieuws; bij de extra territoriale instellingen zoals ambassades en consulaten maar ook instellingen als het ICTY, Europol, Internationaal Strafhof, OPCW, NCI Agency (voorheen NATOC3), het ICC, Eurojust en het Internationaal Gerechtshof is het aantal banen wel toegenomen. Hoewel ook hier vanaf 2010 een kleine daling van de werkgelegenheid te zien is.

2.9 ZORG EN WELZIJN

Zorg blijft groeien, maatschappelijke diensten krimpen

De sector zorg en welzijn is sinds 2000 gegroeid tot 2300 arbeidsplaatsen, een groei met 15%. Deze groei vond voornamelijk plaats in de gezondheidszorg en de verpleging. Hoewel de verpleging vanaf 2012 ook krimp laat zien. Vooral in de periode 2006-2007 is de gezondheidszorg sterk gegroeid door een forse uitbreiding van de centra voor dagbehandeling (Parnassia). De gezondheidszorg laat een stabiele groei zien en is ook in het jaar 2013 nog iets gegroeid.

Figuur 2.11 Ontwikkeling aantal banen in zorg en welzijn, naar branche, geïndexeerd (2000=100)

Bron: Werkgelegenheidsregister Haaglanden, bewerking PSO

De maatschappelijke dienstverlening krimpt globaal al sinds 2002 maar na 2012 gaat die daling wel harder. Vooral de kinderopvang en het maatschappelijk werk hebben veel banen ingeleverd (-325 en -116 in 2013).

2.10 MAATSCHAPPELIJKE ORGANISATIES

Grote branches groeien, kleine branches krimpen iets

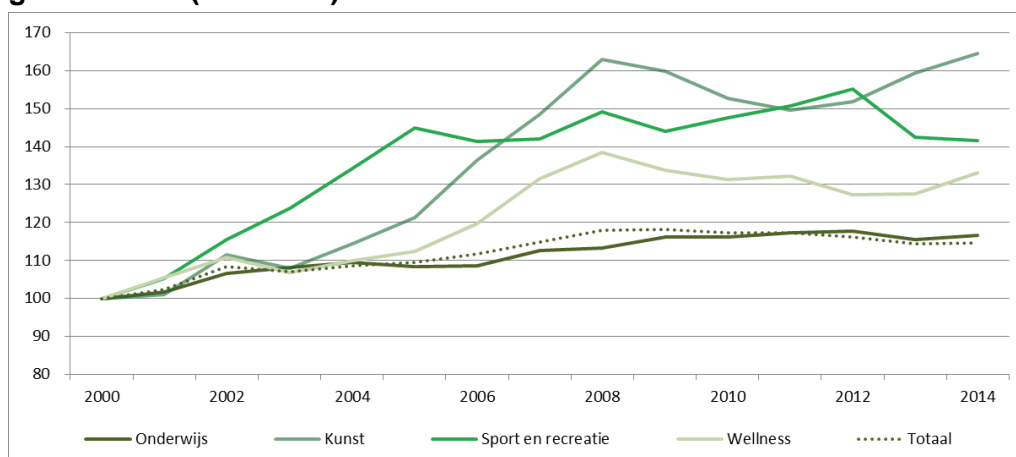
Onder de maatschappelijke organisaties valt het onderwijs en de kunst, cultuur, sport, recreatie, maatschappelijke- en politieke organisaties. De sector omvat ruim 32.000 banen en is één van de weinige sectoren die in het afgelopen jaar is gegroeid.

De ontwikkeling van het onderwijs gaat vrijwel gelijk op met de ontwikkeling van de hele sector. Dat is niet zo verwonderlijk want onderwijs is met 15.500 banen (1-1-2014) bijna de helft van de totale sector. Het onderwijs is het afgelopen jaar met ca. 150 banen gegroeid.

De overige branches die in hun werkgelegenheidsontwikkeling een stijgende lijn laten zien zijn kunst (vooral podiumkunst, schrijven en scheppende kunst), sport & recreatie en wellness. Deze groeiende subsectoren vertegenwoordigen 92% van alle banen bij de maatschappelijke organisaties.

De kunstbranche heeft weliswaar te lijden gehad onder de overheidsbezuinigingen van de afgelopen jaren maar krabbelt inmiddels al weer een paar jaar omhoog en heeft er in 2013 ca. 120 banen bij gekregen. Voor sport & recreatie zijn de laatste twee jaren wat minder positief geweest maar de voorgaande jaren was er veel groei in deze branche. De wellness branche laat een soortgelijk patroon zien als de kunsten. Sinds 2012 is er weer sprake van groei in deze branche.

Figuur 2.12 Ontwikkeling aantal banen in maatschappelijke organisaties, naar branche, geïndexeerd (2000=100)

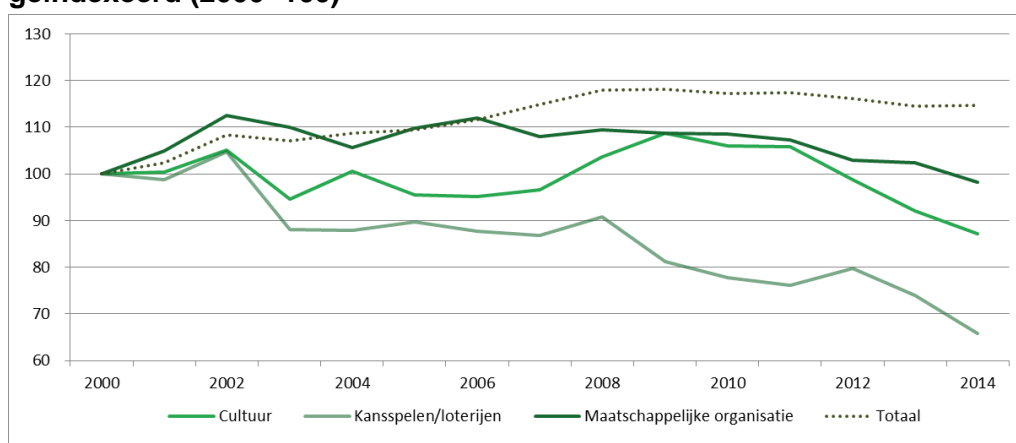

Bron: Werkgelegenheidsregister Haaglanden, bewerking PSO

Branches die een minder gunstige ontwikkeling hebben zijn de cultuur (openbare bibliotheken, musea, culturele uitleen e.d.), kansspelen en maatschappelijke- en politieke organisaties (werkgevers-, werknemers-, beroepsorganisaties, steunfondsen, hobbyclubs, politieke organisaties e.d.).

Relatief het zwaarst getroffen is de branche van de kansspelen en loterijen. Sinds 2000 zijn hier meer dan 300 banen verdwenen (-34%). De branche is echter klein (630 arbeidsplaatsen op 1-1-2014) waardoor de invloed op het totaal niet zo groot is. De cultuur sector heeft te lijden gehad van de gemeentelijke bezuinigingen waardoor hier vooral na 2011 banen zijn gesneuveld (vooral bij de bibliotheken).

Figuur 2.13 Ontwikkeling aantal banen in maatschappelijke organisaties, naar branche, geïndexeerd (2000=100)

Bron: Werkgelegenheidsregister Haaglanden, bewerking PSO

Bij de maatschappelijke- en politieke organisaties zijn de meeste banen verdwenen bij de bedrijfs- en werkgeversorganisaties (-190 banen).

3

SPREIDING OVER DE STAD

3.1 INLEIDING

Bedrijfsvestigingen en banen komen niet overal in Den Haag in gelijke mate voor. Zo zijn er concentraties op bedrijventerreinen, in kantoreengebieden en in winkelcentra. In totaal werken ca. 130.000 mensen in zo'n concentratiegebied of werkgebied in Den Haag. Dus 52% van alle banen liggen op een bedrijventerrein, een kantoreengebied of in een winkelcentrum.

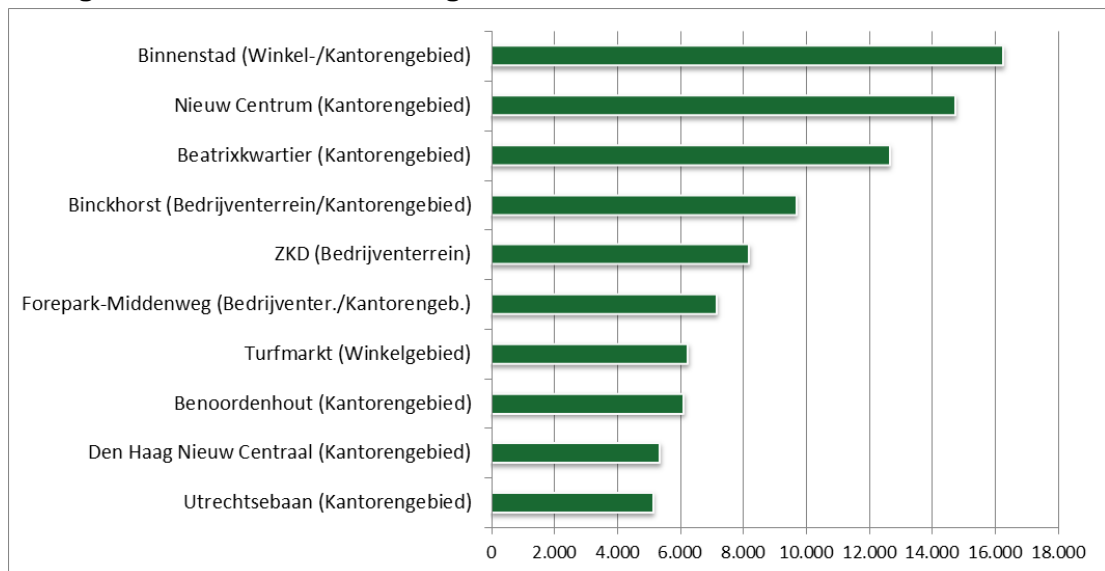
Omdat sommige gebieden een dubbelfunctie hebben (bijvoorbeeld de binnenstad is zowel een kantoreengebied als een winkelgebied) mogen de aantallen werkenden niet bij elkaar worden opgeteld.

3.2 SPREIDING EN CONCENTRATIE VAN WERKGELEGENHEID

Meeste banen komen voor in de werkgebieden Binnenstad, Nieuw Centrum en Beatrixkwartier

Van alle werkgebieden in Den Haag komen de meeste banen voor in de binnenstad. Binnenstad is een winkelgebied met ca. 16.000 banen. Een onderdeel hiervan is ook kantoreengebied waar ca. 12.000 banen voorkomen. De volgende figuur laat de tien werkgebieden zien met de meeste banen, voor de ruimtelijke ligging zie figuur 3.3.

Figuur 3.1 Tien grootste werkconcentratiegebieden, 2014

Bron: Werkgelegenheidsregister Haaglanden, bewerking PSO

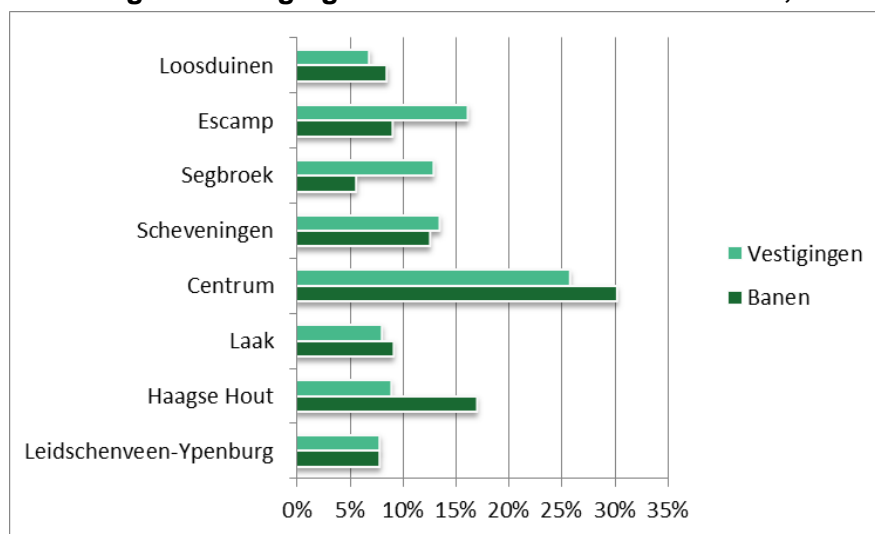
De drie grootste kantorenconcentratiegebieden zijn Nieuw Centrum, Beatrixkwartier en Binnenstad. Hier vinden we 39.000 banen in een klein stukje van de stad. In alle Haagse kantoreengebieden wordt door meer dan 83.000 mensen gewerkt.

Op bedrijventerreinen werken in totaal in Den Haag 34.000 mensen. Wel komen hier forse dubbeltellingen voor met vooral kantoreengebieden. Zo vallen de kantoreengebieden Binckhorst Regulusweg en Binckhorstlaan binnen het bedrijventerrein Binckhorst. Ook op Forepark komt een kantorendeel voor. En de Megastores (winkelgebied) is gevestigd op bedrijventerrein Laakhaven Centraal. Als we deze dubbelingen eraf halen houden we ca. 25.000 banen over op de bedrijventerreinen. Nog altijd 10% van alle Haagse banen. Bij de bedrijventerreinen komen vooral veel banen voor op ZKD en Forepark/Middenweg.

In totaal werken 35.000 mensen in een winkelgebied waarvan ca. 16.000 in de binnenstad. Het winkelcentrum Binnenstad is dan ook groter dan het kantoreng gebied Binnenstad.

Als we uitzoomen naar stadsdeelniveau zijn de meeste banen te vinden in het stadsdeel Centrum. Hier komen bijna 76.000 banen voor bij ca. 10.000 vestigingen, een gemiddelde van 7,6 banen per vestiging. Haagse Hout is het stadsdeel dat hierop volgt met 43.000 banen. In dit stadsdeel zit 17% van de banen in 9% van de vestigingen, relatief grote vestigingen dus. Gemiddeld heeft een vestiging in Haagse Hout 12,3 banen.

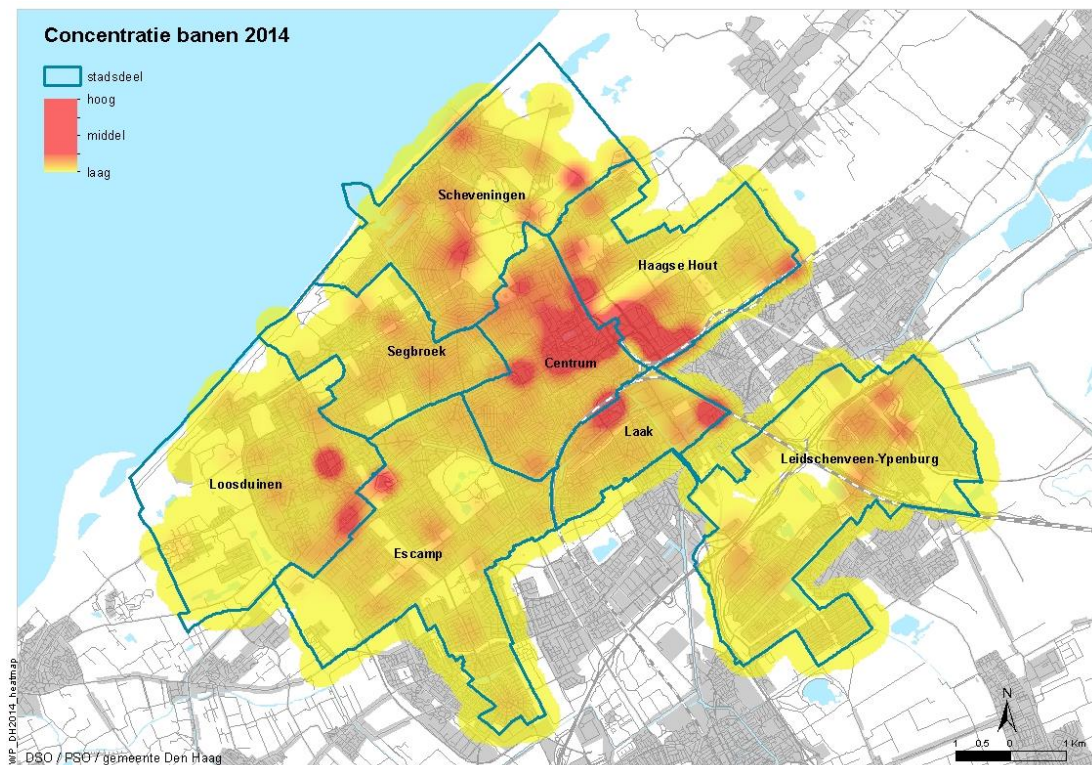
Figuur 3.2 Verdeling van vestigingen en banen over de stadsdelen, 2014

Bron: Werkgelegenheidsregister Haaglanden, bewerking PSO

Het zijn vooral de kleinere vestigingen die buiten een werkconcentratiegebied gevestigd zijn. Naarmate een vestiging groter wordt, komt hij steeds vaker op een werkconcentratiegebied terecht. Zo is 71% van de vestigingen tot 10 werknemers gevestigd buiten een werkconcentratiegebied, dus elders in de stad. Bij vestigingen van 100 banen of meer is juist 65% wel op een werkconcentratiegebied gevestigd. Hieruit volgt logischerwijs dat ook zzp'ers vaak buiten een werkterrein gevestigd zijn. Van alle zzp'ers is 87% buiten een werkterrein gevestigd.

Figuur 3.3 Concentratie van banen in Den Haag, 2014

Bron: Werkgelegenheidsregister Haaglanden, bewerking PSO

3.3 SPREIDING VAN VESTIGINGEN

Relatief veel vestigingen in Segbroek en Escamp

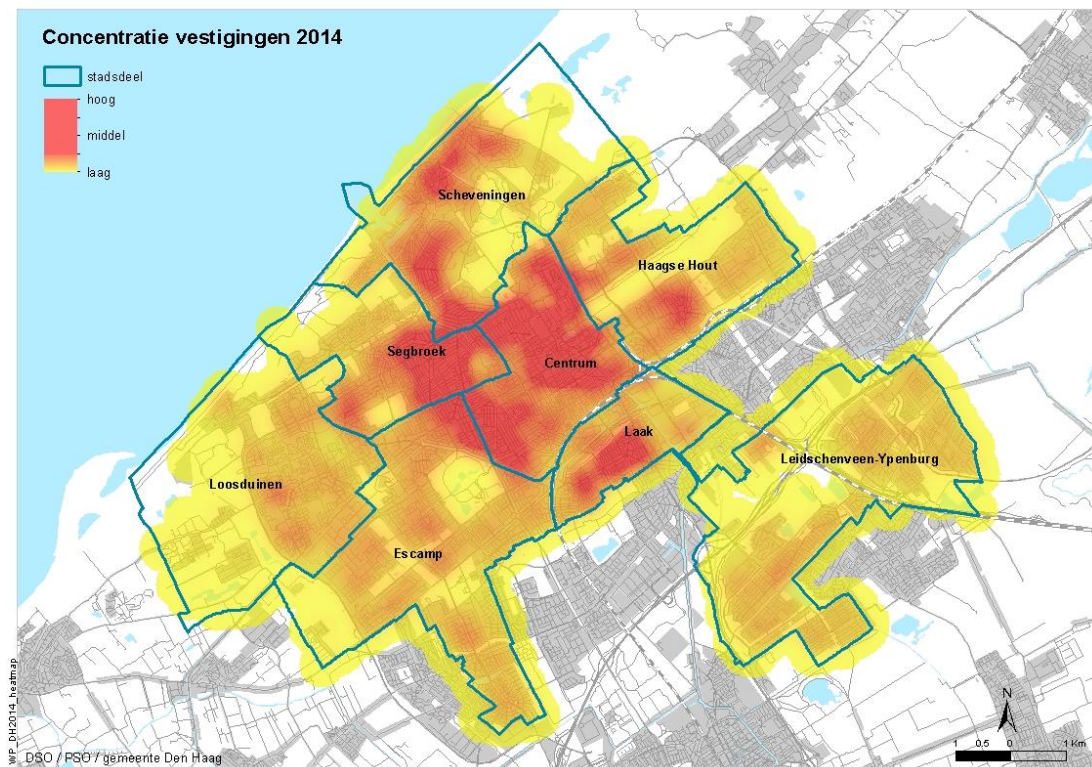
Als we de spreiding van de vestigingen op de kaart bekijken zien we een wat ander beeld. Centrum is nog steeds het stadsdeel met de meeste vestigingen maar in absolute aantallen komt Escamp met 6200 vestigingen op de tweede plaats. Op de kaart is te zien dat de concentratie hier niet zo hoog is maar in totaal is in dit stadsdeel 16% van de vestigingen gevestigd. De meeste van hen zijn kleine vestigingen want het aandeel van het aantal banen in Escamp is 9% (22.700 banen). In Escamp is twee derde van alle vestigingen een zzp vestiging.

Daarna volgt Scheveningen met 13% van zowel de banen als de vestigingen.

Tenslotte is ook Segbroek een interessant stadsdeel omdat ook hier relatief veel (kleine) vestigingen zitten. Dit stadsdeel heeft 13% van de vestigingen (bijna 5000) en maar 9% van de banen (14.000, zie ook figuur 4.2). In Segbroek is 63% van alle vestigingen een zzp vestiging.

Dat betekent dat ten opzichte van het Haags gemiddelde de stadsdelen Segbroek en Escamp naar verhouding veel vestigingen hebben met weinig banen terwijl in Haagse Hout het omgekeerde het geval is. Hier is sprake van relatief weinig vestigingen met veel banen.

Figuur 3.4 Concentratie van vestigingen in Den Haag, 2014

Bron: Werkgelegenheidsregister Haaglanden, bewerking PSO

De meeste vestigingen zijn buiten een werkconcentratiegebied gevestigd (82% van alle vestigingen). Dat is ook logisch omdat de meeste vestigingen klein zijn en we eerder al hebben gezien dat kleine vestigingen veel vaker buiten een werkconcentratiegebied zitten.

4

GROOT-, MIDDEN- EN KLEINBEDRIJF

4.1 INLEIDING

Het MKB staat voor Midden- en Kleinbedrijf. Hieronder verstaan we in deze rapportage vestigingen tot 100 werknemers. Alles daarboven is grootbedrijf. Officieel wordt het MKB vastgesteld op bedrijfsniveau. Dat wil zeggen dat de verschillende vestigingen van één bedrijf samen minder dan 100 banen hebben. In deze rapportage wordt echter gebruik gemaakt van een registratie op het niveau van de individuele vestigingen. Wij gebruiken dan ook de indeling tot 100 banen op vestigingsniveau. In enkele gevallen zijn meerdere vestigingen samengevoegd tot één bedrijf. Als dit het geval is wordt dat aangegeven.

In dit hoofdstuk wordt ingegaan op grootbedrijf, MKB en zzp'ers. Voor de duidelijkheid volgt hier een overzichtstabel met de aantallen banen en vestigingen in de verschillende categorieën.

Tabel 4.1 Overzicht onderverdeling Haagse vestigingen naar grootteklasse en type, 2014

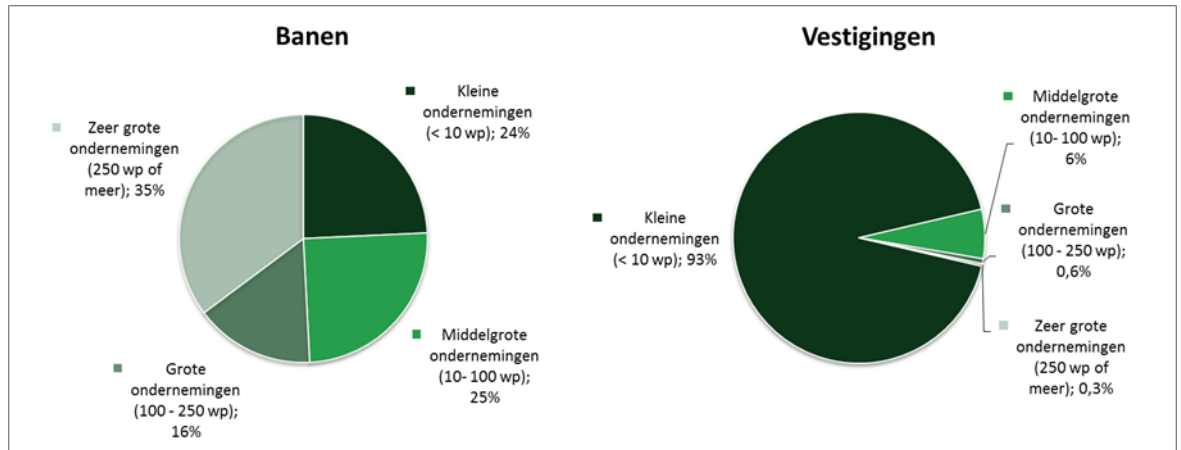
Per 1-1-2014	Banen	Vestigingen
Grootbedrijf (100+ banen)	127.069	367
MKB (< 100 banen)	123.029	38.282
Waarvan zzp	21.778	21.778
Totaal	250.125	38.649

4.2 GROTE BEDRIJVEN

De grote vestigingen zijn in Den Haag verantwoordelijk voor meer dan de helft van de banen (51%).

De volgende grafiek laat zien dat het aantal vestigingen van 100 werknemers of meer slechts 1% is van het totaal aantal vestigingen in Den Haag. In deze 367 grote vestigingen werken 128.000 mensen (51% van alle Haagse banen).

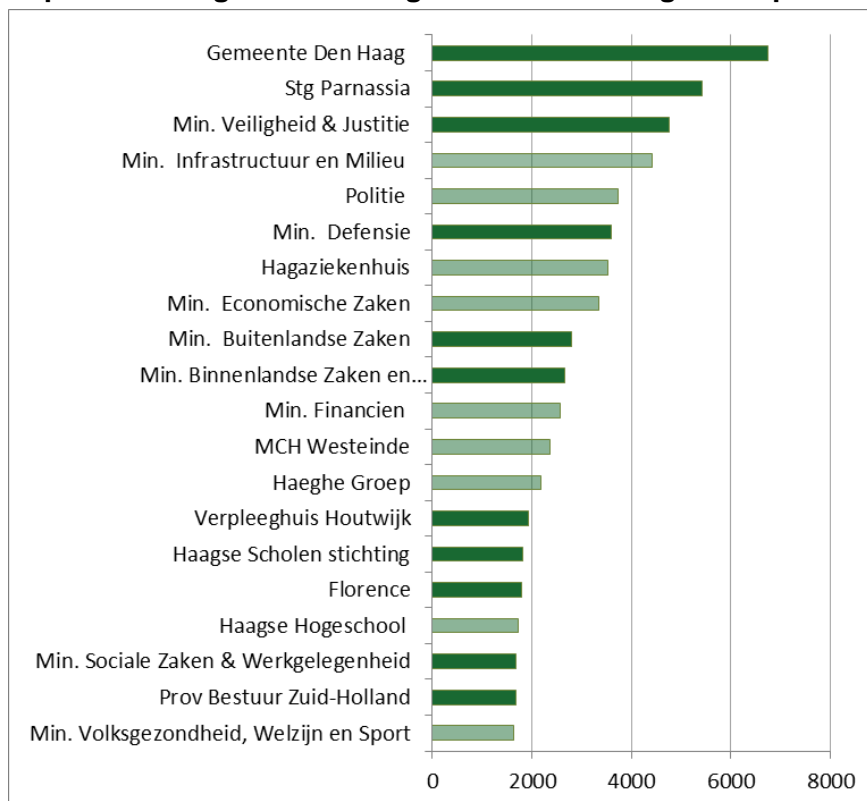
Figuur 4.1 Banen en vestigingen in Den Haag naar grootteklasse, 2014

Bron: Werkgelegenheidsregister Haaglanden, bewerking PSO

Onderstaande figuur laat een lijstje zien met de 20 grootste werkgevers in Den Haag in de quartaire sector. Den Haag scoort hier hoog met alle ministeries. Het grootste bedrijf in de quartaire sector maar ook in heel Den Haag is de Gemeente Den Haag zelf. Maar wanneer we de Rijksoverheid als één organisatie beschouwen staat deze ruim op kop. In deze figuur gaat het uitdrukkelijk wél om bedrijven en zijn zoveel mogelijk vestigingen van hetzelfde bedrijf bij elkaar gevoegd om tot de bedrijfsgrootte te komen.

Figuur 4.2 Top 20 van de grootste werkgevers in Den Haag in de quartaire sector, 2014

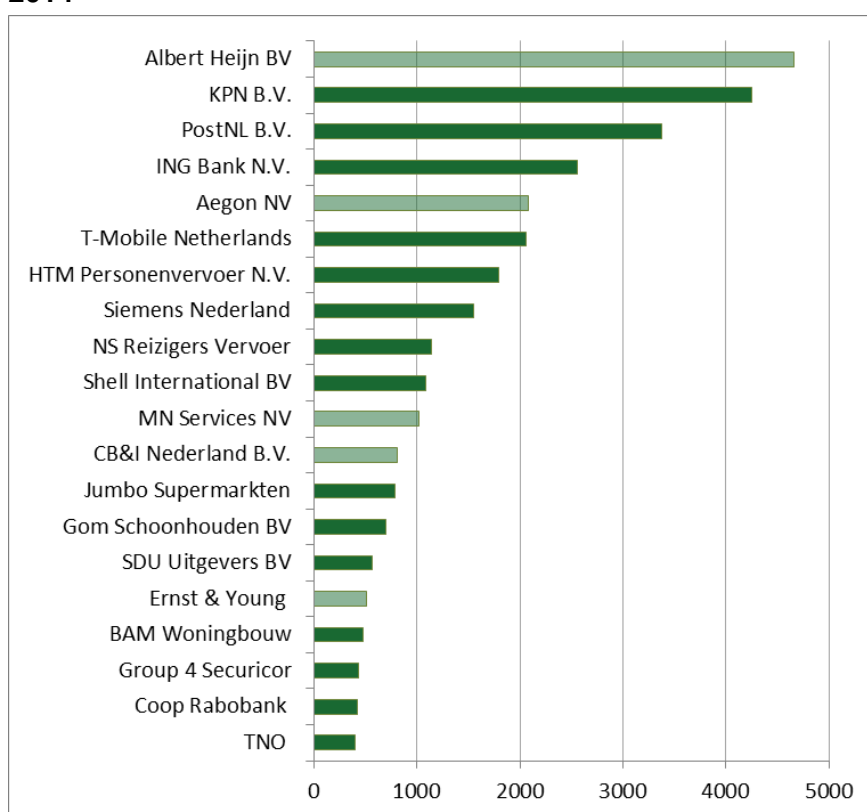

Bron: Werkgelegenheidsregister Haaglanden, gemeente Den Haag (Pegasus), bewerking PSO

De gemeente Den Haag is in het afgelopen jaar met ca. 180 banen gekrompen. Gemeente Den Haag is daarmee één van de 11 grote bedrijven uit de top 20 waar krimp optrad in 2013. Verreweg de meeste banen gingen verloren bij het Ministerie van Defensie. De overige werkgevers hebben minder grote baanverliezen. In de quartaire sector komen ook groeiers voor. Deze groeiers zijn in de grafiek lichtgroen gekleurd. De grootste groei in de periode tot 1-1-2014 kwam voor bij de Politie gevolgd door de Ministeries van Binnenlandse Zaken en van Economische Zaken.

Van de 20 grootste commerciële bedrijven in Den Haag zijn er vijf gegroeid in 2013. Deze groeiers zijn in de grafiek lichtgroen gekleurd. De andere zijn gekrompen.

Figuur 4.3 Top 20 van de grootste werkgevers in Den Haag in de commerciële sector, 2014

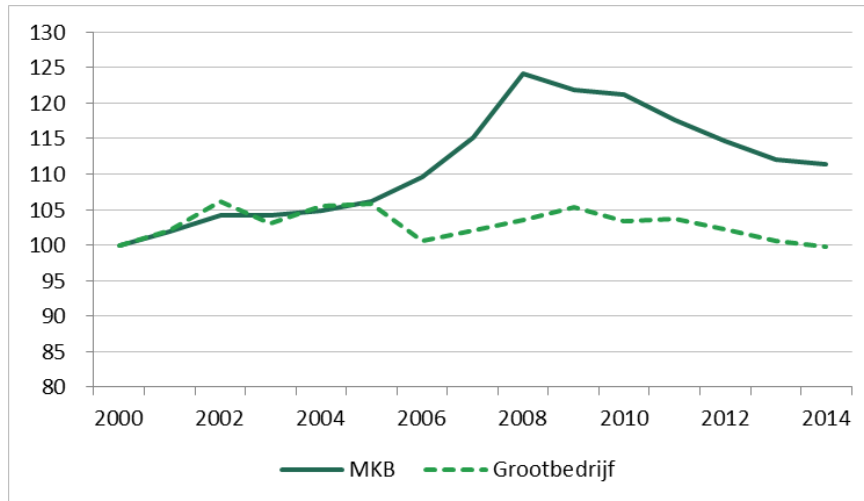
Bron: Werkgelegenheidsregister Haaglanden, bewerking PSO

4.3 HET MKB

MKB goed voor 123.000 banen

Het MKB bestaat uit vestigingen tot 100 werknemers. In Den Haag zijn dat er op 1-1-2014 38.282. Samen zijn deze MKB vestigingen goed voor 123.000 banen (49%).

Figuur 4.4 Ontwikkeling van het MKB en grootbedrijf in Den Haag, geïndexeerd (2000=100)

Bron: Werkgelegenheidsregister Haaglanden, bewerking PSO

Als we de baanontwikkeling bij het MKB over langere tijd volgen zien we dat het MKB lange tijd terecht het predicaat 'banenmotor' heeft gekregen. Tot 2008 groeide het aantal banen bij het MKB met 24% terwijl het grootbedrijf tot 2008 groeide met 2% en Den Haag totaal met 8%. Na 2008 is de groei eruit maar in totaal is in de afgelopen 14 jaar het aantal banen bij het MKB met 11% gestegen, nog altijd ruim twee keer zo veel als de 5% groei die Den Haag in totaal in dezelfde periode heeft laten zien. Het grootbedrijf groeit in de periode 2000-2014 veel minder hard en blijft rond de nullijn bewegen.

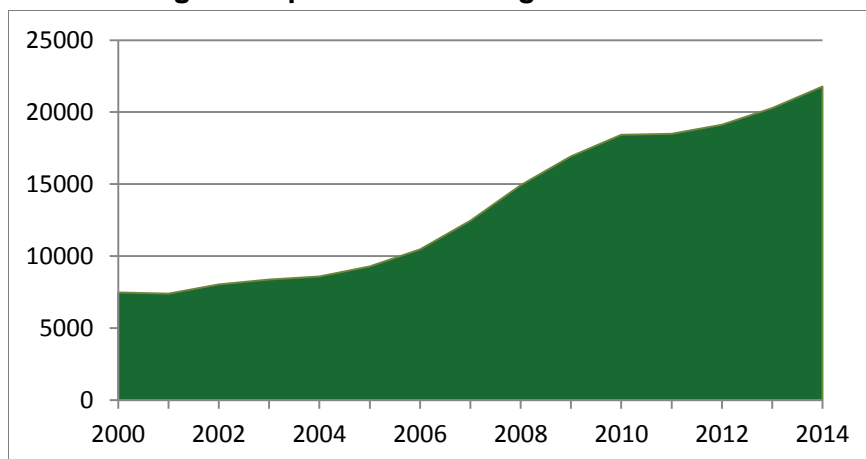
Sinds de crisis van 2008 zien we wel dat het MKB zich minder goed staande weet te houden dan het grootbedrijf. De groei is omgeslagen in krimp. Dit kan te maken hebben met het feit dat grote bedrijven door hun omvang meer mogelijkheden hebben tot verdergaande efficiency en kostenbesparing dan kleinere bedrijven.

4.4 ZZP'ERS EN STARTERS

Het aantal zzp'ers blijft toenemen in Den Haag.

Onderdeel van het MKB zijn de zzp'ers (zelfstandigen zonder personeel). Het aantal van deze eenpitters is de afgelopen jaren sterk toegenomen. In 2000 had Den Haag ca. 7500 zzp'ers en in 2014 is dat aantal gestegen tot 21.800. Inmiddels maken zzp vestigingen 56% uit van alle vestigingen. Zij zijn in totaal goed voor 21.800 banen, dat is bijna 9% van alle banen in Den Haag.

Figuur 4.5 Ontwikkeling van zzp'ers in Den Haag

Bron: Werkgelegenheidsregister Haaglanden, bewerking PSO

De bedrijfsdynamiek onder zzp'ers is groot. Zo is van de zzp'ers die in 2009 in Den Haag gevestigd waren na vijf jaar (in 2014) nog 45% over in Den Haag. 2% is verhuisd naar elders in Haaglanden en eveneens 45% is verdwenen uit de regio of opgeheven. Daar staat tegenover dat ca. 8% van de zzp'ers uit 2009 na vijf jaar gegroeid zijn en dus geen zzp'er meer zijn. Zij hebben gemiddeld 2,25 banen per vestiging.

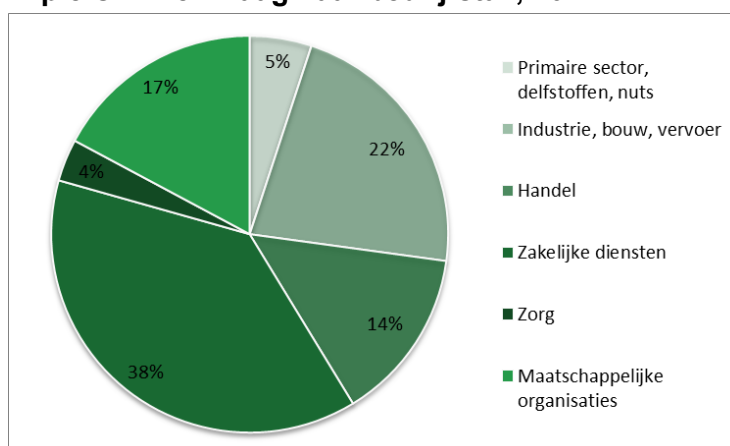
Tabel 4.2 Ontwikkeling van zzp'ers in Den Haag sinds 2009

ZZP'er in 2009 16.932	↗	In 2014 nog ZZP'er in Den Haag	7.703	45%
	→	In 2014 ZZP'er in overig Haaglanden	304	2%
	↘	verdwenen / opgeheven	7.627	45%
	↕	Gegroeid	1.298	8%

Bron: Werkgelegenheidsregister Haaglanden, bewerking PSO

Zzp'ers werken vooral in bepaalde branches. Vooral in de zakelijke dienstverlening zijn zij vaak te vinden. Ook in de bouw vinden we veel zzp'ers. Tenslotte komen ook bij maatschappelijke organisaties (vooral de kunsten) veel zzp'ers voor.

Figuur 4.6 Zzp'ers in Den Haag naar bedrijfstak, 2014

Bron: Werkgelegenheidsregister Haaglanden, bewerking PSO

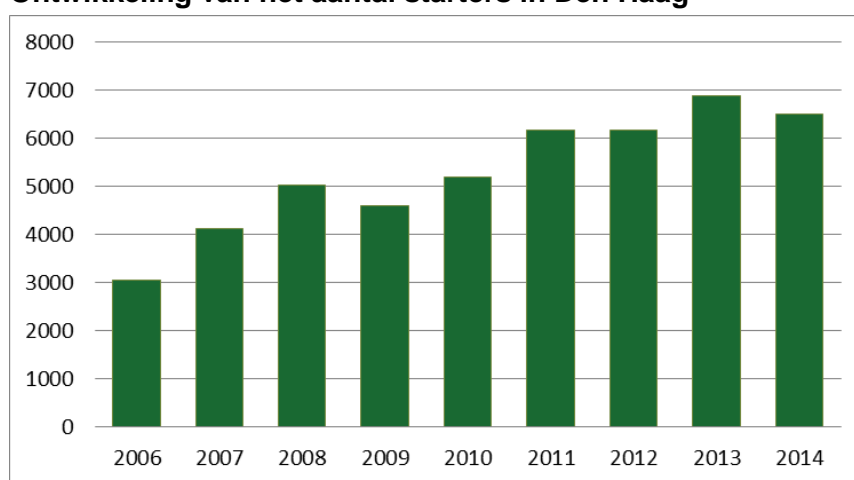
Zzp'ers zijn naar verhouding vooral vaak gevestigd in Escamp en Segbroek. In deze twee stadsdelen is respectievelijk 66% en 63% van alle vestigingen een zzp-vestiging. Voor Den Haag totaal is dat 56%. In absoluut opzicht zijn de meeste zzp'ers gevestigd in Centrum.

Voor zover zzp'ers op een werkconcentratiegebied gevestigd (13% van hen is dat) zijn is dat vooral in de Binnenstad of op de Binckhorst of Scheveningen.

Het aantal starters in Den Haag blijft hoog.

In 2014 zijn er ca. 6500 starters met een nieuw bedrijfje op de markt gekomen in Den Haag. Daarmee zijn er in 2014 iets minder bedrijven gestart dan in 2013 maar het blijft hoog. Het aandeel starters van alle vestigingen schommelt al een aantal jaren rond de 17%.

Figuur 4.7 Ontwikkeling van het aantal starters in Den Haag

Bron: Kamer van Koophandel, bewerking PSO

Starters zijn net als zzp'ers vooral te vinden in de zakelijke diensten, de bouw en de detailhandel.

5

PROGNOSE BANEN

5.1 INLEIDING

De gemeente Den Haag wil de komende vier jaar 10.000 extra banen (laten) realiseren. Omdat duidelijk is dat dit een moeilijke opgave zal zijn, is een onderzoek uitgevoerd om te kijken waar de kansen liggen voor de vraag naar arbeid en wat de verwachtingen zijn ten gevolge van trends en ontwikkelingen in de markt. Dit onderzoek is eind 2014 uitgevoerd door Seor⁷. Voor de uitgebreide analyse van de vraagkant wordt verwezen naar het rapport. In dit hoofdstuk worden de belangrijkste uitkomsten van dit onderzoek weergegeven.

5.2 VERKENNING VAN DE VRAAG NAAR ARBEID 2014-2018

Werkgelegenheid neemt verder af maar minder snel

De komende jaren neemt de werkgelegenheid in Den Haag af, maar in een trager tempo dan in de afgelopen jaren, zoals de streepjeslijn in figuur 5.1 illustreert. Juist in sectoren die in Den Haag sterk zijn vertegenwoordigd (overheid, telecom, financiële diensten) neemt het aantal banen af, maar ook in de landbouw, industrie en (naar verwachting) zorg en welzijn.

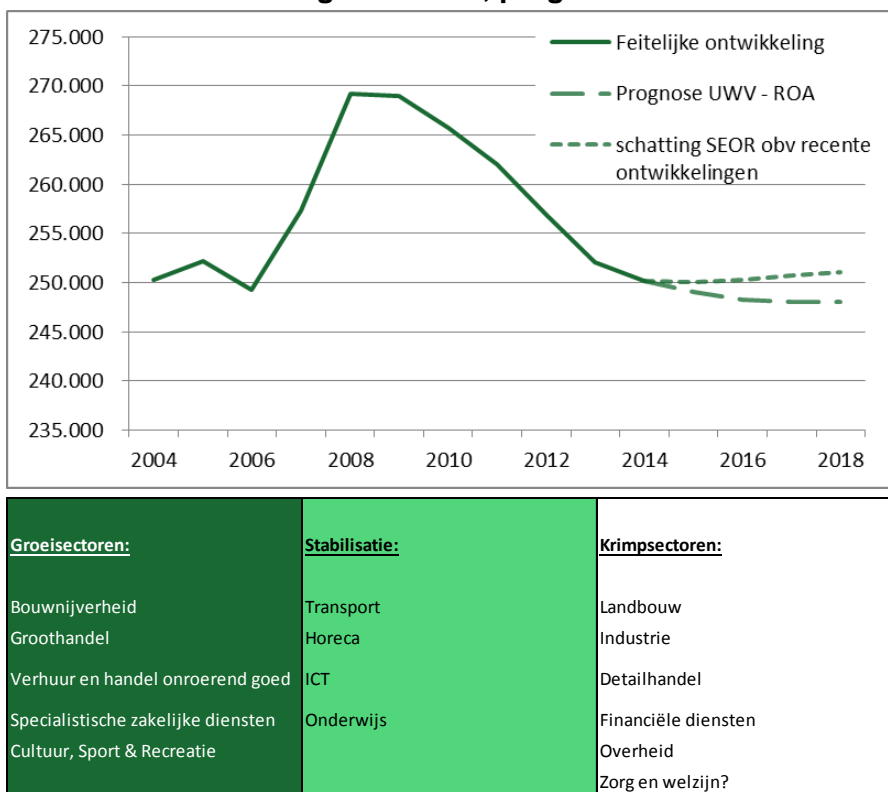
Doorgaand verlies van arbeidsplaatsen in de genoemde sectoren wordt voor een deel gecompenseerd door banengroei in diverse (gespecialiseerde) zakelijke diensten (beveiliging, cyber security (IT), uitzendwezen, internationale organisaties), en voorts in de bouw, de groothandel en cultuur, sport en recreatie. In deze sectoren ontstaan baanopeningen voor nieuw personeel.

De huidige verwachtingen zijn in belangrijke mate gebaseerd op een min of meer blijvende stagnatie van de economische groei wereldwijd (CPB, EU, IMF, Worldbank). Volgens de laatste inzichten wordt de komende jaren wel een herstel verwacht van de economische groei, maar deze groei ligt met 1 à 1,5% beneden het langjarig gemiddelde. Rekening houdend met productiviteitsstijgingen, zal de werkgelegenheid pas vanaf 2016 licht groeien en vanaf dat moment kan ook de werkloosheid afnemen. Ook bij een lichte toename van de werkgelegenheid, blijft deze zich in de periode 2015-2018 bewegen rond de 250.000 banen, zoals de stippellijn in figuur 5.1 laat zien.

In de verwachting die hier wordt gepresenteerd is geen rekening gehouden met extra inspanningen van de gemeente Den Haag om 10.000 banen te laten realiseren.

⁷ Arbeidsmarktverkenningen Haaglanden 2014-2018, SEOR

Figuur 5.1 Aantal banen Den Haag 2004-2014, prognose 2014-2018 en trend per sector (a)

(a) Prognose gebaseerd op prognoses UWV en ROA; bewerking SEOR
Bron 2004 – 2014: Werkgelegenheidsregister (gemeente Den Haag)

5.3 VERVANGINGSVRAAG, TIJDELIJK WERK EN MOBILITEIT

Kans op een baan vooral door vervanging en mobiliteit van werkenden

Ondanks de afname van de werkgelegenheid, is er de komende jaren in alle sectoren vraag naar nieuw personeel (baanopeningen). Hierbij gaat het meestal niet om een uitbreiding van het aantal banen maar vooral om vervanging van vertrekkend personeel (vervangingsvraag). Gemiddeld bedraagt de vervangingsvraag de komende jaren bijna 3% van de werkgelegenheid. Dit betekent dat er in Den Haag als gevolg van pensionering jaarlijks 7000 banen vrijkomen voor werkzoekenden en nieuwkomers op de arbeidsmarkt. De vervangingsvraag is relatief groot in krimpende en stagnerende sectoren en bijbehorende beroepsgroepen (agrarisch, technisch, veiligheid, onderwijsgevenden, transportberoepen).

Daarnaast ontstaan er baanopeningen voor tijdelijk werk, én als gevolg van vrijwillige (baanwisselingen) mobiliteit van werkenden (bij onvrijwillige (ontslag) mobiliteit ontstaan veel minder vaak baanopeningen). Deze mobiliteit is onder invloed van de crisis verminderd, maar het gaat dan nog altijd om ongeveer 10% van de werkgelegenheid. In Den Haag betreft dit dan ongeveer 20.000 tot 25.000 opvallende banen op jaarbasis. Deze worden merendeels weer bezet door degenen die al werkzaam zijn (doorstroom van werk naar werk), maar in beperkte mate kunnen werkzoekenden en nieuwkomers ook een baan vinden als gevolg van de mobiliteit van werkenden.

5.4 BAANOPENINGEN NAAR BEROEP EN BEROEPSNIVEAU

Jaarlijks ca. 35.000 vacatures in de regio Haaglanden

De totale vraag naar nieuw personeel betreft dus:

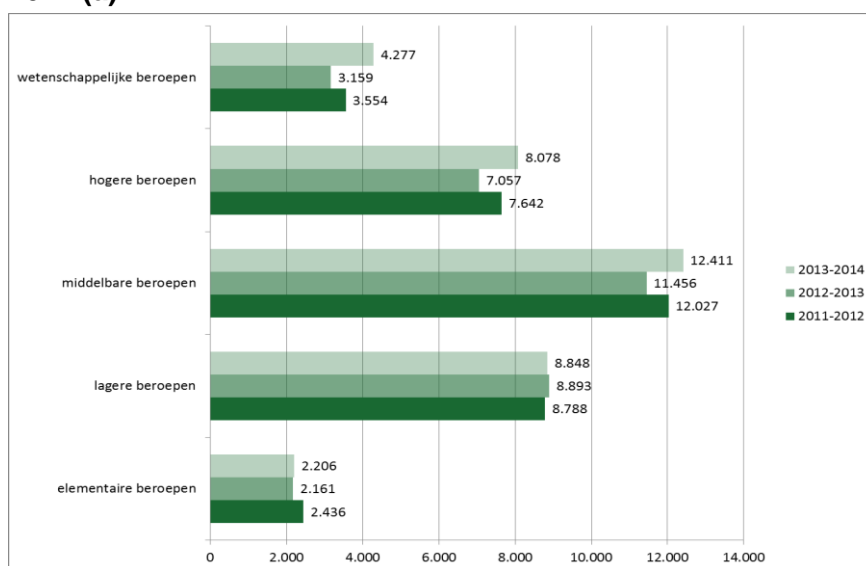
- Uitbreidingsvraag: nieuwe banen als gevolg van groei van de activiteiten in diverse sectoren; komt de komende jaren sporadisch voor.
- Vervangingsvraag: opvallende banen door uittreding van personeel naar inactiviteit (pensionering, e.d.); bijna 3% van de werkgelegenheid per jaar
- Tijdelijk werk;
- Opvallende arbeidsplaatsen door baanwisselingen van werkenden, samen met tijdelijk werk goed voor ca. 8-10% van de werkgelegenheid per jaar.

De structuur van de (toekomstige) vraag in Den Haag is (al) zichtbaar in de vacatures. Op jaarbasis gaat het in de arbeidsmarktregio Haaglanden om zo'n 35.000 vacatures, waarvan iets minder dan eenderde op elementair en laag beroepsniveau, iets meer dan een derde op middelbaar beroepsniveau en eveneens iets meer dan een derde op hoog beroepsniveau.

Bijna eenderde van de baanopeningen betreffen economisch-administratieve beroepen en ongeveer een kwart verzorgende en dienstverlenende beroepen. In de eerstgenoemde groep gaat het vooral om hoog en middelbaar opgeleiden, in de tweede vooral om laag en elementair opgeleiden. Andere belangrijke beroepsgroepen zijn technische en industrieberoepen en informaticaberoepen.

De meeste baanopeningen ontstaan in zorg en welzijn (afgerond zo'n 7000 baanopeningen op jaarbasis) en handel (6000). Andere belangrijke sectoren zijn advies, onderzoek, e.d. (bijna 4000), horeca (3000), openbaar bestuur (3000), onderwijs (3000), overige zakelijke diensten (2500) en ICT (2500).

Figuur 5.2 Aantal vacatures naar beroepsniveau – arbeidsmarktregio Haaglanden, 2011-2014 (a)

(a) Betreft totaal van 3e kwartaal van eerstgenoemd jaar tot en met 2e kwartaal van het tweede genoemde jaar

Bron: UWV, bewerking SEOR

Tabel 5.1 Aantal vacatures naar ROA beroepsgroep en beroepsniveau, arbeidsmarktregio Haaglanden

	Laag (a)	Midden	Hoog	Totaal
Economisch-administratieve beroepen	1.435	5.172	4.702	11.309
Verzorgende en dienstverlenende beroepen	6.514	2.562		9.076
Technische en industrieberoepen	1.452	1.519	1.166	4.137
Informatica beroepen		823	2.023	2.846
Medische en paramedische beroepen	76	974	1.095	2.145
Sociaal-culturele beroepen		733	990	1.723
Pedagogische beroepen	22	107	1.481	1.610
Transportberoepen	878	23	12	913
Agrarische beroepen	389	128	79	596
Openbare orde- en veiligheidsberoepen	137	261		398
Onbekend	151	108	810	1.069
Totaal	11.054	12.410	12.358	35.822

(a) Beroepsniveau laag = laag plus elementair beroepsniveau
Bron UWV – Vacatures 3e kwartaal 2013 tot en met 2e kwartaal 2014

De beschikbare bronnen geven geen exact cijfer voor het aantal vacatures in de gemeente Den Haag. Op basis van nadere informatie van UWV heeft Den Haag een aandeel van ongeveer 65% (twee derde), dat wil zeggen zo'n 23.500 nieuwe vacatures op jaarbasis in de periode 2013-2014. Het aantal vacatures zal de komende jaren, onder invloed van het verwachte lichte economische herstel toenemen. Voor 2014 verwacht(te) het UWV een toename van ongeveer 15% en voor 2015 van 12%. Een belangrijk deel van deze vacatures ontstaan als gevolg van toenemende mobiliteit (van werkenden) en een toename van tijdelijk werk (uitzendarbeid, e.d.). De groei wordt in Den Haag geremd, doordat in het openbaar bestuur en zorg en welzijn naar verwachting het aantal vacatures minder snel zal groeien. Wanneer in de jaren 2016-2018 een vergelijkbare groei wordt gerealiseerd, zullen er in die jaren op jaarbasis in Den Haag gemiddeld ruim 30.000 baanopeningen (vacatures) ontstaan in Den Haag.

5.5 AARD ARBEIDSVRAAG

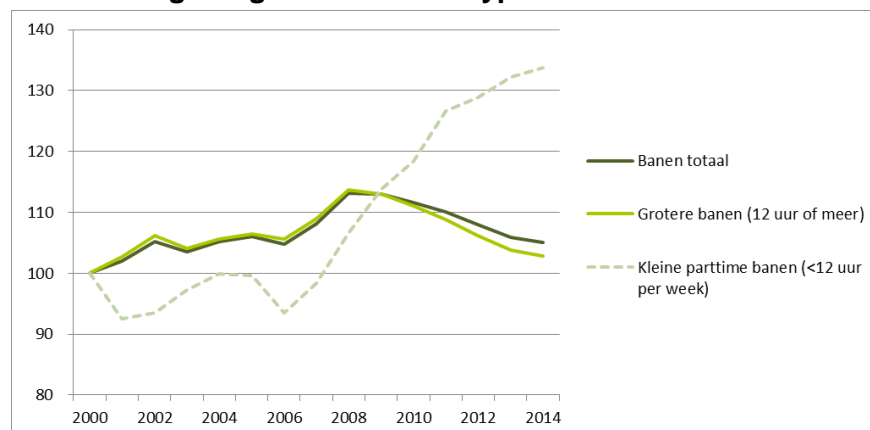
De arbeidsvraag verandert onder invloed van conjuncturele veranderingen, globalisering en wetgeving. In Den Haag is de ontwikkeling naar type baan zichtbaar veranderd de afgelopen jaren.

Arbeidsmarkt wordt flexibeler, banengroei bij kleine parttime banen

Binnen de banen wordt onderscheid gemaakt tussen grotere banen, dat zijn banen voor 12 uur of meer per week, en kleine parttime banen die minder dan 12 uur per week vergen. Voor het totale aantal banen waarbij deze twee typen bij elkaar worden opgeteld zien we een afname sinds 2009 (figuur 5.3). Voor de kleine parttime banen geldt dit echter niet. Deze banen voor minder dan 12 uur per week

nam in aantal gestaag toe vanaf 2006. Overigens gaat het hierbij in absolute aantallen om 24.000 banen, 8% van het totaal aantal banen in Den Haag per 1-1-2014.

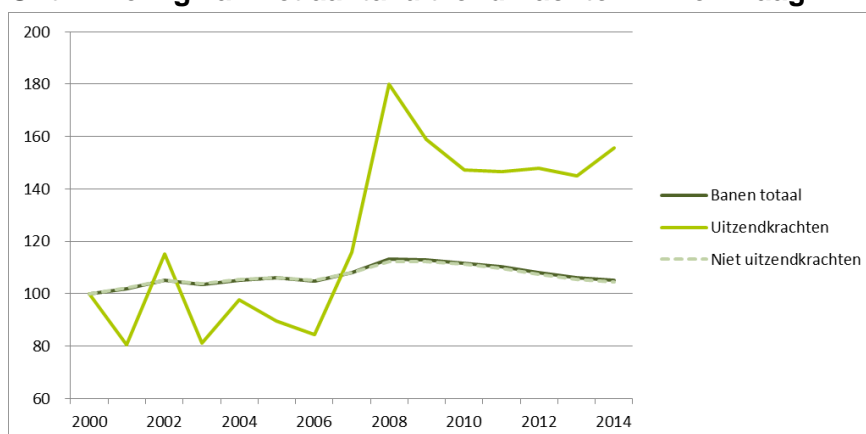
Figuur 5.3 Ontwikkeling Haagse banen naar type

Bron: Werkgelegenheidsregister Haaglanden, bewerking PSO

Een andere ontwikkeling is die van de uitzendkrachten. In tijden van hoogconjunctuur neemt het aantal uitzendkrachten toe. Dat is ook terug te zien in de volgende figuur in de jaren 2006-2008. Daarna begint de crisis en zijn de uitzendkrachten de eerste die hun baan verliezen. Voor vaste banen zijn die schommelingen veel minder. Overigens wat we hier vaste banen noemen zijn alle niet-uitzendbanen. Er is geen informatie bekend over de contractvorm dus bij de 'vaste' banen zullen ook tijdelijke contracten en flexwerkers e.d. zitten. Het aantal uitzendbanen is zeer gering, slechts 2% van alle banen (ca. 5000) in Den Haag zijn uitzendbanen (per 1-1-2014).

Figuur 5.4 Ontwikkeling van het aantal uitzendkrachten in Den Haag

Bron: Werkgelegenheidsregister Haaglanden, bewerking PSO

Ook onderzoeksbureau SEOR geeft de veranderende trends weer in haar rapport. Zij geven de volgende trends aan in de aard van de arbeidsvraag:

- Een toename van het aandeel werknemers met een flexibel contract en het aandeel zelfstandigen (inclusief zzp'ers) en een afnemend aandeel van werknemers met een vast dienstverband. Dit gaat gepaard met een groei van

het aantal kleine banen en combinatie van banen, waarbij het zowel gaat om werknemers met twee arbeidscontracten als mensen die het zzp-schap combineren met een baan als werknemer;

- Binnen de flexibele schil:
 - Een toename van het aandeel werknemers met een tijdelijk contract met uitzicht op vast;
 - Een lichte toename van het aandeel oproep- en invalkrachten;
 - Een afname van het aandeel uitzendkrachten.
- Een trendmatige afname van het aantal gewerkte uren. Het gaat echter om een kleine afname op jaarbasis (gemiddeld ongeveer 3 uur per arbeidsjaar), zodat het effect hiervan op de middellange termijn niet groot is. Het aantal gewerkte uren door zzp'ers laat juist een stijgende trend zien.

Het is niet zeker of deze trends zich voort zullen zetten. Zo is in recente jaren en vooral in het afgelopen jaar het aantal uitzenduren en het aandeel van uitzendkrachten weer toegenomen. Ook is het aantal zzp'ers blijven groeien, maar dan vooral in de bouw en in het organisatieadvieswerk. Het doorzetten van trends is mede afhankelijk van de ruimte op de arbeidsmarkt en mogelijke veranderingen in de economische groei. Mogelijk dat landelijk beleid, dat gericht is op meer vast werk (Wet Werk en Zekerheid, Participatiewet), bijdraagt aan de reductie van het aandeel flexibele arbeidsrelaties. Een blijvende groei van flexibele arbeid biedt vooral op het laaggeschoolde segment weinig perspectief op structurele inpassing. Op dat niveau is de baan zekerheid, maar ook de werkzekerheid in ieder geval minder groot.

6

ARBEIDSAANBOD: BEROEPSBEVOLKING

6.1 INLEIDING

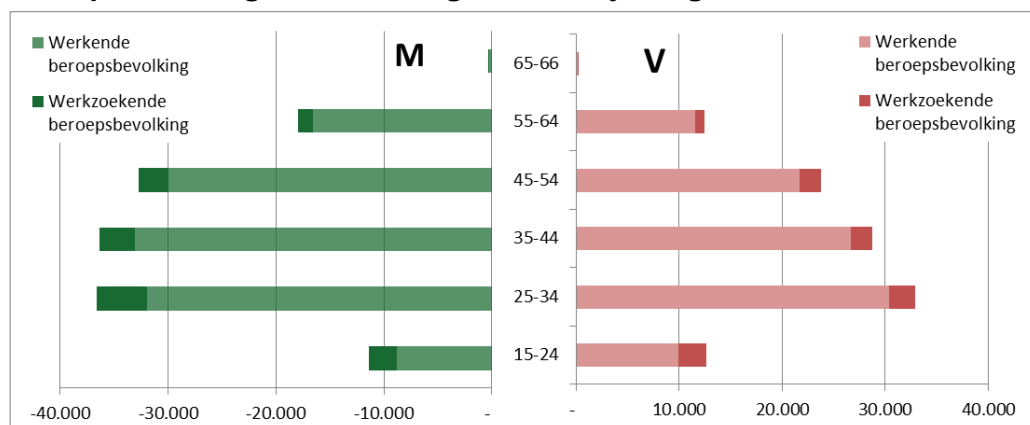
De potentiële beroepsbevolking omvat alle mensen in de werkzame leeftijd. Volgens de gangbare definities wordt de bevolking in de leeftijd van 15 tot 65 jaar hier toe gerekend waarbij mensen van ouder dan 65 jaar voor een steeds groter deel meedoen. De bruto beroepsbevolking betreft degenen die werkzaam zijn plus degenen die actief op zoek zijn naar werk. Wanneer we alleen naar de werkende beroepsbevolking kijken spreken we van netto beroepsbevolking. Volgens het CBS is de omvang van de Haagse beroepsbevolking in 2014 ca. 257.000 personen. Voor sommige onderdelen van dit hoofdstuk (niet-werkende werkzoekenden, jeugdwerklozen) is actuele informatie beschikbaar. In dit hoofdstuk zal hiervan gebruik worden gemaakt.

6.2 KENMERKEN VAN DE HAAGSE BEROEPSBEVOLKING

Relatief vaak hoog of juist laag opgeleid, relatief weinig middelbaar opgeleid

De omvang van de beroepsbevolking in Den Haag wordt door het CBS geschat op ca. 257.000 in 2014. Van hen is 55% man en 45% vrouw. De grootste aantallen vinden we in de leeftijdscategorie 25 tot 45 jaar.

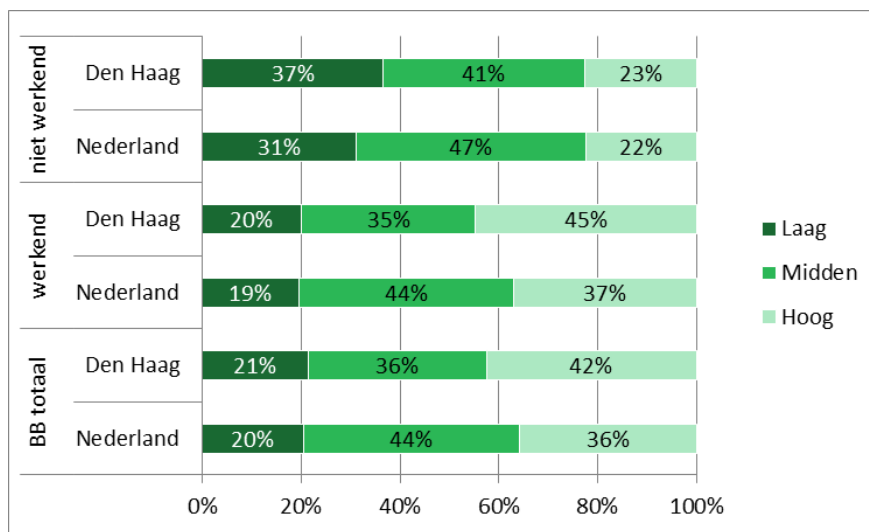
Figuur 6.1 Beroepsbevolking van Den Haag naar leeftijd en geslacht, 2014

Bron: gemeente Den Haag, CBS, bewerking PSO

In vergelijking met landelijke cijfers komen in Den Haag relatief veel mensen voor met een hoog opleidingsniveau. Dit verschilt sterk met het aantal mensen met een opleiding op middelbaar niveau. Deze groep is relatief klein in Den Haag. De groep mensen met een laag opleidingsniveau komt in de totale beroepsbevolking van Den Haag vrijwel overeen met het landelijk gemiddelde. Dit patroon is overigens bij alle grote steden het geval. Ook bij de werkende beroepsbevolking zien we dit patroon. Bij de werkzoekende beroepsbevolking heeft Den Haag juist meer laag opgeleiden ten opzichte van het landelijke gemiddelde.

Figuur 6.2 Opleidingsniveau beroepsbevolking in Den Haag en Nederland, 2011-2013

Laag opleidingsniveau: geen/basis, vmbo, mbo1; Middelbaar opleidingsniveau: havo/vwo, mbo 2 t/m 4; Hoog opleidingsniveau: hbo, wo
Bron CBS, bewerking PSO

6.3 PENDEL

Twoe derde van de Hagenaars werkt in eigen stad

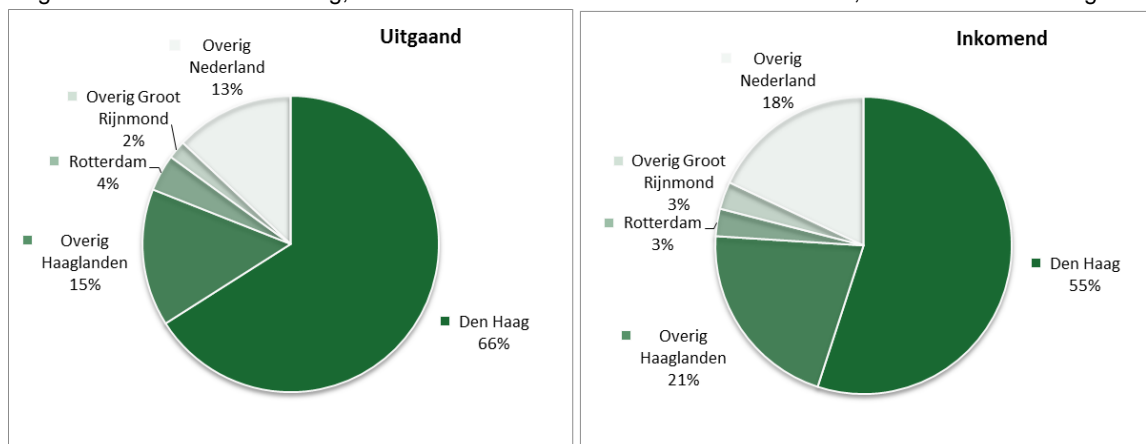
Ongeveer twee derde van de werkzame bevolking van Den Haag werkt in Den Haag en nog eens 15% in de omliggende gemeenten in Haaglanden, Voorschoten en Lansingerland. Ongeveer 6% heeft zijn baan in Rotterdam of overig Rijnmond en 13% heeft een baan buiten de metropoolregio.

Omgekeerd wordt ongeveer 55% van de banen in Den Haag bezet door inwoners van de stad en nog eens 21% door mensen die in andere gemeenten in RPA Haaglanden wonen. Verder is 6% van de in Den Haag werkzame personen woonachtig in Rotterdam of Rijnmond en ongeveer 18% in gemeenten buiten de metropoolregio.

Figuur 6.3 Pendel van en naar Den Haag, 2011

Uitgaand: wonend in Den Haag, werkend elders

Inkomend: wonend elders, werkend in Den Haag

Bron: Seor o.b.v. CBS 2011, bewerking PSO

Het pendelpatroon is nauwelijks gewijzigd sinds 2006 en er zijn geen aanwijzingen dat dit patroon de komende jaren zal veranderen. Zowel voor inkomende als uitgaande pendel geldt dat deze betrekking heeft op de direct omliggende regio. Naarmate de afstand toeneemt, neemt het aantal pendelaars af. Hoger opgeleiden pendelen over grotere afstanden dan lager opgeleiden, die zich voor (het vinden van) werk vooral oriënteren op de nabije omgeving. Dit heeft voor een deel te maken met (reis)kosten en tijdsbesteding.

Pendelstromen zijn waarneembaar in elke regio, maar grote steden hebben door hun werkgelegenheidsfunctie een veel omvangrijker pendel en een groot inkomend pendelsaldo. Dat geldt ook voor de metropoolregio. Dit beïnvloedt het besteedbare inkomen in de steden in ongunstige zin, omdat een belangrijk deel van het inkomen wordt besteed in de regio waar men woont.

6.4 PROGNOSE VAN DE BEROEPSBEVOLKING 2014-2018

In het eerder aangehaalde onderzoek van Seor⁸ wordt ook ingegaan op het aanbod op de arbeidsmarkt. Voor de uitgebreide analyse wordt verwezen naar het rapport. In dit hoofdstuk worden de belangrijkste uitkomsten van dit onderzoek weergegeven.

Beroepsbevolking wordt jonger en beter opgeleid, overschot blijft

De komende vier jaar groeit de beroepsbevolking vooral als gevolg van een trendmatige toename van de bevolking. De bevolkingsgroei houdt voor een belangrijk deel ook verband met de instroom van aanbod uit de zogenaamde MOE-landen. De groei van de beroepsbevolking gaat de komende vier jaar gepaard met:

- Een stijging van het gemiddelde opleidingsniveau, onder meer door uitstroom van laag opgeleide ouderen en instroom van middelbaar en hoog opgeleide jongeren; dit geldt met name voor de werkende beroepsbevolking.
- Een afname van de gemiddelde leeftijd (vertrek babyboomers en minder sterke toename van participatie van oudere generaties).

Gegeven de licht dalende of stagnerende werkgelegenheid, wijst een toename van het arbeidsaanbod op het ontstaan van overschotten. De komende jaren lijkt er in principe een ruim arbeidsaanbod in Den Haag.

De komende jaren zal de structuur van het arbeidsaanbod gradueel veranderen, zoals hiervoor aangegeven (jonger en hoger opgeleid). De omvang van de beroepsbevolking in het laaggeschoolde segment is in absolute aantallen beperkt en zal nauwelijks toenemen.

Veranderingen in het arbeidsaanbod hangen in hoge mate samen met veranderingen in de positie op de arbeidsmarkt. Voor de komende periode (2015-2018) gaat het dan naar verwachting om:

⁸ Arbeidsmarktverkenningen Haaglanden 2014-2018, SEOR

Uitstroom uit de (werkende) beroepsbevolking als gevolg van pensionering. Dit betreft jaarlijks bijna 3% van de werkzame beroepsbevolking. Er zijn signalen dat het percentage gepensioneerden dat blijft werken toeneemt, vooral onder hoogopgeleiden, maar het gaat hier vooralsnog om een zeer klein percentage van de 65 plussers.

Instroom vanuit het onderwijs. Het gaat hier jaarlijks naar schatting om de volgende aantallen voor Den Haag:

- Ongeveer 1000 ongediplomeerde uitstroom (geen startkwalificatie);
- Ongeveer 1000 scholieren met een BBL diploma (vanaf mbo niveau 2);
- Ongeveer 1700 scholieren met een BOL diploma (vanaf mbo niveau 2);
- Ongeveer 3000 hbo'ers;
- Ongeveer 1500 wo'ers (master).

Stromen tussen verschillende arbeidsmarktposities binnen de (potentiële) beroepsbevolking (van werk naar werk, van werk naar werkloos en omgekeerd, van werkloos naar inactiviteit en omgekeerd en van werk naar inactiviteit en omgekeerd).

35.000 mensen zoeken jaarlijks een nieuwe/andere baan

De totale instroom uit het onderwijs (naar schatting rond 8.000 schoolverlaters) is redelijk in overeenstemming met de vervangingsvraag. Op detail niveau (richting, niveau) kan er echter van mismatch sprake zijn.

Het werkzoekendenbestand omvat vooral mensen met een uitkering (WW, arbeidsongeschiktheid, Wwb) en degenen zonder uitkering die zich bij UWV registreren als werkzoekend (nuggers). Deze laatste groep is relatief klein. Ook dit bestand vertoont een grote dynamiek. De jaarlijkse instroom en uitstroom verschillen tussen WW en Wwb.

- In de WW ligt de recente instroom en uitstroom beduidend boven het gemiddelde aantal WW uitkeringen. Dit komt vooral door een groot aandeel kortdurende WW uitkeringen. Binnen dit bestand zijn het vooral de oudere leeftijdsgroepen die een aanzienlijk kleinere kans op uitstroom hebben, als gevolg van een combinatie van het langere recht op uitkering en een relatief kleine kans op werk. Gemiddeld stroomde in de afgelopen periode in Den Haag zo'n 8000 personen op jaarbasis in een WW uitkering. Deze zijn voor het merendeel direct inzetbaar, maar ouderen hebben een relatief kleine kans op (uitstroom naar) werk. Het gaat steeds meer om kortlopende uitkeringen, waardoor ook de doorstroom naar de Wwb is toegenomen;
- In de Wwb ligt in recente jaren de instroom beduidend boven de uitstroom, waardoor het aantal uitkeringen is toegenomen (tot ruim 22.000 medio 2014), mede als gevolg van doorstroom vanuit de WW. De dynamiek is in deze aanbodcategorie echter beduidend lager en ligt op ongeveer eenderde van het gemiddelde bestand (7000 instroom en 5000 uitstroom op jaarbasis). Dit betekent dat er een grote groep is die langdurig op een bijstandsuitkering is aangewezen en weinig kans op werk heeft. Op een bepaald tijdstip wordt ongeveer 20% van de Wwb'ers beschouwd als redelijk kansrijk (direct

inzetbaar). Het gaat dan gemiddeld om zo'n 4000 bijstandsccliënten. De 5000 cliënten die in het afgelopen jaar uit de Wwb zijn gestroomd, stroomden echter voor het merendeel niet uit naar werk. Instroom in de Wwb houdt voor een belangrijk deel ook niet direct verband met het verlies van werk; in ongeveer de helft van de gevallen gaat het om 'overige redenen'.

Op jaarbasis kan er in Den Haag dus de komende periode (2014-2018) worden gesproken van een (nieuw) 'werkzoekend' aanbod van grofweg 16.000 personen (8000 schoolverlaters en 8000 Ww'ers - voor een deel doorstromend naar de Wwb, aangevuld met nuggers en personen met een arbeidsongeschiktheidsuitkering). Verder verandert rond 10% van de werkenden van werkring en dat betreft ongeveer 20.000 tot 25.000 personen. Hier staat een afname van het aanbod tegenover in verband met pensionering ter grootte van 7000 personen. Dit wijst op een direct inzetbaar 'werkzoekend' aanbod van ongeveer 35.000 op jaarbasis. Dit ligt op dit moment boven het aantal beschikbare baanopeningen (grofweg 25.000 voor Den Haag). Door de toename van het aantal vacatures zal de komende jaren dit verschil overigens kleiner worden, waardoor de jaarlijkse toename van het aantal werkzoekenden afzwakt.

In de directe vergelijking van vraag en aanbod op gemeentelijk niveau wordt geen rekening gehouden met pendelstromen. Maar ook op regionaal niveau (Arbeidsmarktregio Haaglanden, metropoolregio) is er sprake van vergelijkbare verhoudingen tussen baanopeningen en 'nieuw' werkzoekend aanbod. Bij een licht dalende werkgelegenheid en een toenemende beroepsbevolking zal het verschil tussen baanopeningen en 'nieuw' aanbod zich de komende jaren in ongunstige zin ontwikkelen, dat wil zeggen dat het aantal werkzoekenden elk jaar een fractie hoger komt te liggen en zich vooral zal manifesteren via een toename van het aantal Wwb uitkeringen. De precieze omvang valt moeilijk te voorspellen, omdat een deel van het aanbod zich zal terugtrekken als gevolg van het ontmoedigingseffect, maar zich weer zal aanbieden wanneer het aantal vacatures toeneemt (aanmoedigingseffect).

6.5 NWW'ERS

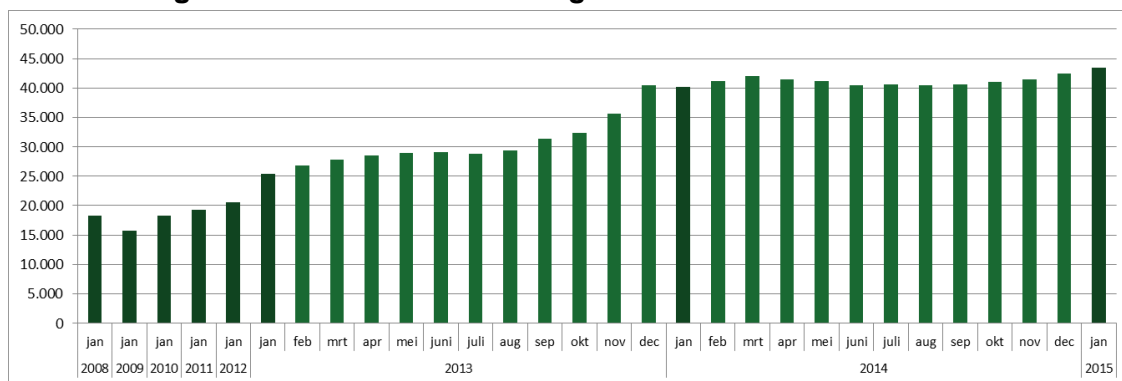
Werkloosheidspercentage nww 17%

Onderdeel van het arbeidsaanbod zijn de niet-werkende werkzoekenden (nww) zoals deze door het UWV worden geregistreerd. Dit is een groep mensen die deels onderdeel uitmaken van de werkzoekende beroepsbevolking maar die ook deels geen onderdeel zijn van de beroepsbevolking omdat zij niet voldoen aan de voorwaarden die het CBS daarvoor stelt (direct beschikbaar voor de arbeidsmarkt, actief werkzoekend, en tot eind 2014 werk willend voor ten minste 12 uur per week⁹).

Het aantal nww'ers in Den Haag lijkt in 2014 te stabiliseren rond de 42.000 maar is in december 2014 nog iets opgelopen tot 43.442. Hiermee komt het werkloosheidspercentage van de niet-werkende werkzoekenden op 17%.

⁹ Vanaf 1 januari 2015 is de officiële definitie van de beroepsbevolking door het CBS aangepast aan de internationale definitie. Hierdoor vallen ook mensen die minder dan 12 uur per week werken of willen werken onder de beroepsbevolking.

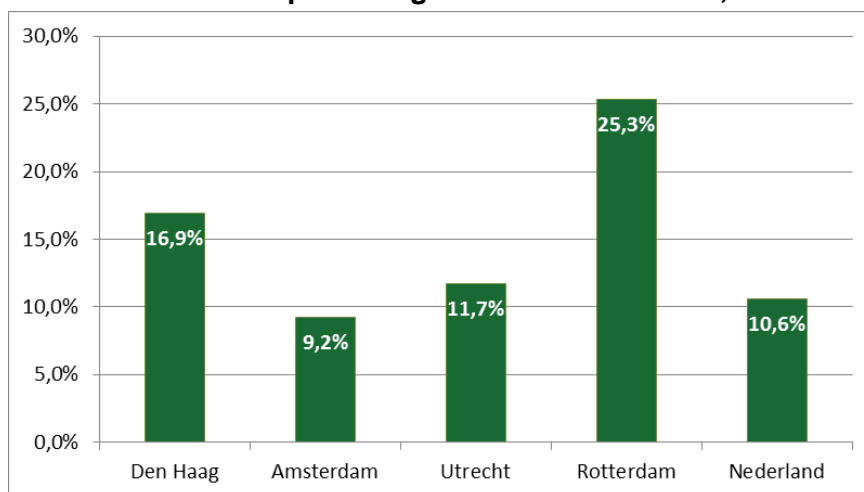
Figuur 6.4 Ontwikkeling aantal nww'ers in Den Haag

Bron: UWV, bewerking PSO

In de andere G4 gemeenten en in Nederland zijn de nww werkloosheidspercentages als volgt:

Figuur 6.5 Nww werkloosheidspercentage in G4 en Nederland, december 2014

Bron: UWV, CBS, bewerking PSO

De nww werkloosheidspercentages van vooral Amsterdam en Utrecht zijn lager dan die van Den Haag. Rotterdam ligt een stuk hoger. Den Haag ligt zeven procentpunt hoger dan het landelijk gemiddelde.

Ook de snelheid waarmee het aantal nww'ers toeneemt is in de gemeente Amsterdam het laagst. Sinds december 2012 is het aantal nww'ers daar met 37% toegenomen. In Rotterdam is dat met 64% en in Den Haag met 71%. De sterkste groei van het aantal nww'ers vond plaats in Utrecht. Daar is het aantal nww'ers sinds december 2012 met 138% toegenomen.

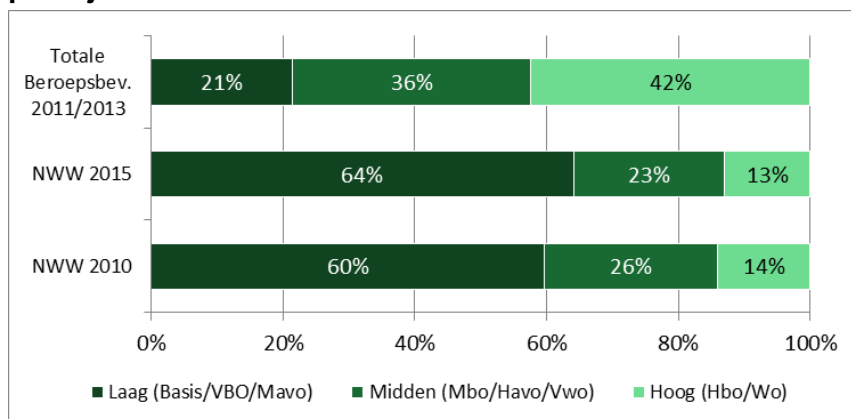
Een kanttekening bij het gebruik van deze cijfers is dat de mate waarin registraties sluitend zijn verschillen per gemeente. In Den Haag hebben UWV en gemeente in de afgelopen jaren gerealiseerd dat deze op orde is.

6.6 OPLEIDINGSNIVEAU NWW'ERS

Nww'ers laag opgeleid

Het opleidingsniveau van de nww'ers verandert nauwelijks. Al jaren is een groot deel van hen laag opgeleid. Van de nww'ers heeft in 2014 zelfs 41% een basis opleiding zonder verdere (afgemaakte) vervolg opleiding.

Figuur 6.6 Opleidingsniveau Haagse nww'ers en totale beroepsbevolking, per 1 januari

Bron: UWV, CBS, bewerking PSO

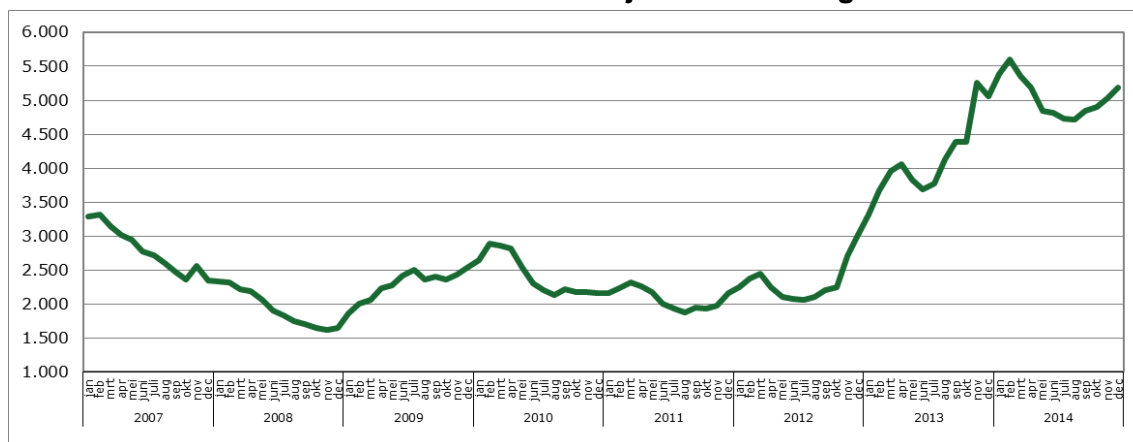
In figuur 6.3 is ook het opleidingsniveau van de totale beroepsbevolking weergegeven. Duidelijk is dat de beroepsbevolking aanzienlijk hoger is opgeleid dan de nww'ers.

6.7 JEUGDWERKLOOSHEID

Sterke toename van de jeugdwerkloosheid tot meer dan 5000.

De werkloosheid onder jongeren tot 27 jaar is sterk toegenomen vanaf eind 2012. Eind 2014 was het aantal niet-werkende werkzoekenden onder de 27 jaar 5179. Daarmee is het aantal weer iets afgenomen ten opzichte van het absolute maximum dat bereikt werd in februari 2014 (5594).

Figuur 6.7 Aantal niet-werkende werkzoekenden tot 27 jaar in Den Haag

Bron: UWV, bewerking PSO

Voor het nww werkloosheidspercentage betekende dit een stijging tot 14% eind 2014.

7

DE HAAGSE REGIO

7.1 INLEIDING

Den Haag ligt niet geïsoleerd in het land. Sinds 1 januari 2015 maakt Den Haag deel uit van de Metropoolregio Rotterdam-Den Haag (MRDH). Deze metropoolregio bestaat uit de voormalige Stadsregio Rotterdam (SRR) en het voormalige Stadsgewest Haaglanden (SGHL). De onderstaande kaart laat de metropoolregio zien, onderverdeeld in de twee voormalige stadsregio's en gemeente Den Haag. In dit hoofdstuk zullen we nader ingaan op de gemeenten binnen het voormalige Stadsgewest Haaglanden.

Figuur 7.1 Den Haag binnen voormalige SGHL en binnen MRDH

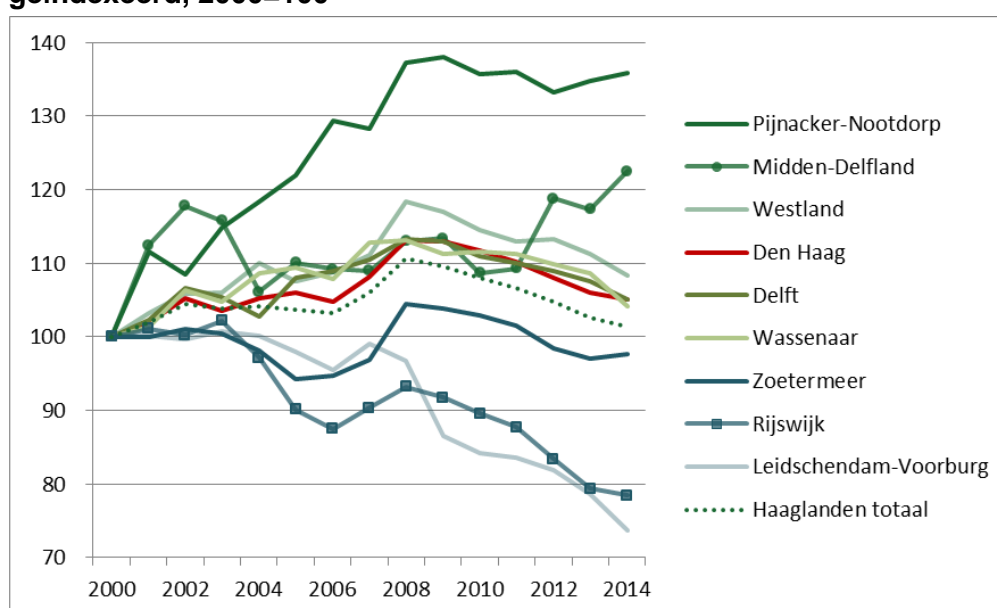

7.2 WERKGELEGENHEIDSONTWIKKELING PER GEMEENTE IN DE REGIO

Ontwikkeling per gemeente heel verschillend

De regio als totaal vertoont een duidelijke groei tot 2008 om daarna terug te zakken. Ten opzichte van 2000 is er in 2014 1% groei gemeten in het aantal banen. Daarmee komt de regio uit op een totaal van 487.000 banen op 1 januari 2014. Niet alle regiogemeenten volgen ditzelfde patroon. Sommige gemeenten, zoals Pijnacker-Nootdorp en ook Midden-Delfland, laten een bijna continue groei zien. Andere gemeenten, zoals Leidschendam-Voorburg en Rijswijk, laten een bijna continue krimp zien. En de overige gemeenten volgen het algemene patroon van groei tot 2008-2009 en daarna krimp.

Figuur 7.2 Ontwikkeling van het aantal banen per gemeente in de regio Haaglanden, geïndexeerd, 2000=100

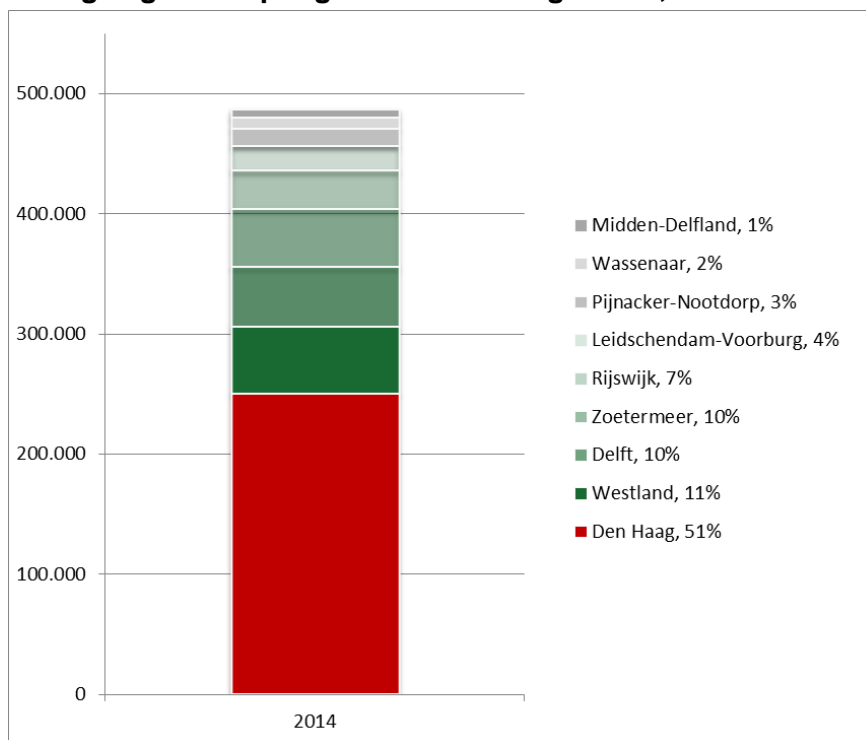

Bron: Werkgelegenheidsregister Haaglanden, bewerking PSO

Binnen de regio is Den Haag verantwoordelijk voor iets meer dan de helft van alle banen (51%). Deze verhouding is de afgelopen 15 jaar nauwelijks gewijzigd. De werkgelegenheid in de regio is geconcentreerd rond de centra in Den Haag en daarnaast vooral in een aantal kernen in Delft en Zoetermeer.

Ook de meeste vestigingen liggen in Den Haag; 53% van alle vestigingen in Haaglanden liggen in Den Haag.

Figuur 7.3 Werkgelegenheid per gemeente in Haaglanden, 1-1-2014

Bron: Werkgelegenheidsregister Haaglanden, bewerking PSO

Als we kijken naar de werkgelegenheidsstructuur van de Haaglandse gemeenten zien we de volgende typering.

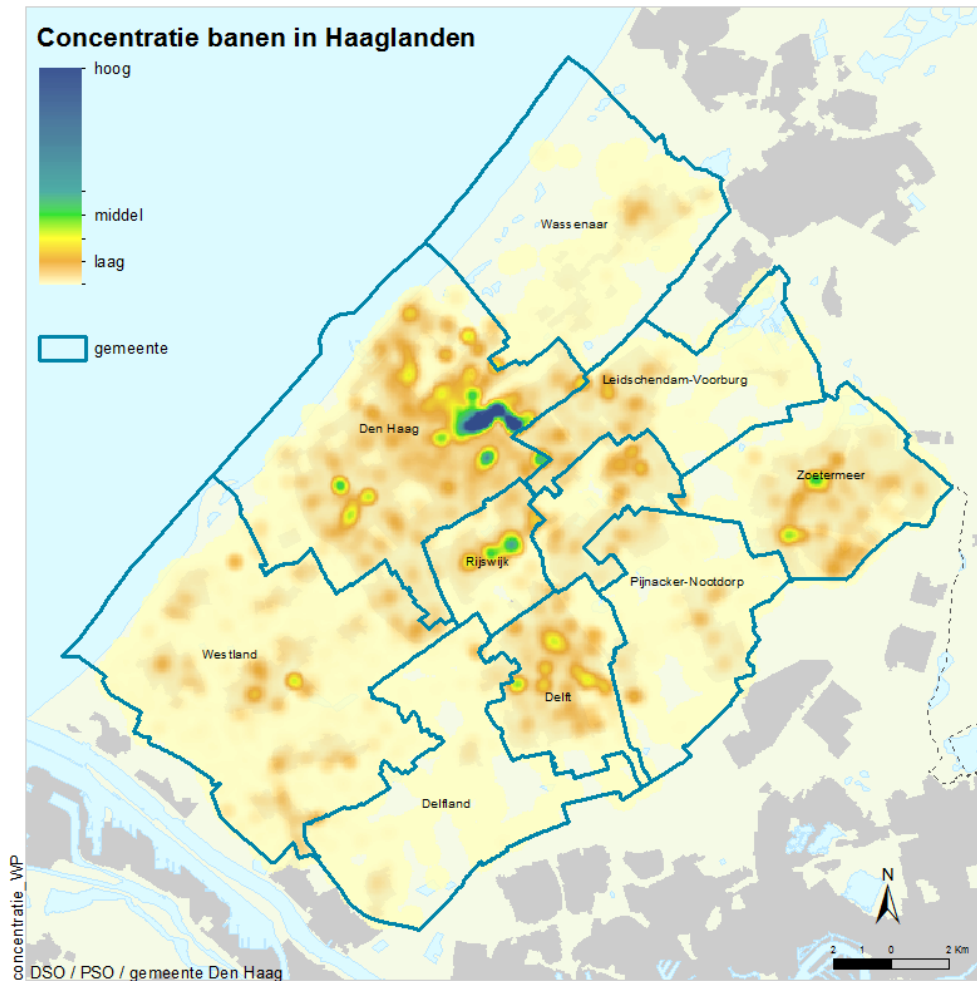
Op het vlak van overheidsbestuur en extraterritoriale organisaties heeft Den Haag ca. 79% van alle banen in Haaglanden. Geen van de andere Haaglandse gemeenten heeft een zo grote dominantie op één van de sectoren. Daarnaast heeft Den Haag een meer dan evenredig groot aandeel van de banen in olie- en gaswinning (74% van de banen) en in de financiële sector (63% van de banen in Haaglanden).

Het meest onderscheidend na Den Haag is de gemeente Westland die verantwoordelijk is voor 70% van de banen in de landbouw en 30% van alle Haaglandse banen in de nutssector. Verder heeft het Westland vooral in de industrie en bouw een relatief groot aandeel van de banen (elk ca. 21% van de banen in Haaglanden).

Delft heeft (samen met Westland) een belangrijk aandeel in de nutssector binnen Haaglanden (63% van de Haaglandse banen). Ook in het onderwijs is Delft een belangrijke speler in de regio. Hierbij neemt de TU Delft een belangrijke plaats in. Onderwijs in Delft is goed voor een kwart van alle banen in het onderwijs in Haaglanden.

Voor Rijswijk is vooral de zakelijke dienstverlening en de olie en gassector van belang. In Zoetermeer is de horeca sterker dan gemiddeld vertegenwoordigd maar ook banen in de industrie, dienstverlening en nutsbedrijven (water) zijn meer dan gemiddeld aanwezig. Midden-Delfland heeft naar verhouding veel primaire sector en industrie. Leidschendam-Voorburg heeft naar verhouding een groot aandeel in de zorgsector. En ook Pijnacker-Nootdorp heeft relatief veel banen in de handel en in de primaire sector. Wassenaar heeft nauwelijks dominante sectoren.

Figuur 7.4 Concentratie van banen in de regio Haaglanden, 1-1-2014

7.3 BELANG RIJKSTOPSECTOREN

Den Haag heeft minder dan gemiddeld aantal banen in de topsectoren maar zij ontwikkelen zich positiever

De topsectoren zijn samen goed voor meer dan een kwart van de toegevoegde waarde van Nederland. De arbeidsproductiviteit is in de topsectoren gemiddeld genomen hoger dan in andere sectoren van de Nederlandse economie. De topsectoren zijn gemiddeld bijna 35% productiever dan de overige sectoren in Nederland.

Voor een deel komt dit doordat de topsectoren kapitaalintensiever zijn, maar ook doordat ze kennisintensiever zijn. Dat laatste is bijvoorbeeld zichtbaar aan de forsere bestedingen aan Research & Development (R&D). De investeringsquote in de topsectoren is 1,6 keer hoger dan in de overige sectoren. Dit duidt op een hogere kapitaalintensiteit. De R&D-uitgave aan eigen onderzoek in de topsectoren bedraagt 97% van de totale private R&D-uitgaven in Nederland. De topsectoren hebben een sterke oriëntatie op de buitenlandse afzet en leveren hierdoor een gunstige bijdrage aan de Nederlandse economische groei. De bijdrage aan de werkgelegenheid is relatief beperkter. Een op de vijf werkende in Nederland werkt in een van de topsectoren. Afgezet tegen het aandeel van de topsectoren in de toegevoegde waarde betekent dit dat de arbeidsproductiviteit in de topsectoren hoog is¹⁰.

Op basis van deze punten wil het kabinet de topsectoren waarin Nederland wereldwijd uitblinkt, nog sterker maken. Om dat te bereiken, gaan overheid, bedrijfsleven, universiteiten en onderzoekscentra samenwerken aan kennis en innovatie. De afspraken hierover zijn vastgelegd in zogeheten innovatiecontracten. Maar hoe belangrijk zijn de topsectoren eigenlijk voor Den Haag en de regio?

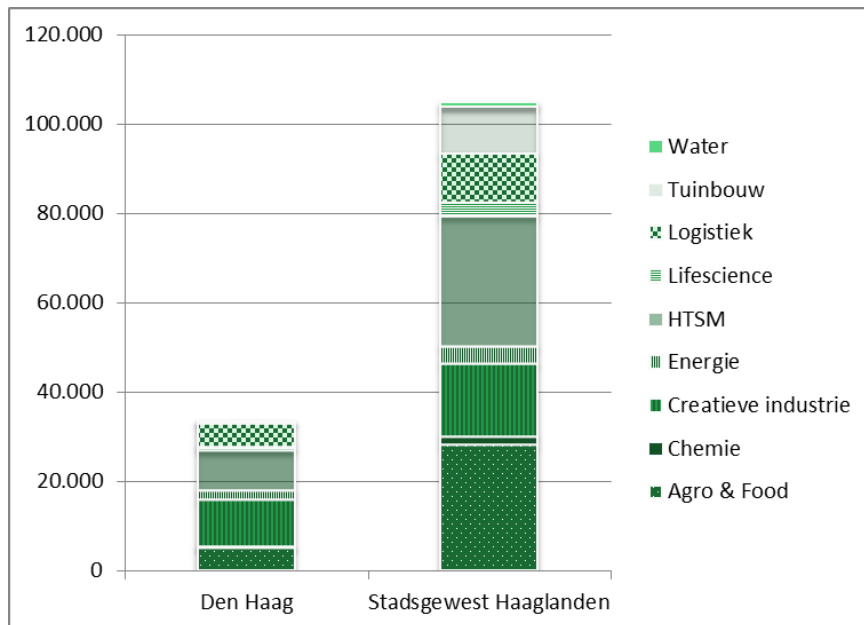
Landelijk werkt één op de vijf werkenden in een topsector. In de regio is dat zelfs 22%. Dat komt vooral door het grote aantal banen (ca. 30.000 waarvan ca. 9000 in Den Haag) in de High Tech Systemen en Materialen (HTSM) en in de Agro & Food (28.000 banen waarvan 5000 in Den Haag) en Tuinbouw (10.000 banen vrijwel allemaal in het Westland). Voor de regio Haaglanden zijn de topsectoren dus meer dan gemiddeld belangrijk.

Den Haag steekt daar wat mager bij af met 13% van de banen in de topsectoren. De afgelopen 15 jaar schommelde het aandeel van de banen in de topsectoren in Den Haag altijd rond de 13% à 14%.

Deze banen vinden we vooral in de creatieve industrie en de hightech. De overige topsectoren zijn veel kleiner. Vooral de chemie, tuinbouw en water komen maar in geringe mate voor in Den Haag. Voor de creatieve industrie geldt dat deze in Den Haag meer dan gemiddeld is vertegenwoordigd (in vergelijking met de regio). Binnen de regio Haaglanden heeft Den Haag 65% van de banen in de creatieve industrie.

¹⁰ Jaarbericht Sectoren 2013, Ministerie van Economische Zaken

Figuur 7.5 Werkgelegenheid Topsectoren in Den Haag en regio Haaglanden, 1-1-2014

Bron: Werkgelegenheidsregister Haaglanden, bewerking PSO

De ontwikkeling van de topsectoren in Den Haag is gunstiger dan die van de overige sectoren. In de periode 2011-2014, de periode waarin het kabinetsbeleid ten aanzien van de topsectoren werd uitgevoerd, nam het aantal banen wel af in de topsectoren maar niet zo sterk als in de overige sectoren of in de totale werkgelegenheid. In 2012 was er sprake van een forse krimp van het aantal banen in de topsectoren van Den Haag (vooral in de logistiek, energie, creatieve industrie en agro & food). Hierdoor namen de topsectoren gezamenlijk een krimp van -1200 banen voor hun rekening. Dat was ruim een kwart (26%) van de totale krimp aan banen in dat jaar. In de loop van 2013 hebben de topsectoren zich weer wat hersteld en is het aantal banen in de topsectoren zelfs toegenomen met 1,3% terwijl er voor Den Haag totaal en krimp was van -0,8%.

In de regio totaal is er sprake van een gestage krimp van de banen in de topsectoren. Hierbij krimpen de topsectoren zelfs meer dan de totale regionale werkgelegenheid (6% krimp in de topsectoren sinds 2011 en 5% krimp in alle werkgelegenheid in de regio). Voor de regio geldt dus niet dat de topsectoren het beter doen dan de rest. Alleen in 2013 gaat dit wel op. De totale werkgelegenheid in Haaglanden is in dat jaar afgenomen met ruim 6100 banen (-1,2%). In de topsectoren was er een afname van 750 banen, een krimp van -0,7%. In 2013 doen de topsectoren in de regio het dus beter (minder slecht) dan de overige sectoren en totaal.

Tabel 7.1 Ontwikkelingen in de topsectoren en overige sectoren in Den Haag, 2011-2014

Aantal banen	2011	2012	2013	2014
Den Haag werkgelegenheid in alle topsectoren	34.547	34.154	32.912	33.352
Den Haag werkgelegenheid in overige sectoren	227.470	222.703	219.159	216.773
Den Haag totale werkgelegenheid	262.017	256.857	252.071	250.125
Groei en krimp t.o.v. het vorige jaar (in %)				
Den Haag groei/krimp in alle topsectoren		-1,1%	-3,6%	1,3%
Den Haag groei/krimp in overige sectoren		-2,1%	-1,6%	-1,1%
Den Haag groei/krimp totaal		-2,0%	-1,9%	-0,8%

Bron: Werkgelegenheidsregister Haaglanden, bewerking PSO

7.4 GROEI- EN KRIMPSECTOREN / UITSCHIETERS

Veel krimp en weinig groei in de Haaglandse gemeenten

De onderstaande tabel geeft de ontwikkeling van banen weer in 2009-2014 in de gemeenten binnen de regio Haaglanden per sector. De economische- en banken-crisis begon in 2007 en werkte in de economie door vanaf eind 2008. Het jaar 2009 was voor veel gemeenten het jaar met de hoogste werkgelegenheid. Na 2009 drong de crisis in alle sectoren door en begon de banenkrimp in alle gemeenten. Voor de hier gepresenteerde gegevens betekent dit dat de uitgangspositie van 2009 zeer positief is. Dit is voor vele sectoren het jaar met de grootste werkgelegenheid van de afgelopen vijf jaar. Toch is hier niet gekozen om terug te kijken tot 2000 omdat in een tabel met globale aanduidingen van groei en krimp (+ en -), de ontwikkelingen teveel worden uitgevlakt wanneer we over zo'n lange periode kijken.

In dit hoofdstuk is ervoor gekozen om te werken met de indeling in bedrijfstakken zoals deze door het CBS wordt gebruikt (op basis van de sbi indeling). Deze wijkt iets af van de in hoofdstuk drie gebruikte indeling die voor Den Haag is aangepast.

Grootste groei kleiner dan grootste krimp

Wat opvalt, is dat voor de regio totaal er in de laatste vijf jaren geen enkele groeisector is te vinden. Ook voor de diverse gemeenten binnen de regio geldt dat. Alleen Midden-Delfland kan op een kleine groei rekenen in de afgelopen vijf jaren (+500 banen).

Tabel 7.2 Groei- en krimpsectoren per gemeente in Haaglanden, 2009-2014

	Delft	Den Haag	Leidschendam- Voorburg	Midden- Delfland	Pijnacker- Nootdorp	Rijswijk	Wassenaar	Westland	Zoetermeer	Haaglanden totaal
A Agrarische sector	-	---	---	--	---	--	-	----	=	-----
B Delfstoffenwinning		-	+			---		+	+	--
C Industrie	-----	---	--	++++	--	----	=	---	-----	-----
D Energiesector	+	--		+	=			--	-	--
E Watermanagement	--	-	--	+		=		+	++	--
F Bouwnijverheid	---	-----	----	--	---	---	---	----	---	-----
G Groot- en detailhandel	---	-----	-----	---	---	----	---	-----	---	-----
H Vervoer en opslag	---	-----	---	--	---	-	---	---	---	-----
I Horeca	+	-----	++	=	+++	---	--	--	+	-----
J Informatie en Communicatie	++	---	++	+	+	----	++	+++	+++	---
K Financiële instellingen	---	-----	---	-	--	--	-	--	---	-----
L Onroerend goed sector	--	---	=	+	+	-	-	--	--	-----
M Advies & Onderzoek sector	---	+++++	---	---	+++	----	--	----	++	-----
N Overige zak. Dienstverlening	---	-----	---	+	+	----	+	---	---	-----
O Openbaar bestuur	---	-----	+++	=	+	---	=	+	---	-----
P Onderwijs	-	++	---	-	++	---	=	---	---	-----
Q Zorgsector	--	-----	---	+++	++	-	+	=	---	-----
R Vrije tijd sector	---	---	=	-	-	++	--	-	---	-----
S Overige dienstverlening	---	-----	---	+	+	----	-	-	+++	-----
T Extra territoriaal		-				=	=			-
Totaal	-----	-----	-----	+++	---	-----	-----	-----	-----	-----
Saldo 2009 - 2014	-3.736	-18.798	-3.617	497	-222	-5.464	-648	-4.491	-3.025	-39.504

Legenda ontwikkeling: +++++ > 1000, ++++ > 500, +++ > 100, ++ > 50, + > 10;
= -10 tot +10; - < -10, -- < -50, --- < -100, ---- < -500, ----- < -1000

Bron: Werkgelegenheidsregister Haaglanden, bewerking PSO

Tabel 7.3 Top tien groei- en krimpbranches in Haaglanden tussen 2009 en 2014, per sector en gemeente

Top 10 branches met krimp			Top 10 branches met groei		
O Openbaar bestuur	Den Haag	-5785	M Advies & Onderzoek sector	Den Haag	1160
F Bouwnijverheid	Den Haag	-2463	C Industrie	Midden-Delfland	882
N Overige zak. Dienstverlening	Den Haag	-1941	J Informatie en Communicatie	Zoetermeer	223
G Groot- en detailhandel	Den Haag	-1926	S Overige dienstverlening	Zoetermeer	211
C Industrie	Zoetermeer	-1512	M Advies & Onderzoek sector	Pijnacker-Nootdorp	195
C Industrie	Delft	-1491	Q Zorgsector	Midden-Delfland	159
I Horeca	Den Haag	-1344	J Informatie en Communicatie	Westland	125
M Advies & Onderzoek sector	Rijswijk	-1306	I Horeca	Pijnacker-Nootdorp	124
Q Zorgsector	Den Haag	-1273	O Openbaar bestuur	Leidschendam-Voorburg	118
H Vervoer en opslag	Den Haag	-1272	J Informatie en Communicatie	Delft	99

Bron: Werkgelegenheidsregister Haaglanden, bewerking PSO

De branches met in absolute zin de meeste verliezen aan banen liggen vaak in Den Haag. De meeste krimp in de periode 2009-2014 vond plaats in het openbaar bestuur in Den Haag. Ook voor de regio als totaal is dit de grootste krimpsector met bijna 6400 banen in de min. De grootste krimp buiten Den Haag vond plaats in de industrie in Zoetermeer.

De grootste groei sector is de sector advies & onderzoek met 1160 banen erbij in Den Haag. Dit was echter voornamelijk als gevolg van der verhuizing van MN Services van Rijswijk naar Den Haag. In de regio als totaal was er in deze branche sprake van krimp met bijna hetzelfde aantal banen. Behalve een banenverlies in deze branche in Rijswijk (zie tabel 7.2) had ook Westland te kampen met forse verliezen in deze sector (-600 banen).

Grootste groeier buiten Den Haag is de industrie in Midden-Delfland. Midden-Delfland heeft haar groei in de industrie echter bijna volledig te danken aan een

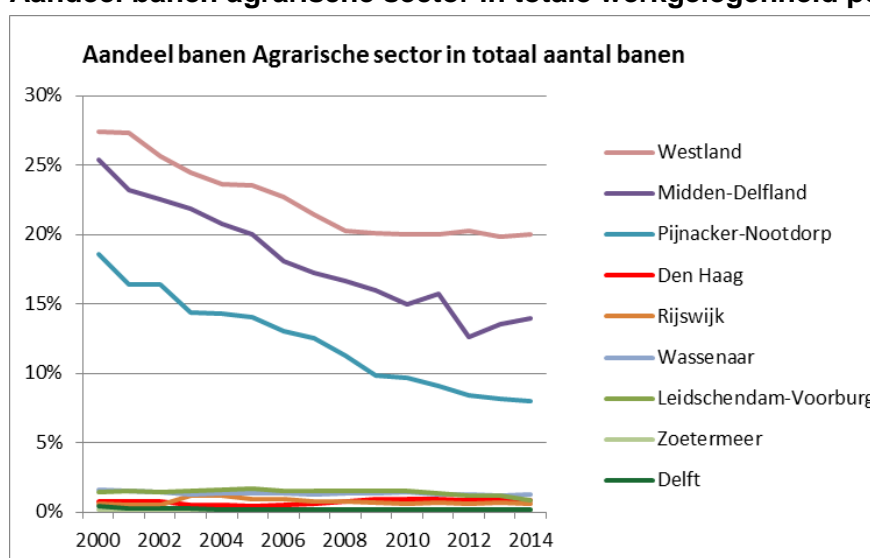
verhuizing van Combiwerk uit Delft in 2012. Voor de regio als totaal levert dit geen extra banen op.

In bijlage IX zijn van alle sectoren grafieken opgenomen van de gemeenten in de regio Haaglanden. Deze grafieken geven steeds de geïndexeerde ontwikkeling van het aantal banen weer en het belang van de sector in het totale aantal banen. Een aantal uitgesproken sectoren worden hier besproken.

Afname banen agrarische sector

De agrarische sector is vooral van belang voor gemeenten Westland, Midden-Delfland en Pijnacker-Nootdorp. Voor deze drie gemeenten is de sector goed voor 8-20% van alle banen in de gemeente (2014).

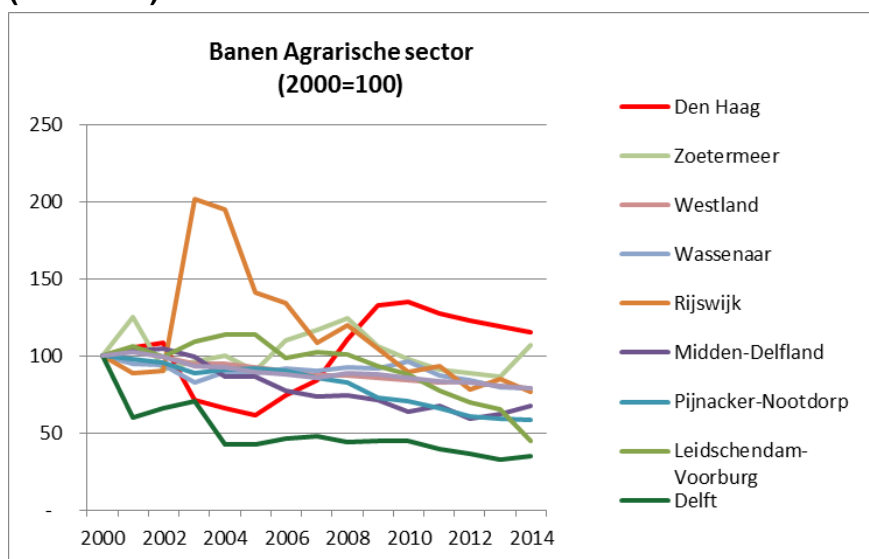
Figuur 7.6 Aandeel banen agrarische sector in totale werkgelegenheid per gemeente

Bron: Werkgelegenheidsregister Haaglanden, bewerking PSO

Het aantal banen in deze sector neemt in deze drie gemeenten al jaren stabiel af. Maar ook in de andere regiogemeenten verliest de sector banen.

Figuur 7.7 Ontwikkeling aantal banen in agrarische sector, per gemeente, geïndexeerd (2000=100)

Bron: Werkgelegenheidsregister Haaglanden, bewerking PSO

Delfstofwinning in beperkt aantal gemeenten

De delfstofwinning (de olie en gas sector) komt vooral voor in Den Haag waar bijna driekwart van alle banen in deze sector voorkomen. Daarnaast zijn er banen in deze sector in Rijswijk, Zoetermeer, Westland en Leidschendam-Voorburg. Het aantal banen krimpt, vooral in Den Haag en Leidschendam-Voorburg.

Krimp in meeste gemeenten voor industrie, bouw, handel en transport

De meeste gemeenten laten krimp zien in een aantal sectoren. Soms al vanaf 2000 maar meestal pas vanaf 2008. Deze krimp geldt voor de industrie, bouw, groot- en detailhandel en vervoer en opslag. Den Haag bevindt zich met betrekking tot de baanontwikkeling in het algemeen in een middenpositie. Pijnacker-Nootdorp laat wel een gunstige ontwikkeling zien in het aantal banen in de handel. Deze sector is ook van relatief groot belang voor Pijnacker-Nootdorp.

Horeca heeft het goed gedaan

Voor de meeste gemeenten heeft de horeca het goed gedaan sinds 2000. Den Haag is met het aantal banen in de horeca op vrijwel hetzelfde niveau (terug) als in 2000. Rijswijk en Wassenaar zitten daar onder. De meeste andere gemeenten laten wel een terugval zien de laatste paar jaar (na 2008) maar hebben toch over de hele periode een positieve trend. Pijnacker-Nootdorp heeft een forse groei doorgemaakt naar ca. 600 banen. Voor Wassenaar geldt dat zij sinds 2000 zo'n 65 banen in de horeca heeft verloren terwijl deze bedrijfstak wel relatief belangrijk is voor deze gemeente.

Belang van informatie en communicatie groot voor enkele gemeenten

Voor Zoetermeer, Rijswijk, Den Haag en Delft ligt het aandeel van informatie en communicatie in de totale werkgelegenheid tussen de vijf en acht procent. De

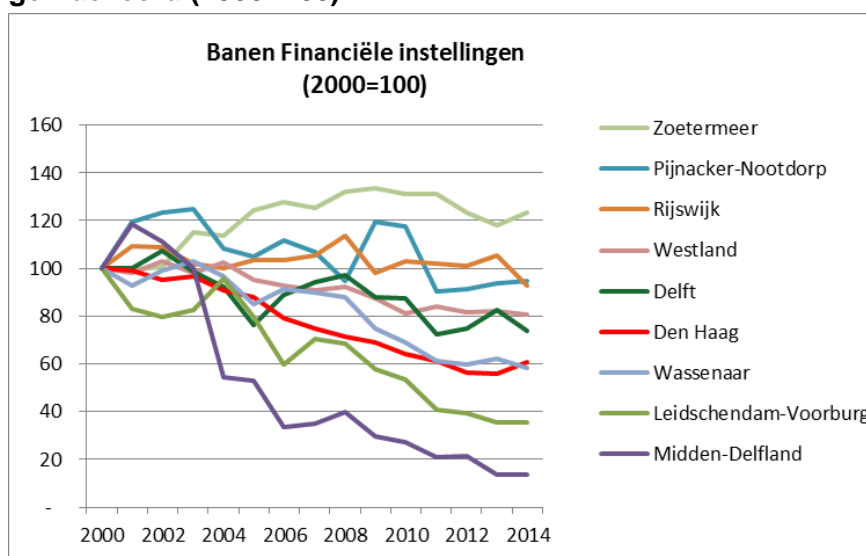
ontwikkeling van het aantal banen in deze gemeenten is echter minder gunstig. De krimp van het aantal banen in deze sector begon na 2005.

Pijnacker-Nootdorp, Midden-Delfland, Wassenaar en Westland laten een toename zien in het aantal banen in hun gemeente in deze sector. Ook het belang van de sector in het totaal aantal banen in deze gemeenten neemt toe.

Financiële instellingen langdurige krimp

De financiële sector heeft het al geruime tijd moeilijk. Al vóór de bankencrisis in 2008 serieus doorbraak was er sprake van inkrimping in de sector. Verdergaande digitalisering versterkt dat proces. Het hardst ging de krimp in Midden-Delfland waar het aantal banen in deze sector is gereduceerd tot 17 (1-1-2014). Ook in de meeste andere gemeenten is het aantal banen afgenomen. Voor de hele regio is er sprake van een verlies van 6000 banen sinds 2000, de meeste al van voor de bankencrisis. In Den Haag is dit een grote sector met 8000 banen in 2014. Dat is 63% van alle banen in de regio.

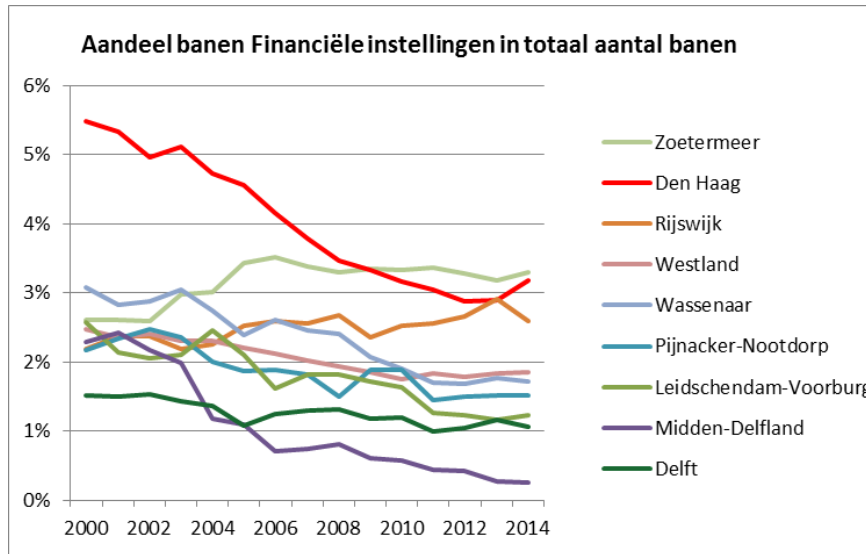
Figuur 7.8 Ontwikkeling van het aantal banen in de financiële sector, per gemeente, geïndexeerd (2000=100)

Bron: Werkgelegenheidsregister Haaglanden, bewerking PSO

Het belang van de sector voor de verschillende gemeenten is ook afgenomen. Dit geldt in sterke mate voor Den Haag en Pijnacker-Nootdorp, in mindere mate bij de andere gemeenten.

Figuur 7.9 Aandeel banen bij financiële sector in totale werkgelegenheid per gemeente

Bron: Werkgelegenheidsregister Haaglanden, bewerking PSO

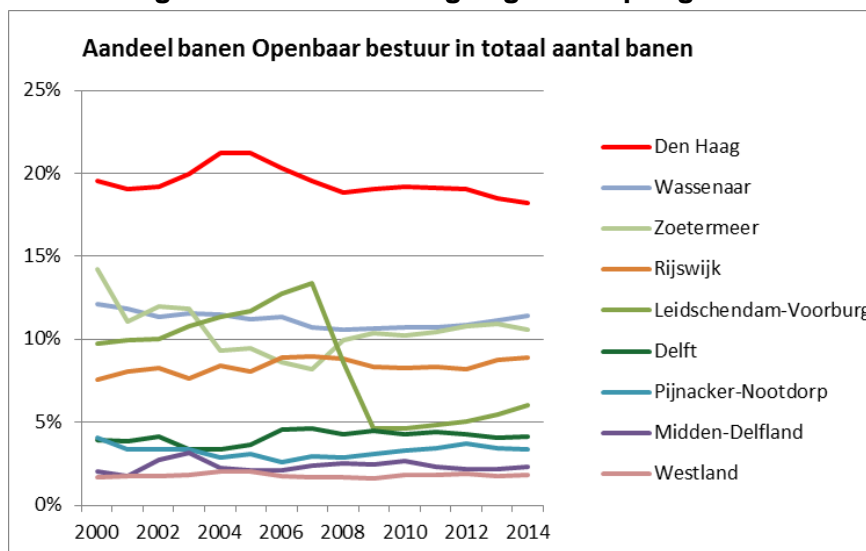
Zakelijke dienstverlening van groot belang voor Wassenaar en Rijswijk

Deze twee gemeenten hebben een aandeel in de werkgelegenheid van de zakelijke diensten van respectievelijk 20% en 12%. Met name voor Wassenaar is het een belangrijke sector die in omvang al een aantal jaren stabiel is.

Krimpende overheid

Voor Den Haag is het openbaar bestuur een belangrijke drager van de werkgelegenheid. Deze tak is goed voor 18% van de werkgelegenheid in Den Haag in 2014. Alleen gemeenten Wassenaar en Zoetermeer komen met ieder 11% enigszins in de buurt van het belang dat de sector heeft voor Den Haag. De onderstaande figuur laat zien dat het belang van het openbaar bestuur in Den Haag aanzienlijk groter is dan in de overige gemeenten in de regio.

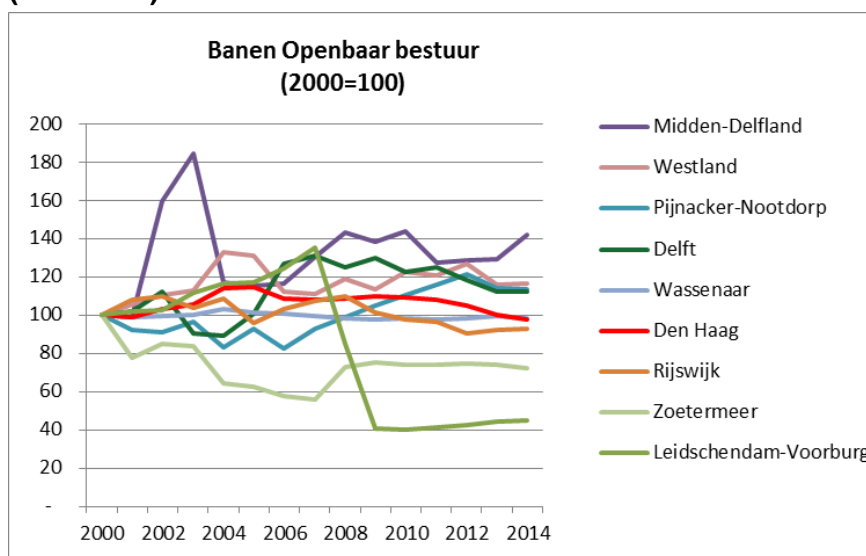
Figuur 7.10 Aandeel banen bij openbaar bestuur, overheidsdiensten, verplichte sociale verzekeringen in de totale werkgelegenheid per gemeente

Bron: Werkgelegenheidsregister Haaglanden, bewerking PSO

Het openbaar bestuur is ook een drager die al vanaf 2000 beperkt is gegroeid en de laatste jaren krimp vertoont. In de regio Haaglanden zijn sinds 2009 meer dan 6000 banen bij de overheid verdwenen, grotendeels in Den Haag.

Figuur 7.11 Ontwikkeling aantal banen in openbaar bestuur, per gemeente, geïndexeerd (2000=100)

Bron: Werkgelegenheidsregister Haaglanden, bewerking PSO

Onderwijs bijna overal gegroeid sinds 2000

In vrijwel alle gemeenten (behalve Rijswijk) is het aantal banen in het onderwijs toegenomen sinds 2000. De meeste banen liggen in Den Haag (ruim 15.000) maar ook in Delft zijn veel banen in het onderwijs te vinden (8000). Al eerder is aangegeven dat de onderwijssector voor Delft erg belangrijk is. Het onderwijs maakt in Delft 17% van alle werkgelegenheid uit, en 25% van alle banen in het onderwijs in de regio liggen hier. Wel is er sprake van een kleine krimp in het onderwijs in Delft de laatste paar jaar. Maar dat geldt voor de meeste gemeenten.

Zorg is voor alle steden een belangrijke sector

Het aandeel in de werkgelegenheid is voor de meeste gemeenten rond de 10%. Uitzonderingen hierop zijn Leidschendam-Voorburg, Delft en Den Haag. Alle drie gemeenten met grotere ziekenhuizen. Voor deze gemeenten is het belang van de zorg groter (15-25%).

Sinds 2000 is de zorgsector in alle gemeenten (behalve Rijswijk) gegroeid. Wel is er in de laatste paar jaar sprake van krimp in sommige gemeenten.

7.5 DE GROOTSTE WERKGEVERS IN DE REGIO

Wanneer we de verschillende vestigingen van eenzelfde bedrijf bij elkaar voegen komen we tot een top 20 van grootste werkgevers in de regio. In de quartaire sector zijn dat, net als in Den Haag, vooral de Gemeente Den Haag en de ministeries. Deze twintig grootste werkgevers in de quartaire sector zijn samen goed voor 76.000 banen, 16% van de totale werkgelegenheid in de regio.

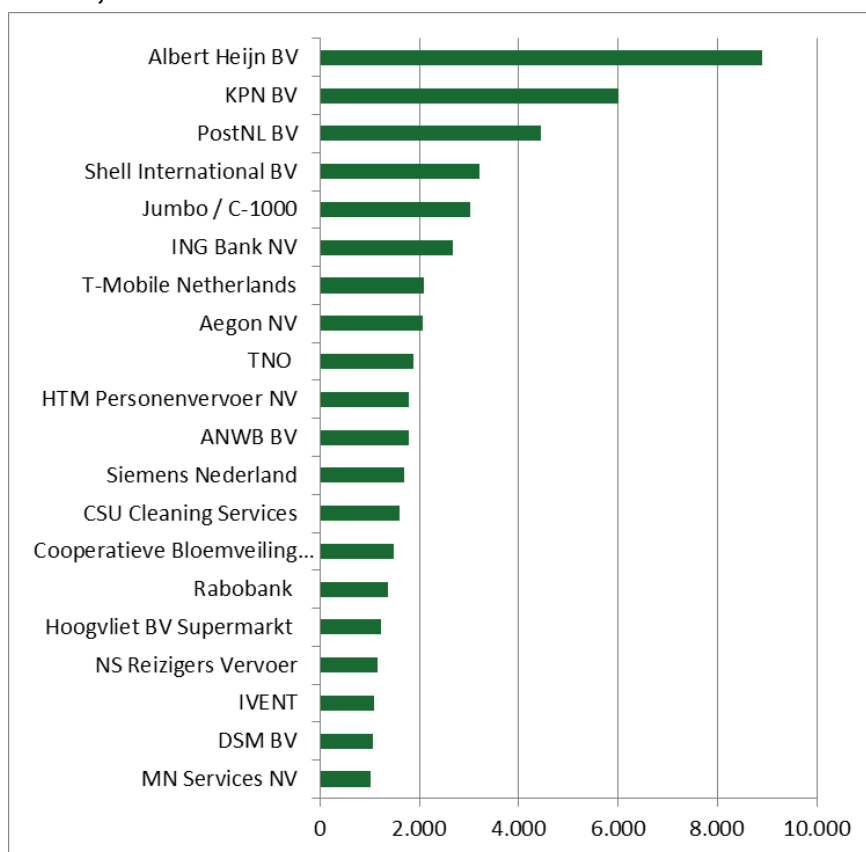
Figuur 7.12 Top 20 van de grootste werkgevers in de regio Haaglanden in de quartaire sector, 2014

Bron: Werkgelegenheidsregister Haaglanden, bewerking PSO

In de commerciële sector is de grootste werkgever van de regio te vinden, namelijk Albert Heijn. Supermarkten doen het goed want ook Jumbo/C-1000 en Hoogvliet komen in de top 20 voor. Ook de financiële sector is goed vertegenwoordigd met drie bedrijven. In totaal bieden de 20 grootste werkgevers in de commerciële sector een baan aan bijna 50.000 mensen, 10% van de totale werkgelegenheid. Dat betekent dat in deze regio de twintig grootste werkgevers in de quartaire sector samen met de twintig grootste commerciële werkgevers goed zijn voor een kwart van de banen.

Figuur 7.13 Top 20 van de grootste werkgevers in de regio Haaglanden in de commerciële sector, 2014

Bron: Werkgelegenheidsregister Haaglanden, bewerking PSO

8

DEN HAAG EN DE G5

8.1 INLEIDING

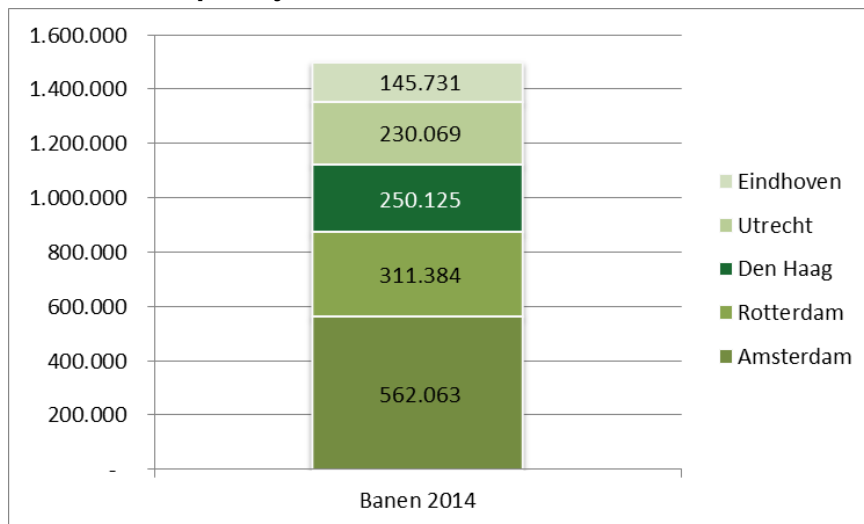
Den Haag laat zich vergelijken binnen de vijf grootste gemeenten in Nederland. Op volgorde van inwonersaantal zijn dat: Amsterdam, Rotterdam, Den Haag, Utrecht en Eindhoven.

8.2 WERKGELEGENHEIDSONTWIKKELING G5

Vijf grootste gemeenten zorgen samen voor anderhalf miljoen banen

Niet alle G5 gemeenten dragen in gelijke mate bij aan de banen. Amsterdam is de grootste gemeente wat betreft het aantal banen. De minste banen worden gevonden in Eindhoven.

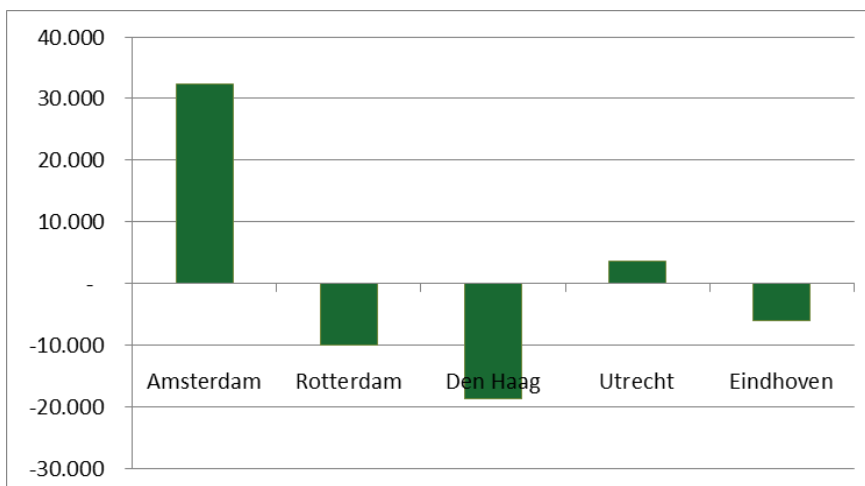
Figuur 8.1 Banen in G5, per 1 januari 2014

Bron: Opgave gemeenten, Werkgelegenheidsregister Haaglanden

Sinds 2009 (het begin van de recessie) verloopt de ontwikkeling van het aantal banen van Den Haag minder gunstig dan van de andere steden. Amsterdam en Utrecht zijn sinds 2009 gegroeid, de andere steden zijn gekrompen. Met bijna 19.000 banen minder dan in 2009 is de afname in Den Haag wel het grootst.

Figuur 8.2 Saldo banen 2009-2014 in de G5

Bron: Opgave gemeenten, Werkgelegenheidsregister Haaglanden

8.3 GROEI- EN KRIMPSECTOREN G5

De onderstaande tabel geeft de ontwikkeling van banen weer tussen 2009-2014 in de G5 per sector. De economische- en bankencrisis begon in 2007 en werkte in de economie door vanaf eind 2008. Eerder is al aangegeven dat het jaar 2009 voor veel gemeenten het jaar met de hoogste werkgelegenheid was. Na 2009 drong de crisis in alle sectoren door en begon de banenkrimp in de meeste gemeenten. Voor de hier gepresenteerde gegevens betekent dit dat de uitgangspositie van 2009 zeer positief is.

Tabel 8.1 Groei- en krimp sectoren per gemeente in G5, 2009-2014

	Amsterdam	Rotterdam	Den Haag	Utrecht	Eindhoven
A Agrarische sector	-	=	--	=	-
B Delfstoffenwinning	=	-	-	=	=
C Industrie	----	---	--	---	----
D Energiesector	++++	+++	-	--	++
E Watermanagement	+++	--	=	-	=
F Bouwnijverheid	---	----	-----	---	----
G Groot- en detailhandel	++++	+++	----	---	++
H Vervoer en opslag	++	----	---	++	--
I Horeca	+++++	+++	---	+++	+++
J Informatie en Communicatie	++++	---	---	++	----
K Financiële instellingen	---	----	---	=	--
L Onroerend goed sector	++	--	--	+	-
M Advies & Onderzoek sector	+++++	+++	+++	+++	+++++
N Overige zak. Dienstverlening	----	----	----	----	----
O Openbaar bestuur	----	++	-----	++++	++
P Onderwijs	++++	--	-	+++	--
Q Zorgsector	+++++	++++	---	++++	--
R Vrije tijd sector	+++++	---	--	+++	++
S Overige dienstverlening	++++	--	---	---	=
T Extra territoriaal	=		=		=
Totaal	+++++	----	-----	++++	----
Saldo 2009 - 2014	32.283	-10.047	-18.798	3.593	-5.997

Legenda ontwikkeling: +++++ > 5000, ++++ > 1500, +++ > 500, ++ > 100, + > 20; = -20 tot +20; - < -20, -- < -100, --- < -500, ---- < -1500, ----- < -5000

Bron: Opgave gemeenten, Werkgelegenheidsregister Haaglanden

Waar Den Haag in vrijwel alle sectoren krimpt (met uitzondering van de advies en onderzoek), geldt dat niet voor de andere gemeenten. Amsterdam laat in meer dan de helft van de sectoren groei zien en ook soms forse groei. Ook in Utrecht komt in veel sectoren groei voor. Bij Rotterdam en Eindhoven is het wel minder maar ook zij hebben meer groeisectoren dan Den Haag.

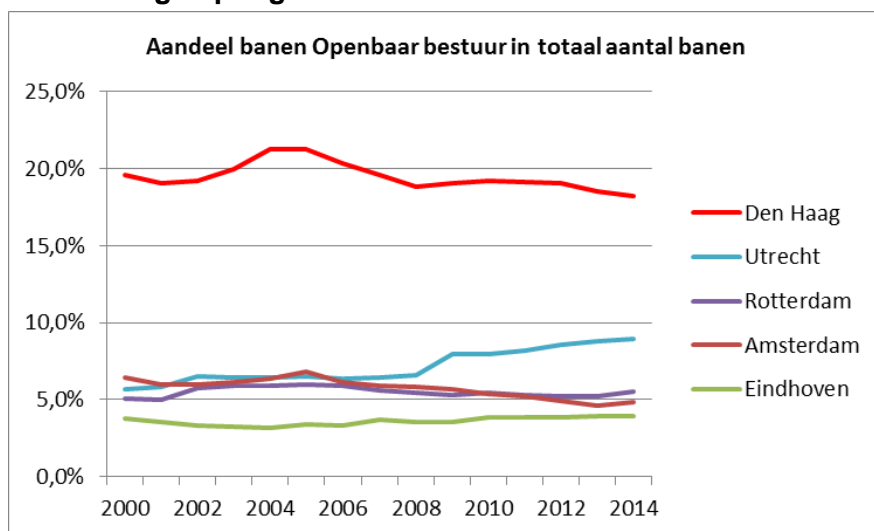
In bijlage X zijn van alle sectoren grafieken opgenomen van de gemeenten in de G5. Deze grafieken geven steeds de geïndexeerde ontwikkeling van het aantal banen weer en het belang van de sector in het totaal aantal banen. Een aantal uitgesproken sectoren wordt hier besproken.

Openbaar bestuur: van groot belang maar krimpend

Den Haag kent een aantal sectoren die een (veel) groter aandeel in de werkgelegenheid hebben dan bij de andere G5 gemeenten het geval is. Dit zijn de agrarische sector, delfstofwinning, het openbaar bestuur en de overige dienstverlening. De nabijheid van het Westland, het belang van de olie & gas sector in de regio en de aanwezigheid van de rijksoverheid spelen hierin een grote rol.

Vooraf het openbaar bestuur springt eruit met begin 2014 18% van de banen in Den Haag. Bij de andere gemeenten komt het aandeel openbaar bestuur niet boven de 9% uit.

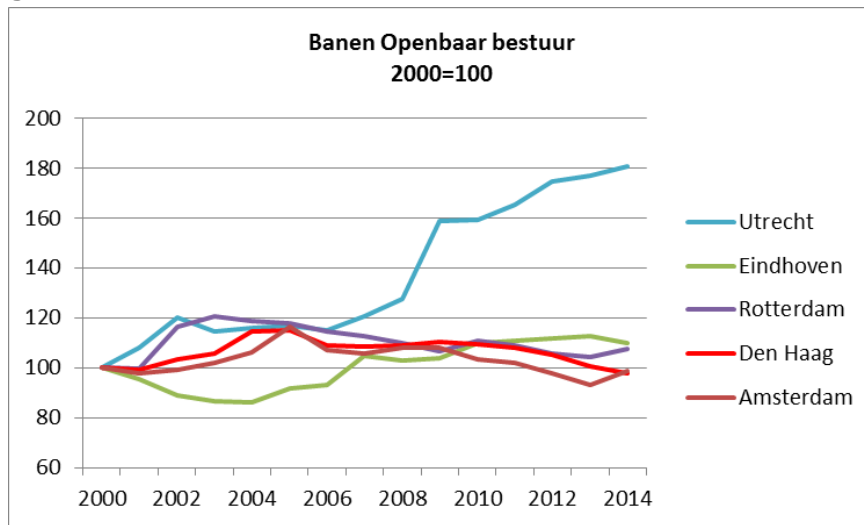
Figuur 8.3 Aandeel banen bij het Openbaar bestuur, overheid, verplichte sociale verzekeringen per gemeente

Bron: Opgave gemeenten, Werkgelegenheidsregister Haaglanden

Tegelijkertijd liet het aantal banen in deze sector een snelle groei zien tot 2005, een wat langzamere groei van 2005 tot 2010 om na 2010 te krimpen. Vooral in de periode 2012-2013 was er sprake van een forse krimp. Vooral bij de rijksoverheid verdwijnen veel banen. De provinciale en gemeentelijke overheid lijken zich te stabiliseren. In Utrecht is wel sprake van groei bij de overheid.

Figuur 8.4 Banen bij Openbaar bestuur, overheid, verplichte sociale verzekeringen per gemeente

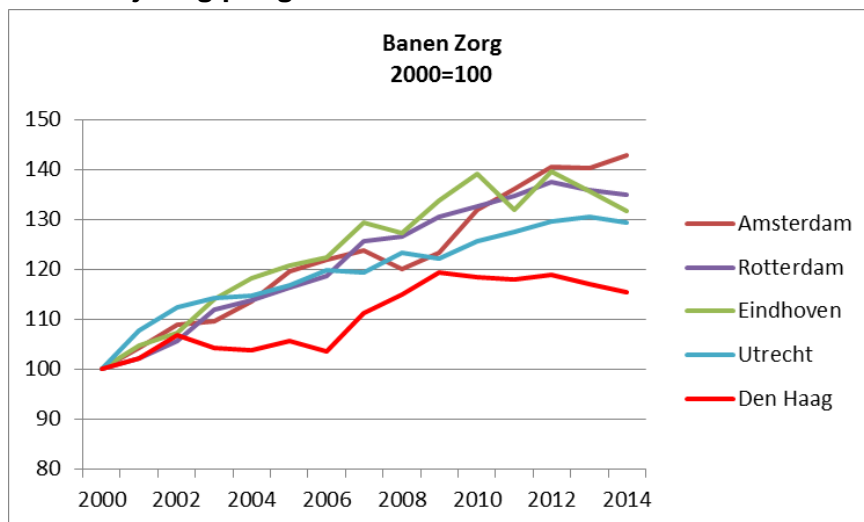

Bron: Opgave gemeenten, Werkgelegenheidsregister Haaglanden

Belangrijke sectoren groeien in Den Haag minder hard

De sectoren zorg, onderwijs en advies en onderzoek zijn voor de meeste gemeenten belangrijke pijlers van de werkgelegenheid die bovendien groeiend zijn. Voor Den Haag geldt dat ook maar toch in mindere mate. Deze groeiende sectoren zijn in Den Haag minder nadrukkelijk aanwezig dan in de andere G5 gemeenten. Bovendien groeien deze sectoren in Den Haag minder snel. Voor de zorg geldt zelfs dat het aantal banen in Den Haag in deze sector al vanaf 2009 begon te krimpen waar dat voor de andere gemeenten vaak pas vanaf 2012 was.

Figuur 8.5 Banen bij Zorg per gemeente

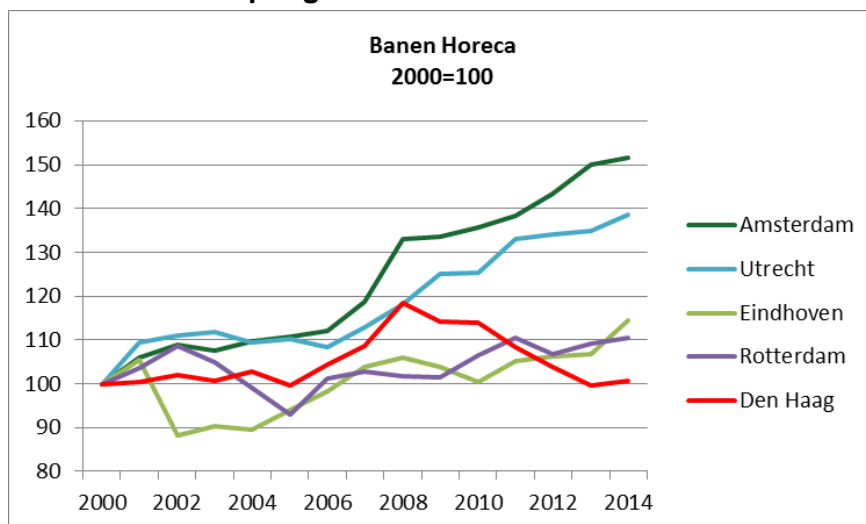
Bron: Opgave gemeenten, Werkgelegenheidsregister Haaglanden

Den Haag krimpt waar andere gemeenten groeien

Den Haag kent een aantal sectoren waar de werkgelegenheid afneemt terwijl die in de andere G5 gemeenten juist toeneemt. Dit zijn de horeca en de vrijetijdssector. Bij de horeca is Den Haag de enige binnen de G5 die krimpt na 2008. Bij de

vrijtijdssector geldt dat ook voor Rotterdam. Amsterdam en Utrecht groeien ook na het begin van de crisis door, Den Haag heeft te maken met een relatief forse krimp (in absolute zin gaat het om een krimp van ca. 800 banen ten opzichte van de top-periode 2008). Omdat ook het aandeel van de horeca in Amsterdam met 7,6% bijna twee keer zo groot is als in de andere steden, heeft de banengroei daardoor een grotere impact op de werkgelegenheid van Amsterdam.

Figuur 8.6 Banen in Horeca per gemeente

Bron: Opgave gemeenten, Werkgelegenheidsregister Haaglanden

Extraterritoriale sector klein en licht krimpend

Tenslotte is de laatste afwijkende sector de extraterritoriale organisaties. Deze sector komt vrijwel alleen in Den Haag voor. Alleen Amsterdam heeft ca. 150 banen in deze sector. Voor Den Haag is het met ca. 5000 een kleine en licht krimpende sector.

8.4 ECONOMISCHE GROEI

Arbeidsproductiviteit gestegen, economie gekrompen

Betekent een krimpende werkgelegenheid ook dat de economische groei afneemt? Het bruto binnenlands product (bbp) is de totale productie van goederen en diensten binnen Nederland. Het is een maatstaf voor de welvaart van een land. Het bruto regionaal product is hiervan het equivalent voor een deelgebied van Nederland. Het bruto regionaal product (brp) voor de agglomeratie Den Haag (corop-gebied 's Gravenhage¹¹) is sinds 2010 afgenomen met -4,4%. Het aantal banen in Den Haag is sinds 2010 afgenomen met -5,9% en het aantal arbeidsjaren in het corop-gebied met -6,1%. Dat betekent dat de economie in het corop-gebied weliswaar is afgenomen maar dat de productiviteit per werknemer is gestegen.

Als we de ontwikkelingen vergelijken met de G5 en Nederland zien we dat het brp in de agglomeratie 's Gravenhage als enige is afgenomen sinds 2010. Tegelijkertijd

¹¹ Het corop-gebied Den Haag bestaat uit de gemeenten Den Haag, Wassenaar, Leidschendam-Voorburg, Zoetermeer, Rijswijk en Pijnacker-Nootdorp.

zien we ook dat het aantal arbeidsjaren in dit corop-gebied ook het meest is afgenomen. Bij een afnemend aantal arbeidsjaren ligt het voor de hand dat de productie ook zal afnemen. Immers er zijn minder mensen die producten en diensten kunnen leveren. Om de economie toch op het zelfde niveau te houden moet de productiviteit per arbeidsjaar toenemen. Dit is voor de Haagse agglomeratie wel het geval. Dit was echter niet voldoende om de krimp in arbeidsjaren te compenseren.

Tabel 8.1 Geïndexeerde ontwikkeling van het brp, aantal arbeidsjaren en arbeidsproductiviteit per corop-gebied

Corop regio	2010	2011	2012	2013
Groot-Amsterdam				
Bruto regionaal product	100	102	102	102
Arbeidsjaren	100	102	102	101
Brp / Arbeidsjaar	100	99	99	101
Groot-Rijnmond				
Bruto regionaal product	100	100	101	100
Arbeidsjaren	100	99	99	98
Brp / Arbeidsjaar	100	100	102	102
Agglomeratie 's-Gravenhage				
Bruto regionaal product	100	98	96	96
Arbeidsjaren	100	97	95	94
Brp / Arbeidsjaar	100	100	101	102
Utrecht				
Bruto regionaal product	100	101	101	101
Arbeidsjaren	100	100	100	99
Brp / Arbeidsjaar	100	101	101	103
Zuidoost-Noord-Brabant				
Bruto regionaal product	100	104	103	104
Arbeidsjaren	100	102	101	100
Brp / Arbeidsjaar	100	102	102	104
Nederland				
Bruto binnenlands product	100	102	101	102
Arbeidsjaren	100	101	100	99
Bbp / Arbeidsjaar	100	101	101	103

Bron: CBS, bewerking PSO

8.5 SOCIAALECONOMISCHE INDEX

Den Haag daalt op de sociaaleconomische index

In de Atlas voor gemeenten 2014 wordt de sociaaleconomische positie van de 50 grootste gemeenten weergegeven. Hieronder volgt hiervan een korte samenvatting.

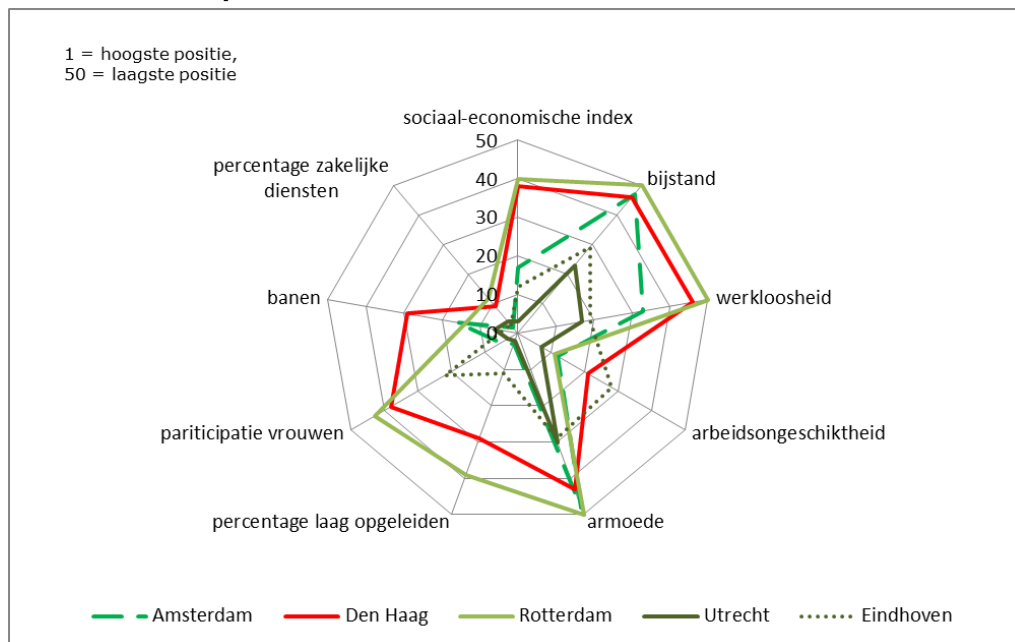
De sociaaleconomische index bestaat uit het aantal personen in de bijstand, het werkloosheidspercentage, het aantal arbeidsongeschikten, het percentage huishoudens met een inkomen lager dan 105% van het sociaal minimum, het aantal mensen met een lage opleiding (geen startkwalificatie), de netto-participatiegraad van vrouwen, de werkgelegenheid (het aantal banen in de gemeente) en het percentage banen in de sectoren financiële en zakelijke dienstverlening.

Den Haag scoort in sociaaleconomisch opzicht niet zo goed. Het totaal in de ranglijst van de 50 grootste gemeenten voor Den Haag is 38. Daarmee is Den Haag nog iets verder naar beneden gezakt want in 2013 stond zij nog op de 35ste plaats. De volgende figuur laat zien hoe de score op de ranglijst is voor verschillende onderdelen. Hierbij is de score 1 de beste, score 50 is de minst goede score. De score 1 of het nulpunt in de grafiek is steeds het meest gunstig voor de sociaaleconomische positie. Dat betekent dat voor de onderdelen bijstand, werkloosheid, arbeidsongeschiktheid, armoede en percentage laag opgeleiden een score 1 (de hoogste score) betekent dat deze onderdelen weinig voorkomen (of laag zijn). Voor de onderdelen participatie vrouwen, werkgelegenheid en percentage financiële en zakelijke diensten betekent de score 1 dat dit juist veel voorkomt (of hoog is) wat eveneens gunstig is voor de sociaaleconomische positie van de betreffende gemeente.

Van de G5 scoort Utrecht (donkergroen) op de meeste punten het hoogst. Utrecht wordt gevolgd door Eindhoven (groen gespikkeld) die op drie onderdelen de beste score heeft (percentage zakelijke diensten, banen en armoede). Ook Amsterdam (groen gestreept) doet het vaak beter dan Den Haag. De positie van Rotterdam is voor de meeste onderdelen ongunstiger dan die van Den Haag. Alleen met betrekking tot het aantal arbeidsongeschikten en het aantal banen bekleedt Rotterdam een hogere positie dan Den Haag.

De sociaaleconomische positie van Den Haag is de afgelopen jaren afgenomen. Den Haag is van de 25ste plaats in 2006 gedaald naar de 38ste plaats in 2014. Dit komt vooral door een verminderde positie op de aspecten 'banen', 'werkloosheid', 'percentage laag opgeleiden' en 'participatie van vrouwen'. Vooral op dit laatste aspect is de relatieve positie van Den Haag (ten opzichte van andere steden) verslechterd. Zo is in de periode 2000-2013 het aandeel vrouwen in de werkende beroepsbevolking in Den Haag toegenomen met 1 procentpunt; van 57% naar 58%, terwijl dit landelijk toenam van 52% naar 60%. Ook de andere steden binnen de G5 laten meer verbetering zien. Het aandeel participerende vrouwen in Den Haag neemt dus wel toe, maar de groei blijft achter bij de rest van Nederland en de aanvankelijke voorsprong lijkt in achterstand om te slaan.

Figuur 8.7 Score van G5 op diverse onderdelen sociaaleconomische index

Bron: Atlas voor gemeenten 2014, G. Marlet en C. van Woerkens, 2014

INDELING IN HAAGSE SECTOREN

Sector Hoofdklasse	
Economische sectoren	SBI Bedrijfsklasse
1 Primaire sector, delfstoffen, nuts	
Primaire sector, delfstoffen, nuts	1 Landbouw, jacht en dvl. hiervoor
Primaire sector, delfstoffen, nuts	2 Bosbouw en dvl. t.b.v. de bosbouw
Primaire sector, delfstoffen, nuts	3 Visserij, kweken van vis en schaaldieren
Primaire sector, delfstoffen, nuts	9 Dienstverlening tbv aardolie- en aardgaswinning
Primaire sector, delfstoffen, nuts	35 Prod. en distrib. van elektr., aardgas, stoom en gekoelde lucht
Primaire sector, delfstoffen, nuts	36 Wining en distributie van water
Primaire sector, delfstoffen, nuts	37 Afvalwater inzameling en -behandeling
Primaire sector, delfstoffen, nuts	38 Afvalinzameling en -behandeling en voorbereiding tot recycling
Primaire sector, delfstoffen, nuts	39 Sanering en overig afvalbeheer
2 Industrie, bouw, vervoer	
Industrie	10 Vervaardiging van voedingsmiddelen
Industrie	11 Vervaardiging van dranken
Industrie	13 Vervaardiging van textiel
Industrie	14 Vervaardiging van kleding
Industrie	15 Maken van leer en lederwaren en schoenen
Industrie	16 Houtindustrie en maken van art. van hout, kurk, riet e.d.
Industrie	17 Maken van papier, karton en papier- en kartonwaren
Industrie	18 Uitgeverijen, drukkerijen en reprod. van opgenomen media
Industrie	19 Aardolie- en steenkoolverwerkende industrie
Industrie	20 Maken van chemische producten
Industrie	21 Maken van farmaceutische grondstoffen en producten
Industrie	22 Maken van producten van rubber en kunststof
Industrie	23 Maken van glas, aardewerk, cement-, kalk- en gipsproducten
Industrie	25 Maken van producten van metaal (excl. mach. en transp.mid.)
Industrie	26 Maken van computers en elektronische en optische apparatuur
Industrie	27 Maken van elektrische apparatuur
Industrie	28 Maken van overige machines en apparaten
Industrie	29 Maken van auto-s, aanhangwagens en opleggers
Industrie	30 Maken van overige transportmiddelen
Industrie	31 Maken van meubels
Industrie	32 Maken van overige goederen
Industrie	33 Reparatie en installatie van machines en apparaten
Bouw	41 Algemene burgerlijke en utiliteitsbouw en projectontwikkeling
Bouw	42 Grond-, water-, en wegenbouw
Bouw	43 Gespecialiseerde werkzaamheden in de bouw
Vervoer en opslag, post	49 Vervoer over land
Vervoer en opslag, post	50 Vervoer over water
Vervoer en opslag, post	51 Luchtvaart
Vervoer en opslag, post	52 Opslag en dienstverlening t.b.v. het vervoer
Vervoer en opslag, post	53 Post en Koeriers
3 Handel	
Autohandel	45 Handel in en reparatie van auto-s en motorfietsen
Groothandel	46 Grthdl en handelsbemiddeling (niet in auto-s/ motorfietsen)
Detailhandel	47 Detailhandel
Horeca	55 Logiesverstrekking
Horeca	56 Eet- en drinkgelegenheden
Reparatie computers en consumentenart	95 Reparatie van computers en consumentenartikelen

4 Zakelijke diensten	
Media, informatie, communicatie, IT	58 Uitgeverijen
Media, informatie, communicatie, IT	59 Productie en distributie van films en tv, maken en uitgeven geluidsopnamen
Media, informatie, communicatie, IT	60 Verzorgen en uitzenden van tv programma's
Media, informatie, communicatie, IT	61 Telecommunicatie
Media, informatie, communicatie, IT	62 Dienstverlening ohgv informatietechnologie
Media, informatie, communicatie, IT	63 Dienstverlening ohgv informatie
Financiële inst, verzekeraars	64 Financiële instellingen
Financiële inst, verzekeraars	65 Verzekeringswezen en pensioenfondsen
Financiële inst, verzekeraars	66 Overige financiële dienstverlening
Vastgoed, verhuur, reizen, ov zakelijke diensten	68 Verhuur van en handel in onroerend goed
Vastgoed, verhuur, reizen, ov zakelijke diensten	75 Veterinaire dV
Vastgoed, verhuur, reizen, ov zakelijke diensten	77 Verhuur en lease van autos, consumenten art., machines en ov. roerende goederen
Vastgoed, verhuur, reizen, ov zakelijke diensten	79 Reisbemiddeling, -organisatie, toeristische informatie en reserveringsbureaus
Vastgoed, verhuur, reizen, ov zakelijke diensten	82 Overige zakelijke dienstverlening
Juridische dV, accountants, org advies, management	69 Rechtskundige dV, accountancy, belasting advies en administratie
Juridische dV, accountants, org advies, management	70 Holdings, man. advies, concerndiensten
Ontwerp, vormgeving, keuring, marktonderzoek	71 Architecten, ingenieurs en technisch ontwerp en advies, keuring en controle
Ontwerp, vormgeving, keuring, marktonderzoek	72 Speur- en ontwikkelingswerk
Ontwerp, vormgeving, keuring, marktonderzoek	73 Reclame en marktonderzoek
Ontwerp, vormgeving, keuring, marktonderzoek	74 Industrieel ontwerp en vormgeving, fotografie, vertaling en ov. consultancy
Arbeidsbemiddeling, uitzendbureaus en personeelsbeheer	78 Arbeidsbemiddeling, uitzendbureaus en personeelsbeheer
Facility man, reiniging, beveiliging e.d.	80 Beveiliging en opsporing
Facility man, reiniging, beveiliging e.d.	81 Facility management, reiniging en landschapsverzorging

5 Overheid en extra territoriale instellingen	
Rijksoverheid	84 Openbaar bestuur, overheidsdiensten, verplichte soc. verzek.
Provinciale overheid	84 Openbaar bestuur, overheidsdiensten, verplichte soc. verzek.
Gemeentelijke overheid	84 Openbaar bestuur, overheidsdiensten, verplichte soc. verzek.
Extra-territoriale instellingen	99 Extra-territoriale lichamen en organisaties

6 Zorg	
Gezondheidszorg en maatschappelijke dV	86 Gezondheidszorg
Gezondheidszorg en maatschappelijke dV	87 Verpleging, verzorging en begeleiding met overnachting
Gezondheidszorg en maatschappelijke dV	88 Maatschappelijke dV zonder overnachting

7 Maatschappelijke organisaties	
Onderwijs	85 Onderwijs
Kunst, cultuur, sport, recreatie, maatsch. en politieke org	90 Kunst
Kunst, cultuur, sport, recreatie, maatsch. en politieke org	91 Culturele uitleencentra, openb. archieven, musea, e.d
Kunst, cultuur, sport, recreatie, maatsch. en politieke org	92 Loterijen en kansspelen
Kunst, cultuur, sport, recreatie, maatsch. en politieke org	93 Sport en recreatie
Kunst, cultuur, sport, recreatie, maatsch. en politieke org	94 Levensbeschouwelijke en politieke org, belangen- en ideële org, hobbyclubs
Kunst, cultuur, sport, recreatie, maatsch. en politieke org	96 Wellness, uitvaart, persoonlijke dV en ov. dV

INDELING IN LANDELIJKE SECTOREN

SBI Sector / bedrijfstak	Den Haag 2014
A Agrarische sector	2.104
B Delfstoffenwinning	1.567
C Industrie	6.825
D Energiesector	23
E Watermanagement	1.133
F Bouwnijverheid	10.689
G Groot- en detailhandel	29.699
H Vervoer en opslag	8.621
I Horeca	9.927
J Informatie en Communicatie	13.313
K Financiële instellingen	7.946
L Onroerend goed sector	2.873
M Advies & Onderzoek sector	25.393
N Overige zak. Dienstverlening	10.386
O Openbaar bestuur	45.494
P Onderwijs	15.441
Q Zorgsector	36.941
R Vrije tijd sector	7.493
S Overige dienstverlening	9.330
T Extra territoriaal	4.927
Totaal	250.125

AFBAKENING VAN DE CLUSTERS

INTERNATIONALE ORGANISATIES EN THE HAGUE SECURITY DELTA

Cluster internationale instellingen en organisaties

Dit cluster is niet afgebakend op basis van de standaard bedrijfsindeling. Dit cluster is het resultaat van opgebouwde kennis bij Bureau Internationale Zaken (BIZ) van de gemeente Den Haag. Het BIZ heeft op basis van haar eigen adreslijsten met internationale organisaties opdracht verleend aan onderzoeksbureau Decisio om deze organisaties te bevragen. Voor meer informatie met betrekking tot de bevroegde organisaties kunt u contact opnemen met Geert Dijkstra van de gemeente Den Haag (geert.dijkstra@denhaag.nl).

Cluster HSD

Het veiligheidscluster is niet afgebakend op basis van de standaard bedrijfsindeling. Dit cluster is samengesteld op advies van verschillende organisaties die zich bezighouden met veiligheid en The Hague Security Delta. Daarbij is gebruik gemaakt van de verschillende netwerken. Voor meer informatie mbt. de organisaties kunt u contact opnemen met Camilo Penroz Galvez van de gemeente Den Haag (camilo.penroz@denhaag.nl).

IV AFBAKENING CLUSTER ICT

ICT groep
SBI-codes
1 ICT-Industrie
26110 Vervaardiging van elektronische componenten
26120 Vervaardiging van elektronische printplaten
26200 Vervaardiging van computers en randapparatuur
26300 Vervaardiging van communicatieapparatuur
26400 Vervaardiging van consumentenelektronica
26800 Vervaardiging van informatiedragers
2 ICT-Handel
46510 Groothandel in computers, randapparatuur en software
46520 Groothandel in elektronische en telecommunicatieapparatuur
47420 Winkels in telecommunicatieapparatuur
58210 Uitgeverijen van computerspellen
58290 Overige uitgeverijen van software
3 Telecom
61100 Draadgebonden telecommunicatie
61200 Draadloze telecommunicatie
61300 Telecommunicatie via satelliet
61900 Overige telecommunicatie
4 ICT-Diensten
62020 Advisering op het gebied van informatietechnologie
62030 Beheer van computerfaciliteiten
62090 Overige dienstverlenende activiteiten op het gebied van info
63110 Gegevensverwerking, webhosting en aanverwante activiteiten
63120 Webportals
95110 Reparatie van computers en randapparatuur
95120 Reparatie van communicatieapparatuur

AFBAKENING CLUSTER CREATIEF

Creatieve sector

SBI-codes

1 Media en Entertainment (enge definitie)

- 58110 Uitgeverijen van boeken
- 58130 Uitgeverijen van kranten
- 58140 Uitgeverijen van tijdschriften
- 58190 Overige uitgeverijen (niet van software)
- 58290 Overige uitgeverijen van software
- 59111 Productie van films (geen televisiefilms)
- 59112 Productie van televisieprogramma's
- 59120 Facilitaire activiteiten voor film- en televisieproductie
- 59130 Distributie van films en televisieproducties
- 59140 Bioscopen
- 59200 Maken en uitgeven van geluidsopnamen
- 60100 Radio-omroepen
- 60200 Televisie-omroepen
- 63210 Persagentschappen
- 63290 Overige dienstverlenende activiteiten op het gebied van info
- 74201 Fotografie
- 90013 Circus en variété
- 93211 Pret- en themaparken
- 93212 Kermisattracties

2 Creatieve Zakelijke Dienstverlening (enge definitie)

- 70210 Public relationsbureaus
- 71110 Architecten
- 73110 Reclamebureaus
- 73120 Handel in advertentieruimte en -tijd
- 74100 Industrieel ontwerp en vormgeving
- 82300 Organiseren van congressen en beurzen

3 Kunsten (enge definitie)

- 79900 Informatieverstrekking op het gebied van toerisme
- 90011 Beoefening van podiumkunst
- 90012 Producenten van podiumkunst
- 90020 Dienstverlening voor uitvoerende kunst
- 90030 Schrijven en overige scheppende kunst
- 90041 Theaters en schouwburgen
- 91011 Openbare bibliotheken
- 91012 Kunstuitleningcentra
- 91019 Overige culturele uitleeningcentra en openbare archieven
- 91021 Musea
- 91022 Kunstgalerieën en -expositieruimten
- 91030 Monumentenzorg
- 94993 Steunfondsen (niet op het gebied van welzijnszorg)
- 94994 Vriendenkringen op het gebied van cultuur, fanclubs

4 Creatieve detailhandel (ruime definitie)

- 47610 Winkels in boeken
- 47620 Winkels in kranten, tijdschriften en kantoorbehoeften
- 47630 Winkels in audio- en video-opnamen

5 Kennisintensieve diensten (ruime definitie)

- 62010 Ontwikkelen, produceren en uitgeven van software
- 62020 Advisering op het gebied van informatietechnologie
- 72111 Biotechnologisch speur- en ontwikkelingswerk (agrarisch)
- 72112 Biotechnologisch speur- en ontwikkelingswerk (medisch/farmaceutisch)
- 72191 Speur- en ontwikkelingswerk, landbouw en visserij
- 72192 Technisch speur- en ontwikkelingswerk
- 72193 Speur- en ontwikkelingswerk op het gebied van gezondheid
- 72199 Overig natuurwetenschappelijk speur- en ontwikkelingswerk
- 72200 Speur- en ontwikkelingswerk op het gebied v. de maatschappij

6 Overige creatieve industrie (ruime definitie)

- 14110 Vervaardiging van kleding van leer
- 14120 Vervaardiging van werkkleding
- 14130 Vervaardiging van overige bovenkleding
- 14140 Vervaardiging van onderkleding
- 14190 Vervaardiging van baby- en sportkleding, kledingaccessoires
- 15120 Vervaardiging van koffers, tassen e.d.
- 31011 Interieurbouw
- 31012 Vervaardiging van bedrijfsmeubels
- 31020 Vervaardiging van keukenmeubels
- 31030 Vervaardiging van matrassen
- 31090 Vervaardiging van overige meubels
- 32110 Slaan van munten en medailles
- 32120 Bewerken van edelstenen en vervaardiging van sieraden e.d.
- 32130 Vervaardiging van imitatiesieraden
- 32400 Vervaardiging van speelgoed en spellen
- 82992 Veilingen van huisraad, kunst, antiek, machines e.d.
- 90042 Evenementenhallen
- 93291 Jachthavens
- 93299 Overige recreatie n.e.g.(geen jachthavens)

7 Creatieve Ambachten

- 13200 Weven van textiel
- 13300 Textielveredeling
- 13920 Vervaardiging van geconfectioneerde artikelen van textiel
- 13940 Vervaardiging van koord, bindgaren, touw en netten
- 13960 Vervaardiging van technisch en industrieel textiel
- 14310 Vervaardiging van gebreide en gehaakte kousen en sokken
- 16290 Vervaardiging van overige artikelen van hout
- 23190 Vervaardiging en bewerking van overig glas,
- 23410 Vervaardiging van huishoudelijk en sieraardewerk
- 23690 Vervaardiging van overige producten van beton, gips, cement
- 23700 Natuursteenbewerking
- 29320 Vervaardiging v. niet-elektrische, -elektronische onderdelen
- 32200 Vervaardiging van muziekinstrumenten

VI AFBAKENING CLUSTER ENERGIE / OLIE & GAS

Het cluster Energie wordt in Den Haag beperkt tot Olie & Gas. Dit Olie & Gas cluster bestaat voor een deel uit bedrijven die voldoen aan een aantal standaard bedrijfsindelingen. Deze worden hieronder weergegeven.

Bedrijven in het cluster olie & gas op basis van de standaard bedrijfsindeling	
6100	Winning van aardolie
6200	Winning van aardgas
9100	Dienstverlening voor de winning van aardolie en aardgas
19201	Aardolieraffinage
20149	Vervaardiging van overige organische basischemicaliën

Daarnaast zijn er bedrijven die zijn toegevoegd aan het cluster omdat zij hiervoor veel werk verrichten. Deze bedrijven vallen echter in een standaard bedrijfsindeling waarvoor niet geldt dat de hele SBI binnen het cluster valt. Hierbij gaat het vooral om een aantal bedrijven in de branche 'Ingenieurs en overig technisch ontwerp en advies'.

VII

AFBAKENING CLUSTER RECREATIE & TOERISME

Cluster T&R SBI-Codes	Banen 2014	
	obv IPO berekening	obv Werkgelegen- heidsregister
1 Detailhandel/ groothandel		
45194 Handel in en reparatie van caravans	-	-
46492 Groothandel in watersportartikelen	10	10
46493 Groothandel in kampeerartikelen (geen caravans)	2	2
47300 Benzinstations	29	285
47642 Winkels in watersportartikelen	27	27
47643 Winkels in sportartikelen (geen watersport)	368	368
47644 Winkels in kampeerartikelen (geen caravans)	3	3
47722 Winkels in lederwaren en reisartikelen	11	37
47781 Winkels in fotografische artikelen	13	44
2 Logiesverstrekking		
55101 Hotel-restaurants	1.004	1.004
55102 Hotels (geen hotel-restaurants), pensions en confer.-oorden	231	231
55201 Verhuur van vakantiehuisjes en appartementen	4	4
55202 Jeugdherbergen en vakantiecampen	4	4
55300 Kampeerterreinen	55	55
55900 Overige logiesverstrekking	16	16
3 Horeca		
56101 Restaurants	4.384	4.384
56102/3 Cafetarias, lunchrooms, snackbars, eetkramen e.d. incl ijsalons	1.898	1.898
56300 Cafés	1.629	1.629
4 Vervoer		
49100 Personenvervoer per spoor (geen tram of metro)	129	1.289
49320 Vervoer per taxi	80	803
49391 Ongeregeld personenvervoer over de weg	256	256
50100 Zee- en kustvaart (passagiersvaart en veerdiensten)	2	4
50300 Binnenvaart (passagiersvaart en veerdiensten)	1	8
51100 Personenvervoer door de lucht	0	4
52220 Dienstverlening voor vervoer over water	2	24
52230 Dienstverlening voor de luchtvaart	1	9
79110 Reisbemiddeling	352	352
79120 Reisorganisatie	153	153
79900 Informatieverstrekking op het gebied van toerisme	152	152
5 Cultuur, recreatie en amusement		
59140 Bioscopen	253	253
90011 Beoefening van podiumkunst	1.064	1.064
90013 Circus en variété	51	51
90041 Theaters en schouwburgen	357	357
90042 Evenementenhallen	279	279
91021 Musea	467	467
91022 Kunstgaleries en -expositieruimten	76	76
91041 Dieren- en plantentuinen, kinderboerderijen	85	85
93211 Pret- en themaparken	50	50
93212 Kermisattracties	8	8

Cluster T&R	Banen 2014	
	obv IPO berekening	obv Werkgelegen- heidsregister
6 Sport		
85511 Zeil- en surfscholen	13	13
85519 Overig sport- en recreatieonderwijs	83	276
93111 Zwembaden	29	97
93112 Sporthallen, sportzalen en gymzalen	23	78
93113 Sportvelden	1	2
93119 Overige sportaccommodaties	91	303
93121 Veldvoetbal	30	101
93122 Veldsport in teamverband (geen voetbal)	1	2
93124 Tennis	1	4
93125 Paardensport en maneges	13	43
93128 Wintersport	13	44
93129 Overige buitensport	3	11
93130 Fitnesscentra	360	360
93141 Individuele zaalsport	0	1
93143 Kracht- en vechtsport	7	22
93144 Bowlen, kegelen, biljarten e.d.	3	11
93145 Denksport	0	1
93146 Sportscholen	56	186
93149 Overige binnensport en omnisport	2	7
93151 Zwem- en onderwatersport	2	6
93152 Roei-, kano-, zeil- en surfsport e.d.	1	4
93191 Beroepssportlieden	5	15
93193 Verzorgen van vistochten	20	20
93195 Organiseren van sportevenementen	13	44
93196 Sport: Overkoepelende organen en samenwerkings- en adviesorganen	11	36
93199 Overige sportactiviteiten n.e.g.	4	14
93291 Jachthavens	3	3
7 Overig T&R		
30120 Bouw van sport- en recreatievaartuigen	5	5
77111 Verhuur van personenauto's en lichte bedrijfsauto's	6	58
77120 Verhuur en lease van vrachtwagens, autobussen, caravans	2	8
77210 Verhuur van sport- en recreatieartikelen	7	7
82300 Organiseren van congressen en beurzen	119	119
92001 Loterijen en kansspelen (geen amusementsautomaten)	493	493
92009 Exploitatie van amusements- en speelautomaten	138	138
93299 Overige recreatie n.e.g.(geen jachthavens)	143	143
96040 Saunas, solaria, baden e.d.	258	258
Totaal	15.466	18.678

VIII AFBAKENING VAN DE CLUSTERS

FINANCE EN LEGAL

Cluster Finance

Dit cluster is deels afgebakend op basis van de standaard bedrijfsindeling. Daarbij gaat het om de volgende SBI codes die in elk geval deel uitmaken van het financiële cluster.

SBI klasse Financieel	
64	Banken e.d.
65	Verzekeringen e.d.
66	Dvl tbv financiële sector
692	Accountants, boekhouding e.d.

Daarnaast gaat het om organisaties die zich bezighouden met financiële zaken bij de overheid, lobbycircuits, onderwijs e.d.

Voor meer informatie over de exacte samenstelling van het financiële cluster kunt u contact opnemen met Iris Olivier van de gemeente Den Haag (iris.olivier@denhaag.nl)

Cluster juridisch

Dit cluster bestaat uit de SBI codes beginnend met 693, rechtskundige dienstverlening.

SBI klasse Juridisch	
691	Rechtskundige dvl

Daarnaast gaat het om organisaties die zich bezighouden met juridische zaken bij de overheid, lobby circuits, kennisinstellingen, internationale gerechtshoven e.d.

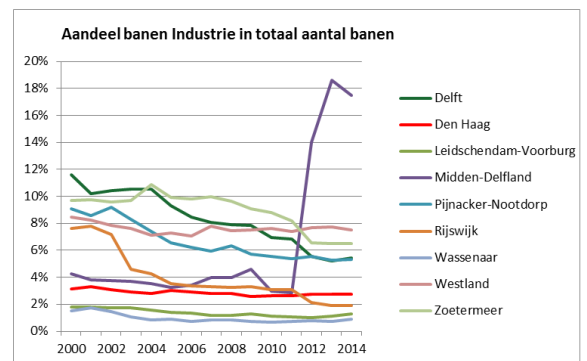
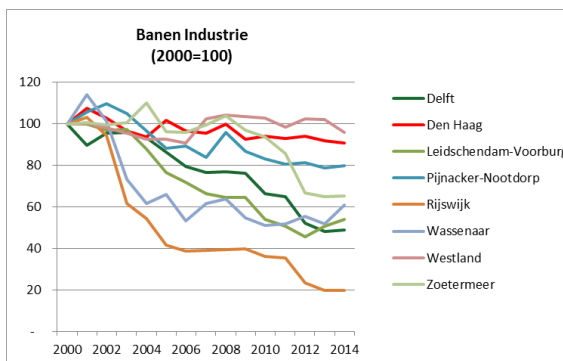
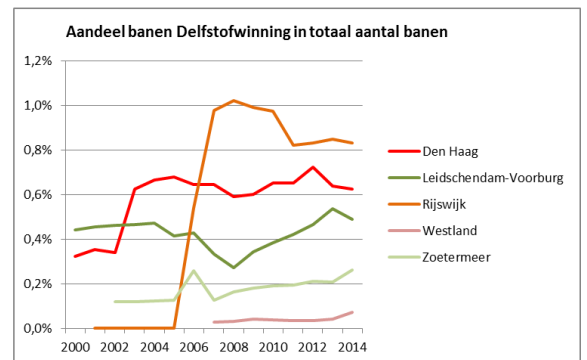
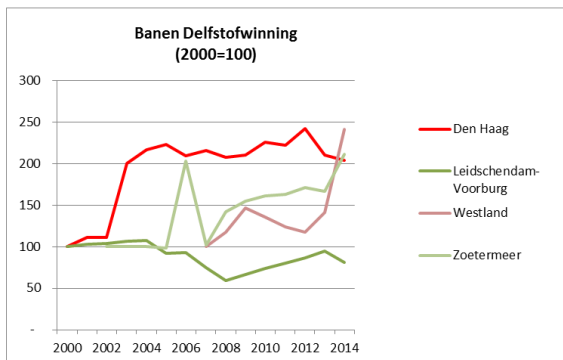
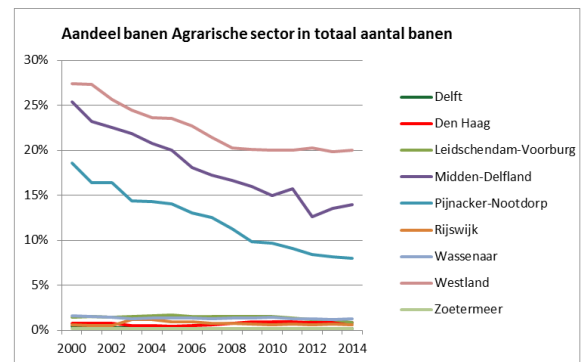
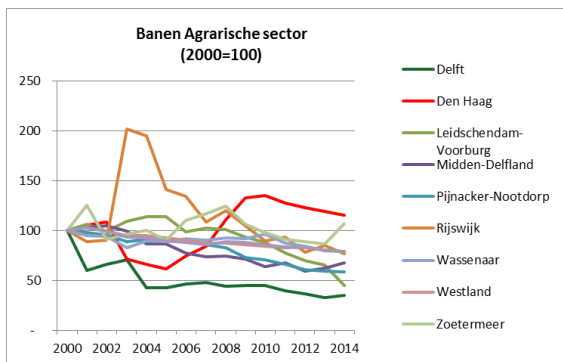
Voor meer informatie over de exacte samenstelling van het juridische cluster kunt u contact opnemen met Iris Olivier van de gemeente Den Haag (iris.olivier@denhaag.nl)

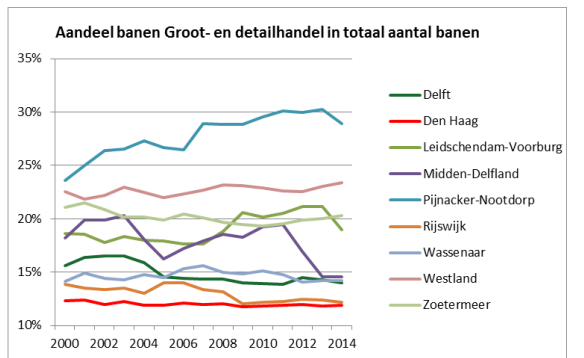
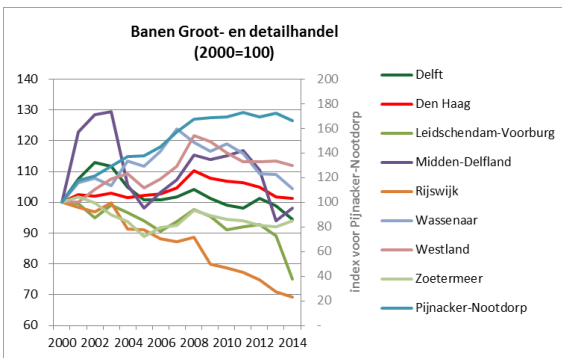
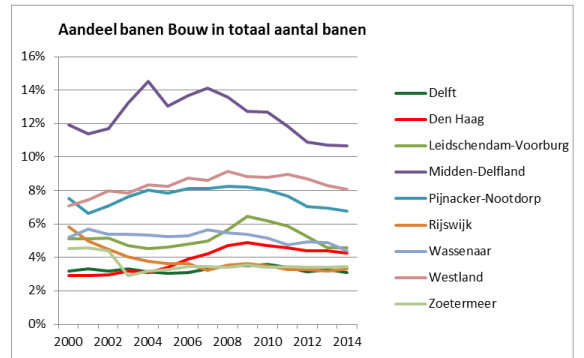
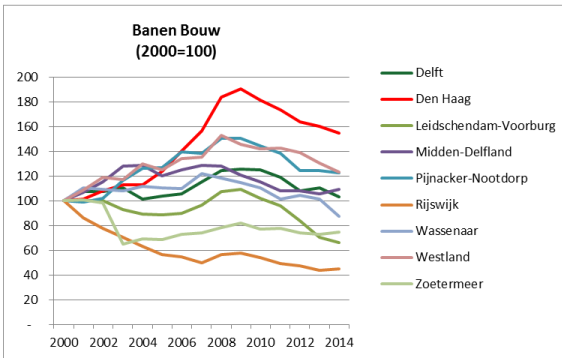
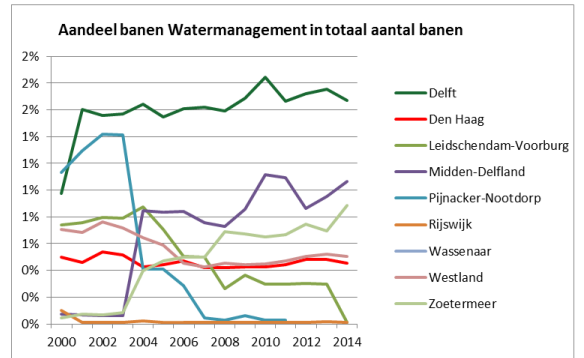
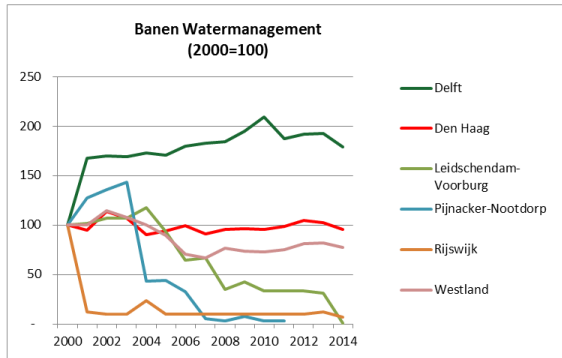
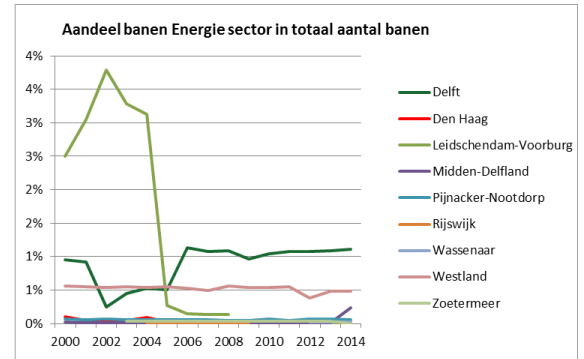
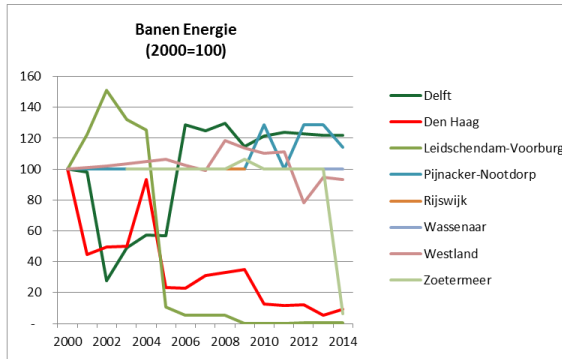
IX

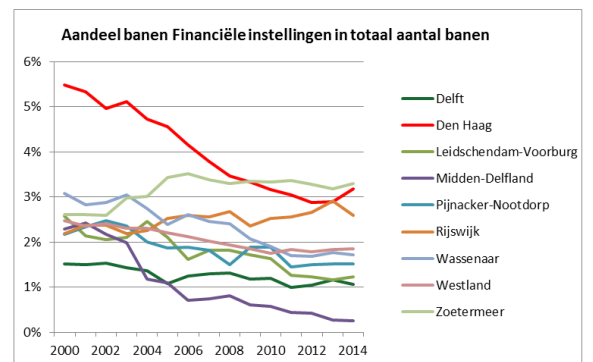
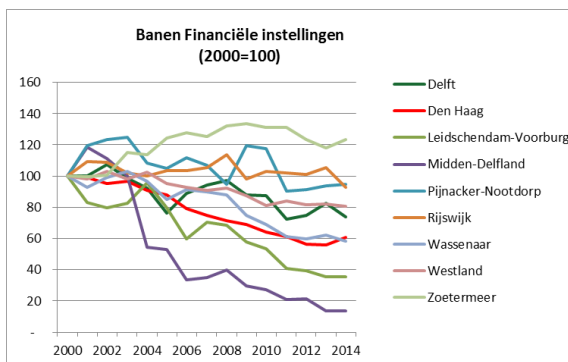
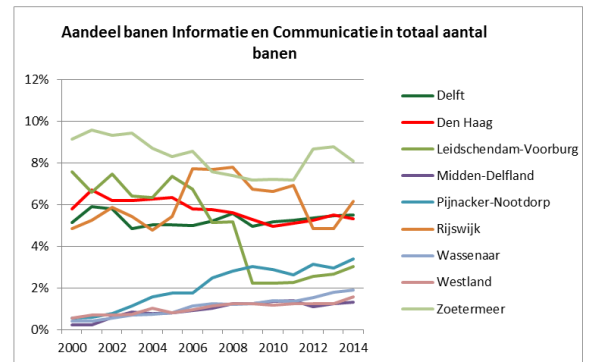
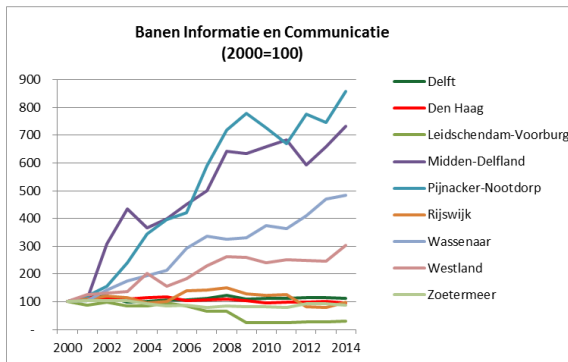
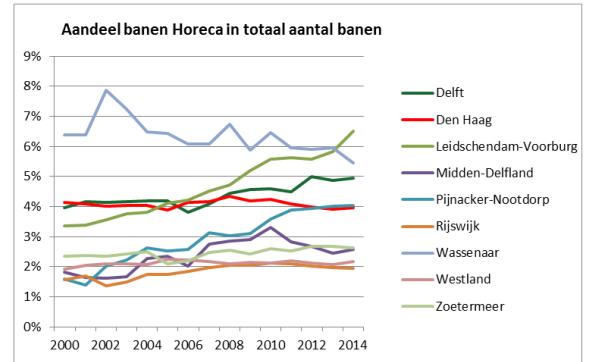
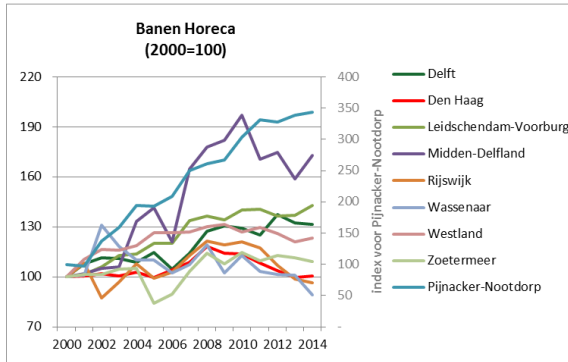
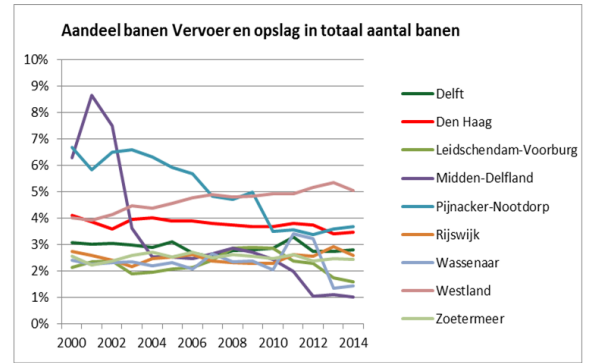
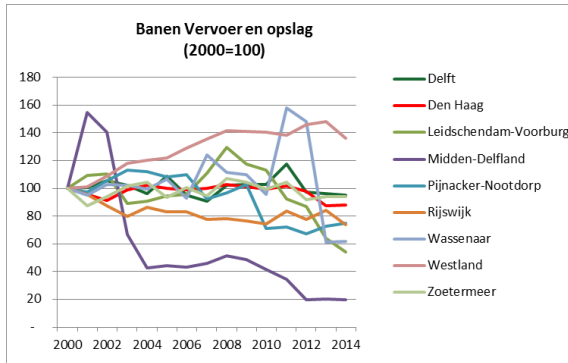
ONTWIKKELING EN RELATIEF BELANG

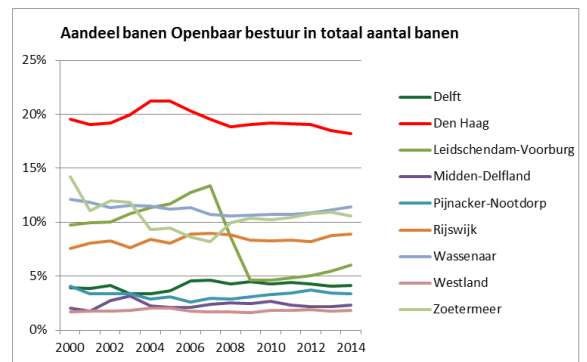
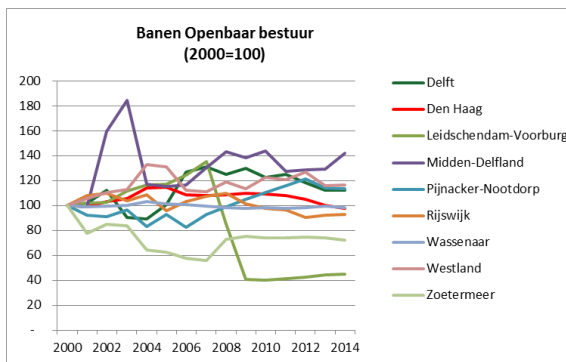
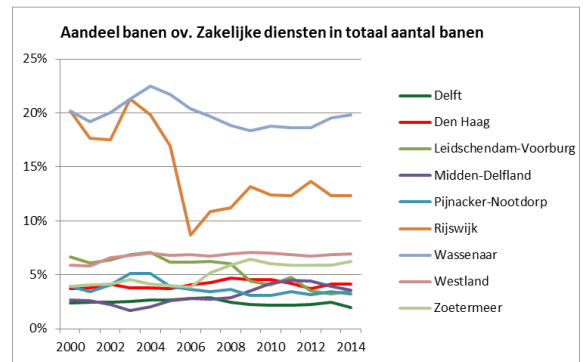
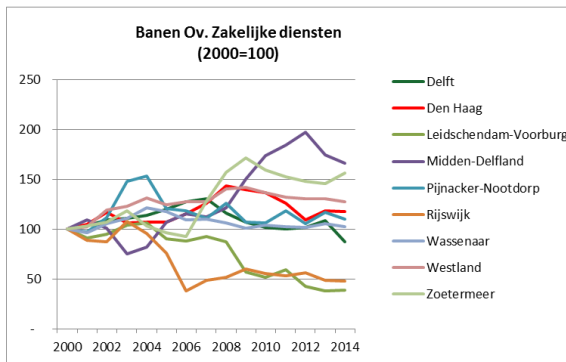
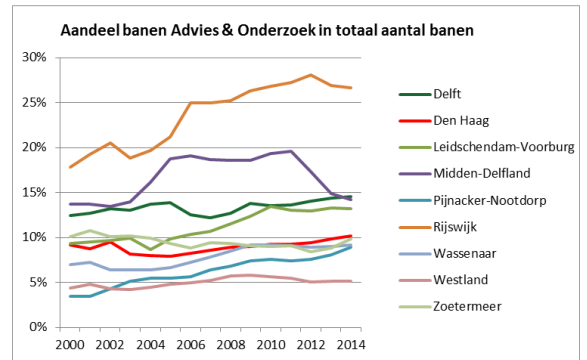
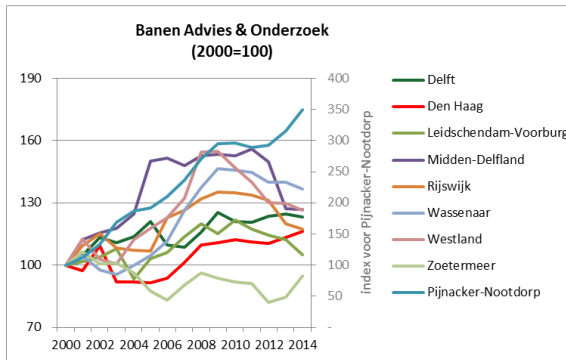
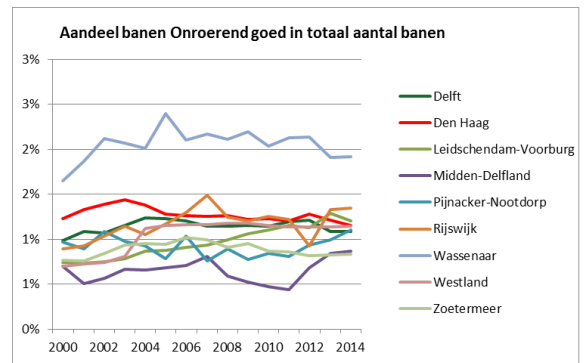
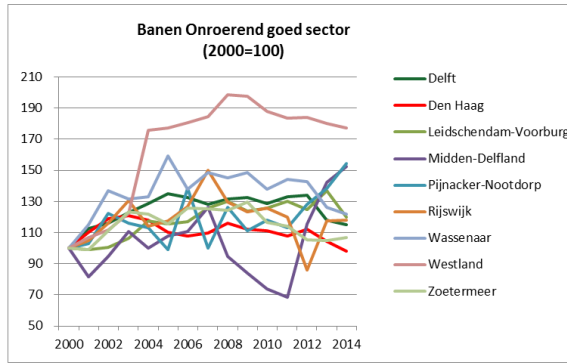
PER SECTOR, REGIO GEMEENTEN, 2000-2014

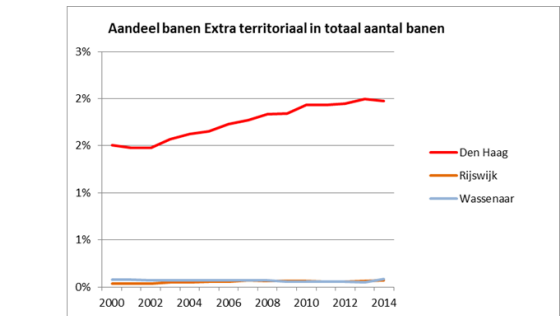
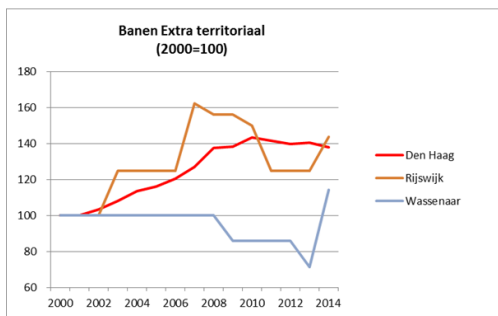
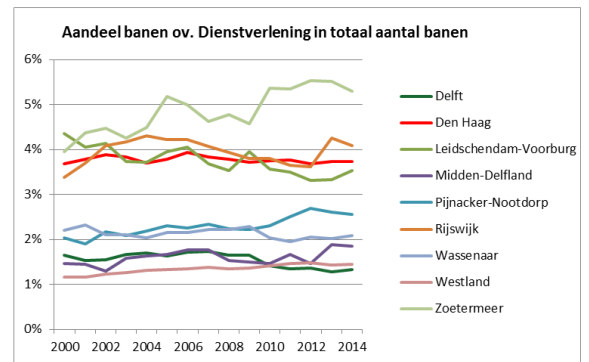
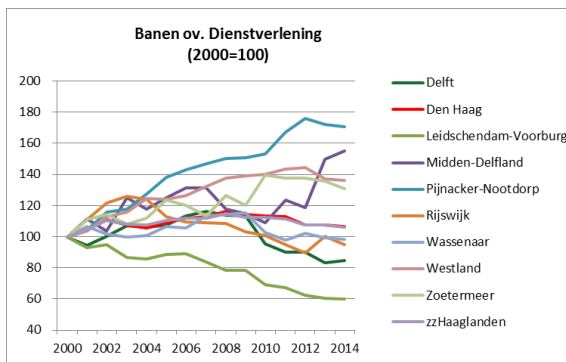
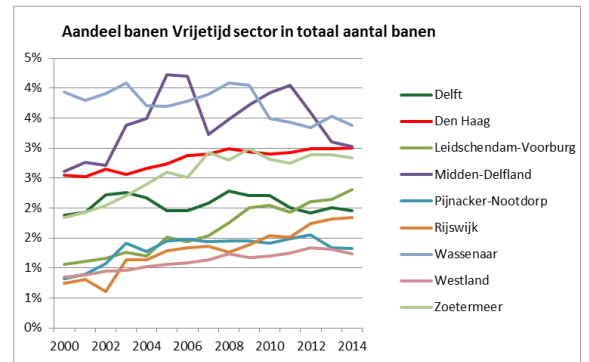
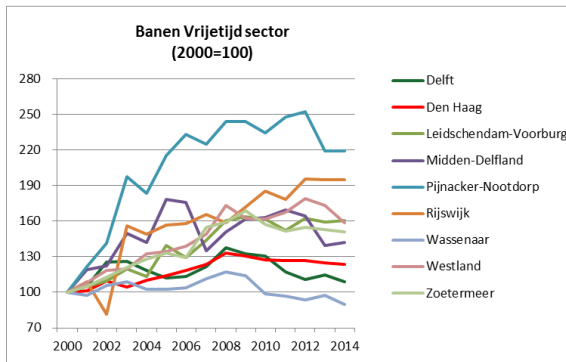
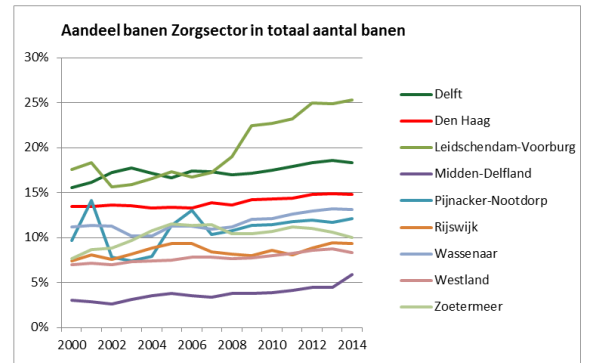
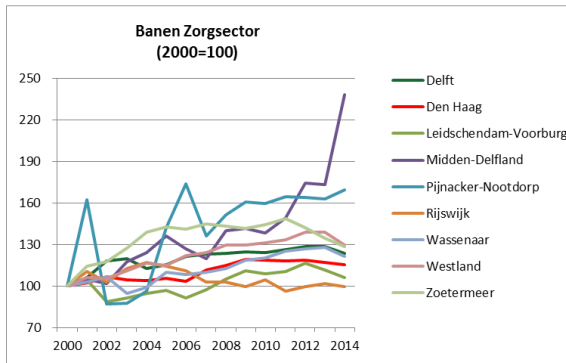
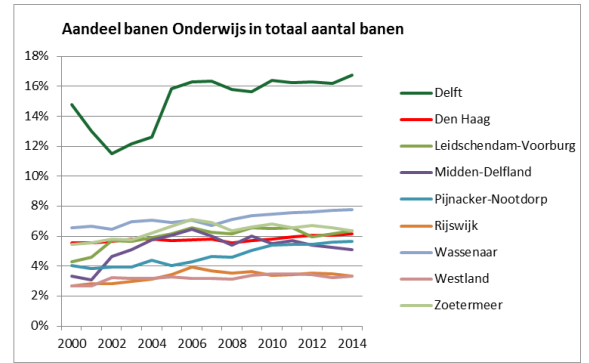
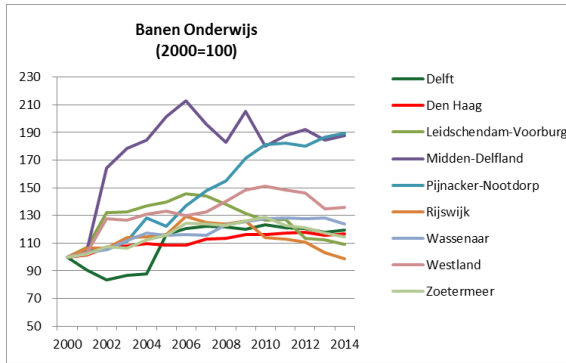
Aandeel banen in jaar X in een sector t.o.v. de hele economie in de betreffende gemeente van datzelfde jaar.

ONTWIKKELING EN RELATIEF BELANG

PER SECTOR, G5, 2000-2014

Aandeel banen in jaar X in een sector t.o.v. de hele economie in de betreffende gemeente van datzelfde jaar

